

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

- ▶ Bölgesel Güç Rekabetinde Moldova'nın Güvenliği ve Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu
Elnur İSMAYIL
- ▶ Türk Dış Politikası Ekseninde Sahra Altı Afrika'daki Küçük Devletler
İdil ALABAY-DEMİRKIRAN
- ▶ Osmanlı'da Ceza ve Denetim: Bursa Hapishanesi (1914-1919)
Erhan BEKTAŞ
- ▶ Ebeveynlerdeki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Çocuklardaki Saldırganlık ve Duygu Düzenleme Becerileri Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi
Özden AKDOĞAN
- ▶ Ekolojik Krizin Düşünsel Kökeni: Ekolojik Yabancılaşma İçindeki Modern İnsan
Bilgehan EMEKLİER

YIL:10 SAYI:19 KASIM 2024
YEAR:10 ISSUE:19 NOVEMBER 2024

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

**SOSYAL
BİLİMLER
DERGİSİ**

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ (ÜSBİD)

Yıl 10 • Sayı 19 • Kasım 2024 • ISSN 2459-0223 • Çevrimiçi ISSN 2717-7769

SAHİBİ

Üsküdar Üniversitesi Adına
A. Furkan Tarhan

ONURSAL EDİTÖR

Prof. Dr. Nevzat Tarhan

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan

Prof. Dr. Sevil Atasoy

Prof. Dr. Tayfun Doğan

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş Anarat

Dr. Berat Dağ

Dr. Cemal Cem Anarat

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Amr Abdalla, University for Peace

Prof. Dr. Wolfgang Gieler, Friedrich Schiller Jena Üniversitesi

Prof. Dr. Soner Karagül, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan Köni, İstanbul Kültür Üniversitesi

Prof. Dr. Adnan Ömerustaoğlu, Birûni Üniversitesi

Prof. Dr. Cumhuriyet Taş, Üsküdar Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Vanessa Tinker, Collegium Civitas

İNGİLİZCE İÇERİK EDİTÖRÜ

Arş. Gör. Paşa Abdullah Bayramoğlu

Arş. Gör. Cansu Civan

İSTATİSTİK EDİTÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş Anarat

YAZI KURULU

Arş. Gör. Deniz Atacan

Arş. Gör. Salih Bilgin

Arş. Gör. Bengi Çakmak Uçar

Arş. Gör. Doğan Demirkıran

Arş. Gör. Beril Sercem Şengül

BASKI

Butik Ajans Reklam& Matbaacılık

İstiklal Mah. Kızılay Sok. No:24/36 – Ümraniye / İSTANBUL

Tel: 0535 553 17 32

Baskı Tarihi: Kasım 2024

GRAFİK UYGULAMA

Bülent Tellan

YAZIŞMA VE HABERLEŞME ADRESİ

Altunizade Mh. Kısıklı Cd. No: 16 Güney Yerleşke E Blok 34662

Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE

Telefon: +90 216 400 22 22 / Dahili: 2346

E-posta: uusb@uskudar.edu.tr

www.uskudar.edu.tr

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez Mayıs ve Kasım aylarında yayımlanan hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş ve varsayımlar eser sahiplerine aittir; Üsküdar Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

ÜSKÜDAR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES (JOSOC)

Year 10 • Issue 19 • November 2024 • ISSN 2459-0223 • Online ISSN 2717-7769

OWNER

On behalf of Üsküdar University
A. Furkan Tarhan

HONORARY EDITOR

Prof. Nevzat Tarhan, MD.

EDITORS

Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph. D.

Prof. Sevil Atasoy, Ph.D.

Prof. Tayfun Doğan, Ph.D.

VICE EDITORS

Asst. Prof. Elif Kurtuluş Anarat Ph.D.

Berat Dağ, Ph.D

Cemal Cem Anarat, Ph.D

EDITORIAL BOARD

Prof. Amr Abdalla Ph.D., University for Peace

Prof. Wolfgang Gieler Ph.D., Friedrich Schiller Jena University

Prof. Soner Karagül, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University

Prof. Hasan Köni, Ph.D., İstanbul Kültür University

Prof. Adnan Ömerustaoğlu, Ph.D., Birüni University

Prof. Cumhuriyet Taş, Ph.D., Üsküdar University

Asst. Prof. Vanessa Tinker Ph.D., Collegium Civitas

ENGLISH CONTENT EDITOR

Res. Asst. Paşa Abdullah Bayramoğlu

Res. Asst. Cansu Civan

STATISTICS EDITOR

Asst. Prof. Elif Kurtuluş Anarat, Ph.D.

PUBLICATION BOARD

Res. Asst. Deniz Atacan

Res. Asst. Salih Bilgin

Res. Asst. Bengi Çakmak Uçar

Res. Asst. Doğan Demirkıran

Res. Asst. Beril Sercem Şengül

PRINTED BY

Butik Ajans Reklam & Matbaacılık

İstiklal Mah. Kızılay Sok. No:24/36 – Ümraniye / İSTANBUL

Tel: 0535 553 17 32

Published in November 2024

GRAPHICS APPLICATION

Bülent Tellan

CORRESPONDENCE AND COMMUNICATION

Altunizade Mh. Kısıklı Cd. No: 16 Güney Yerleşke E Blok 34662

Üsküdar / İstanbul / TÜRKİYE

Telephone: +90 216 400 22 22 ext: 2346

E-mail: uusb@uskudar.edu.tr

www.uskudar.edu.tr

Üsküdar University Journal of Social Sciences is an academic peer-reviewed journal and published biannually in May and November. The opinions, thoughts and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in anyway, represent those of the Üsküdar University.

DANIŐMA KURULU

- Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan, Üsküdar Üniversitesi
- Prof. Dr. Sevil Atasoy, Üsküdar Üniversitesi
- Prof. Dr. Sevtap Demirci, Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Barış Erdoğan, Üsküdar Üniversitesi
- Prof. Dr. Mohammad Faghfoory, George Washington Üniversitesi
- Prof. Dr. Nazife Güngör, Üsküdar Üniversitesi
- Prof. Dr. Ragıp Kutay Karaca, İstanbul Aydın Üniversitesi
- Prof. Dr. Havva Kök Arslan, Üsküdar Üniversitesi
- Prof. Dr. İsmail Arda Odabaşı, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Prof. Dr. İbrahim Özdemir, Üsküdar Üniversitesi
- Prof. Dr. Selahattin Sarı, Doğuş Üniversitesi
- Prof. Dr. Nevzat Tarhan, Üsküdar Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Prof. Dr. Ateş Uslu, İstanbul Üniversitesi
- Doç. Dr. Selçuk AkŐın Somel, Sabancı Üniversitesi

*Liste soy isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

ADVISORY BOARD

- Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Sevil Atasoy, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Sevtap Demirci, Ph.D., Boğaziçi University
- Prof. Barış Erdoğan, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Mohammad Faghfoory, Ph.D., George Washington University
- Prof. Nazife Güngör, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Ragıp Kutay Karaca, Ph.D., İstanbul Aydın University
- Prof. Havva Kök Arslan, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. İsmail Arda Odabaşı, Ph.D., Mimar Sinan Fine Arts University
- Prof. İbrahim Özdemir, Ph.D., Üsküdar University
- Prof. Selahattin Sarı, Ph.D., Doğuş University
- Prof. Nevzat Tarhan, MD, Üsküdar University
- Prof. Mehmet Bülent Uludağ, Ph.D., Ondokuz Mayıs University
- Prof. Ateş Uslu, Ph.D., İstanbul University
- Assoc. Prof. Selçuk Akşin Somel, Ph.D., Sabancı University

*The list is in alphabetical order according to surnames.

BU YILIN HAKEMLERİ LİSTESİ

Prof. Dr. Alparslan Açıkgeç, İbn Haldun Üniversitesi
Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Vehbi Bayhan, Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Çağrı Eryılmaz, İzmir Bakırçay Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Özdemir, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Nergiz Özkural Köroğlu, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Ebulfez Süleymanlı, Üsküdar Üniversitesi
Prof. Dr. Çiğdem Yazıcı, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. İbrahim Arslan, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Pınar Aslan, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Oya Esra Bektaş, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Ceren Gökdağ, Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Doç. Dr. Ömer Osmanoğlu, Üsküdar Üniversitesi
Doç. Dr. Armağan Öztürk, Artvin Çoruh Üniversitesi
Doç. Dr. Miki Suzuki Him, Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Kenan Yıldız, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Füsün Akdağ, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özkan Akpınar, Özyeğin Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emel Aner Aktan, Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mune Aktay, Nişantaşı Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül Balta Özgen, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erhan Bektaş, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülbaşak Diktaş Yerli, Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gökser Gökçay, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Belma Engin Güder, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Feride Zeynep Güder, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selin Karana, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yener Koç, Kadir Has Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Kulalı Martin, Galatasaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sait Ocaklı, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Huri Kiraz Özdoğan, Yeditepe Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emine Şahin, Düzce Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selma Şekercioğlu, Arel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Turan, Üsküdar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Özgün Deniz Yoldaşlar, Üsküdar Üniversitesi
Öğr. Gör. Dr. Ayda Bektaş, İstanbul Gelişim Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Buğra Can Bayçifci, Üsküdar Üniversitesi
Arş. Gör. Dr. Berat Dağ, Üsküdar Üniversitesi

*Liste soy isimlerine göre alfabetik olarak düzenlenmiştir.

REFEREES FOR THIS YEAR

Prof. Alparslan Açıkgenç, Ph.D., İbn Haldun University
Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Vehbi Bayhan, Ph.D., Bandırma Onyedi Eylül University
Prof. Çağrı Eryılmaz, Ph.D., İzmir Bakırçay University
Prof. İbrahim Özdemir, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Nergiz Özkural Köroğlu, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Ebulfez Süleymanlı, Ph.D., Üsküdar University
Prof. Çiğdem Yazıcı, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. İbrahim Arslan, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Pınar Aslan, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Oya Esra Bektaş, Ph.D., Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
Assoc. Prof. Ceren Gökdağ, Ph.D., Manisa Celal Bayar University
Assoc. Prof. Ömer Osmanoglu, Ph.D., Üsküdar University
Assoc. Prof. Armağan Öztürk, Ph.D., Artvin Çoruh University
Assoc. Prof. Miki Suzuki Him, Ph.D., Ondokuz Mayıs University
Assoc. Prof. Kenan Yıldız, Ph.D., İstanbul Medeniyet University
Asst. Prof. Füsun Akdağ, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Özkan Akpınar, Ph.D., Özyeğin University
Asst. Prof. Emel Aker Aktan, Ph.D., Nişantaşı University
Asst. Prof. Mune Aktay, Ph.D., Nişantaşı University
Asst. Prof. Ayşegül Balta Özgen, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Erhan Bektaş, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Gülbaşak Diktaş Yerli, Ph.D., Sakarya University
Asst. Prof. Gökser Gökçay, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Belma Engin Güder, Ph.D., Çanakkale Onsekiz Mart University
Asst. Prof. Feride Zeynep Güder, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Selin Karana, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Yener Koç, Ph.D., Kadir Has University
Asst. Prof. Yeliz Kulalı Martin, Ph.D., Galatasaray University
Asst. Prof. Sait Ocaklı, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Huri Kiraz Özdoğan, Ph.D., Yeditepe University
Asst. Prof. Emine Şahin Ph.D., Düzce University
Asst. Prof. Selma Şekercioğlu, Ph.D., Arel University
Asst. Prof. Fatma Turan, Ph.D., Üsküdar University
Asst. Prof. Özgün Deniz Yoldaşlar, Ph.D., Üsküdar University
Lec. Ayda Bektaş, Ph.D., İstanbul Gelişim University
Res. Asst. Buğra Can Bayçifci, Ph.D., Üsküdar University
Res. Asst. Berat Dağ, Ph.D., Üsküdar University

*The list is in alphabetical order according to surnames.

İÇİNDEKİLER

Editörden

ÖZGÜN ARAŞTIRMA MAKALELERİ

Bölgesel Güç Rekabetinde Moldova'nın Güvenliği ve Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu 1-22
Elnur İSMAYIL

Türk Dış Politikası Ekseninde Sahra Altı Afrika'daki Küçük Devletler.....23-48
İdil ALABAY-DEMİRKIRAN

Osmanlı'da Ceza ve Denetim: Bursa Hapishanesi (1914-1919) 49-68
Erhan BEKTAŞ

Ebeveynlerdeki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Çocuklardaki Saldırganlık ve Duygu
Düzenleme Becerileri Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi.....69-82
Özden AKDOĞAN

DERLEME MAKALE

Ekolojik Krizin Düşünsel Kökeni: Ekolojik Yabancılaşma İçindeki Modern İnsan.....83-104
Bilgehan EMEKLİER

CONTENTS

Editor's Note

ORIGINAL RESEARCH ARTICLES

Moldova's Security and the Problem of Separatist Regions in Regional Power Competition
(Turkish).....1-22
Elnur İSMAYIL

Small States of Sub-Saharan Africa in the Context of Turkish Foreign Policy
(Turkish).....23-48
İdil ALABAY-DEMİRKIRAN

Punishment and Supervision in the Ottoman Empire: Bursa Prison (1914-1919)
(Turkish).....49-68
Erhan BEKTAŞ

Examining the Predictive Effect of Parents' Fear of Missing Out on Aggression and Emotion
Regulation Skills in Children (Turkish).....69-82
Özden AKDOĞAN

COMPILATION ARTICLE

The Intellectual Origins of the Ecological Crisis: Modern Human in Ecological Alienation
(Turkish).....83-104
Bilgehan EMEKLİER

Editörden

Kasım 2024 itibariyle Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi olarak on dokuzuncu sayımıza ulaşmış bulunuyoruz. Şu ana kadar çıkarılan sayılarda olduğu gibi, bu sayıda da disiplinler arası ve çok disiplinli yaklaşımımızı korumaya özen göstererek Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Tarih, Psikoloji ve Felsefe alanlarından değerli akademisyenlerin yazdığı dört araştırma makalesine ve bir derleme makaleye yer verdik.

İlk makalede Elnur İsmayıl, Moldova'nın jeopolitik konumuna binaen şekillenen bölgesel etkileşimleri, tarihsel bir perspektif bağlamında Rusya-Batı rekabetinin bir boyutu biçiminde değerlendirerek böylelikle belirtilen bu bölgedeki güncel sorunların gidişatına dair bir iç görü geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç bağlamında makalede Moldova sorunu, hala devam eden Rusya-Ukrayna savaşının getirdiği dinamikler çerçevesinde de ele alınarak çoklu siyasi aktörlerin irdelenmesiyle birlikte tartışılmaktadır.

İkinci makalede İdil Alabay-Demirkıran, Sahra Altı Afrika'daki küçük devletler ile Türkiye'nin arasındaki uluslararası ilişkileri ve güncel siyasi etkileşimleri aktarmaktadır. Bu anlamda makalede Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki küçük devletlere yönelik olan dış politikası incelenmektedir. Buradan hareketle makale, Türkiye'nin bu hususta söz konusu olan küçük devletlere ilişkin dış politika hedefleri oluşturmasına rağmen özel bir strateji geliştirmediğini vurgulamaktadır.

Üçüncü makalede Erhan Bektaş, Osmanlı Devleti'nin iç güvenlik meselesinin bir boyutu olarak ceza ve denetim mekanizmalarını ele almayı amaçlamaktadır. Bu amaç bağlamında arşiv araştırmasının bulgularından hareket edilen makalede on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkin olan Bursa Hapishanesi özelinde merkezi otoritenin hapishanede disiplin sağlama faaliyetlerine yönelik bir inceleme sunulmaktadır.

Dördüncü makalede Özden Akdoğan, ebeveynlerin gelişmeleri kaçırma korkusu ile çocuklardaki saldırganlık ve duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Yapılan araştırmada regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır ve gelişmeleri kaçırma korkusunun sözlü ve fiziksel saldırganlığı yordadığı, duygu ayarlamayı ise yordamadığı vurgulanmıştır.

Son olarak *beşinci makalede* Bilgehan Emeklier, mevcut ekolojik krizi, küresel ve karmaşık bir güncel sorun olarak ele almakta ve bu derin kriz durumunu meydana getiren felsefi problemlere odaklanmaktadır. Bu odak dâhilinde makalede ekolojik krizin başat nedenlerinden biri olarak ekolojik yabancılaştırma süreci ele alınarak modern insanın yabancılaştırma problemi, çevre felsefesi dahilinde incelenmektedir.

Son olarak ulusal ve uluslararası indekslerde taranmak için devam eden çalışmalarımız kapsamında dergimize gönderilen makaleler titizlikle gerekli kontrollerden geçirilmekte ve hakem değerlendirme süreçleri hassasiyetle yürütülmektedir. Dergimiz, 2019 yılından itibaren ULAKBİM tarafından taranmaktadır. Bu süreçte değerli tavsiyeleriyle dergimizin kalitesinin üst düzeye çıkmasına katkı sağlayan hakemlerimizin yanı sıra bu sayının hazırlanması aşamasında gösterdikleri çabalarından dolayı Yazı Kurulu'nda yer alan Dr. Öğr. Üyesi Uygur Aydemir'e, Prof. Dr. Tayfun Doğan'a, Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş Anarat'a ve araştırma görevlileri Salih Bilgin, Dr. Cemal Cem Anarat, Bengi Çakmak Uçar, Doğan Demirkıran, Deniz Atacan, Beril Sercem Şengül ve Dr. Berat Dağ'a teşekkür ederim. Yabancı dil editörleri Arş. Gör. Cansu Civan ve Arş. Gör. Paşa Abdullah Bayramoğlu'na, istatistik editörü Dr. Öğr. Üyesi Elif Kurtuluş Anarat'a, dil editörü olarak emeği geçen araştırma görevlileri Ali Ekmekçi, Begüm Merve Çabuk, Betül Çelebi Dağ, Dr. Buğra Can Bayçifci, Hasan Özdemir, Dr. Merve Arlı ve Safura Koçoğlu Eyiler ve Dr. Yelda İbadi'ye teşekkür ederim. Bu sayı itibariyle dergideki görevinden ayrılmış olan Dr. Öğr. Üyesi Uygur Aydemir'e yıllardır gösterdiği özenden ve verdiği emeklerden ötürü özel olarak teşekkür ederim. Editör Uygur Aydemir'in görevini devralan Prof. Dr. Tayfun Doğan'a tüm dergi ekibi adına başarılar dilerim.

Keyifli okumalar dileklerimizle...

Prof. Dr. Deniz Ülke Arıboğan

Editor's Note

As of November 2024, Üsküdar University Journal of Social Sciences has reached its nineteenth issue. As we have done so far, we have also tried to preserve our interdisciplinary and multidisciplinary spirit and approach to this issue. It includes eleven articles from the disciplines of Political Science and International Relations, Philosophy, and History,

In the first article, Elnur İsmayıl evaluates regional interactions shaped by Moldova's geopolitical location as a dimension of the Russia-West competition, approaches with a historical perspective and aims to develop insight into the course of current issues in the region. The Moldova issue is discussed by examining multiple political actors, along with tackling the dynamics brought about by the ongoing Russia-Ukraine war.

In the second article, İdil Alabay-Demirkıran explains international relations and current political interactions between small states in Sub-Saharan Africa and Turkey. Turkey's foreign policy towards small states in Sub-Saharan Africa is examined, and it is conveyed that Turkey has not developed a specific strategy, although it has established foreign policy goals regarding these small states.

In the third article, Erhan Bektaş aims to address the penal and control mechanisms as a dimension of the internal security issue of the Ottoman State. In this context, in the light of the findings of the archive research, an examination of the central authority's activities to ensure discipline in the prison is presented, specifically in the Bursa Prison, which was active from the second half of the nineteenth century.

In the fourth article, Özden Akdoğan examines the relationship between parents' fear of missing out and children's aggression and emotion regulation skills. The regression analysis method was used in the study, and the findings point out that fear of missing out predicted verbal and physical aggression, but not emotion regulation.

Finally, *in the fifth article*, Bilgehan Emeklier addresses the ecological crisis as a global and complex current problem and focuses on the philosophical problems that have brought about this deep crisis. Ecological alienation is considered as one of the primary causes of the environmental crisis and ecocide, and the alienation problem of modern man is examined within the framework of environmental philosophy.

Within our endeavor to be included in the national and international indexes, we punctiliously examine the articles sent to our journal and strictly follow the peer-review process. Our journal has been indexed in ULAKBİM since 2019. I would like to thank all the referees for their invaluable contributions that put the quality of our journal over the top with their valuable advice, as well as the Publication Board, Asst. Prof. Uygur Aydemir, Prof. Tayfun Doğan, Asst. Prof. Elif Kurtuluş Anarat, and the research assistants Salih Bilgin, Cemal Cem Anarat Ph.D., Bengi Çakmak Uçar, Doğan Demirkıran, Deniz Atacan, Beril Sercem Şengül, and Berat Dağ Ph.D. I would also like to thank the foreign language editors Res. Asst. Cansu Civan and Res. Asst. Paşa Abdullah Bayramoğlu, statistics editor Asst. Prof. Elif Kurtuluş Anarat, the research assistants Ali Ekmekci, Begüm Merve Çabuk, Betül Çelebi Dağ, Buğra Can Bayçıfci Ph.D., Hasan Özdemir, Merve Arlı Ph.D., Safura Koçoğlu Eyiler, and Yelda İbadi Ph.D. for their efforts as language editors. I would like to deliver special thanks to the former Editor Uygur Aydemir for his meticulous efforts over the years, who has left his position at the journal as of this issue. On behalf of the journal team, I wish success to Prof. Tayfun Doğan, who took over the position of Uygur Aydemir as the Chief Editor of the Publication Board.

I wish you a joyful reading...

Prof. Deniz Ülke Arıboğan, Ph. D.

Bölgesel Güç Rekabetinde Moldova'nın Güvenliği ve Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu

Elnur İSMAYIL (*)

Öz

Doğu Avrupa'da Ukrayna ile Romanya arasında yer alan Moldova, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda bağımsızlığını kazanan 15 devletten biridir. Rusya'nın kendi nüfuz alanında gördüğü Moldova'nın Ukrayna sınırında bulunması, Romanya açısından taşıdığı stratejik önem ve potansiyel olarak Avrupa Birliği ve NATO'ya üyelik girişimleri bu ülke üzerindeki Rusya-Batı rekabetini artırmıştır. Kremlin'in Moldova'da iktidardaki AB yanlısı koalisyonla karşı uzun bir dönem Batı'ya entegrasyona ve Romanya ile birleşmeye karşı çıkan Komünist ve Sosyalist partileri desteklemiştir. Nitekim Rusya'nın Mart 2014'te Kırım'ı işgaliyle başlayan kriz sürecinde ve Şubat 2022'de Ukrayna'ya askerî müdahalesinden sonra Transdinyester sorununa farklı yaklaşımlar Moskova-Kişinev arasındaki siyasi krizi tekrar ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın saldırgan politikalarının bir sonraki hedefinin stratejik konumda bulunan Transdinyester mi olacağı sorusu gündeme gelmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Moldova, tekrar jeopolitik bir soru olan "Quo vadis?" ile yüzleşmektedir. Makalede Moldova'nın Transdinyester ve Gagavuzya bölgelerindeki ayrılıkçılık sorununun güncel durumu anlatılmakta, Rusya'nın Kırım'ın işgali, Moldova iktidarının AB ve NATO'ya entegrasyon çabasının Kremlin'le ilişkilerini nasıl etkileyeceği ve Transdinyester'in Rusya tarafından işgal edilme olasılığı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Transdinyester, Gagavuzya, Rus Barış Gücü, Rusya-Ukrayna Savaşı.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 11.07.2024

Kabul Tarihi : 19.12.2024

(*) Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Siyaset.

E-posta : elnur.ismayil@medeniyet.edu.tr

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-9438-2649>

Elnur İsmayıl, "Bölgesel Güç Rekabetinde Moldova'nın Güvenliği ve Ayrılıkçı Bölgeler Sorunu," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 19 (Kasım 2024): 1-22.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.145>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Moldova's Security and the Problem of Separatist Regions in Regional Power Competition

Elnur İSMAYIL (*)

Abstract

Located between Ukraine and Romania in Eastern Europe, Moldova is one of the 15 states that gained independence after the collapse of the Soviet Union. Moldova's location on the border with Ukraine and its strategic importance for Romania, as well as the Kremlin's long-term support for the Communist and Socialist parties against the pro-EU coalition in power, have increased Russian-Western rivalry over the country. In fact, during the crisis that started with Russia's invasion of Crimea in March 2014 and after its military intervention in Ukraine in February 2022, the possibility of the Transnistrian issue turning into a conflict between the parties again emerged, raising the question of whether Transnistria would be the next target of the Kremlin's expansionist policy. In the post-Cold War era, Moldova again faces the geopolitical question of "Quo vadis?" This article explains the current state of the separatist problem in Moldova's Transnistria and Gagauzia regions, assesses the possibility of Russia's invasion of Transnistria following its occupation of Crimea and intervention in Ukraine, and how Chisinau's efforts to integrate into Euro-Atlantic institutions will affect its relations with Russia.

Keywords: *Transnistria, Gagauzia, Russian Peacekeepers, Russia-Ukraine War.*

Original Research Article

Submission Date : 11.07.2024

Acceptance Date : 19.12.2024

(*) Asst. Prof. PhD., İstanbul Medeniyet University, Faculty of Political Sciences, Department of International Relations, International Politics.

E-mail : elnur.ismayil@medeniyet.edu.tr

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0002-9438-2649>

Elnur İsmayıl, "Moldova's Security and the Problem of Separatist Regions in Regional Power Competition," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 19 (November 2024): 1-22.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.145>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Doğu Avrupa'da Ukrayna ile Romanya arasında yer alan Moldova, Sovyetler Birliği'nin yıkılması sonucunda bağımsızlığını kazanan 15 devletten biridir. Yaklaşık 3,25 milyonluk bir nüfusa sahip ülkede Moldovanlar çoğunluğu oluştururken, Ukrain, Rus ve Bulgar azınlıklar yanında Gagavuz (Gökoğuz) Türkleri de bulunmaktadır.¹ 19. yüzyıl başlarına kadar Boğdan Eyaleti statüsünde Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş Moldova, daha sonra Rusların veya Romenlerin egemen olduğu Besarabya bölgesi ile 18. yüzyılın sonlarından itibaren Rus hâkimiyetine giren Transdinyester bölgesinden oluşmaktadır. Romanya'nın etki alanında bulunan Besarabya, Karadeniz havzasındaki Prut ve Dinyester nehirleri arasında bulunan bölgeye tekabül etmektedir. Transdinyester bölgesi Dinyester nehrinin kuzey tarafında Moldova-Ukrayna sınırı boyunca uzanmaktadır.

Yüzyıllar boyunca toprakları Avrupa'da farklı bir coğrafi konumda olmuş Moldova, antik dönemde Daçya Devleti'nin doğu kısmını, Helen kolonizasyonunun kuzey ucunu ve Roma egemenliğinin kuzeydoğu alanını temsil etmiş, Orta Çağ'da Hıristiyanlığın doğu çıkış noktasını ve Osmanlı yayılcılığının kuzey ucunu oluşturmuştur. 19. yüzyılda Moldova'nın neredeyse yarısı (Besarabya) Rus İmparatorluğu'nun güneydoğu eyaleti (gubernia) haline gelmiş; 20. yüzyılın iki dünya savaşı arasında Komünist yayılmaya karşı ilk savunma hattını temsil etmiş ve 1940'taki ilhaktan sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB)² güneydoğu cumhuriyeti olmuştur. 2. Dünya Savaşı'yla tamamen SSCB'nin denetimine girmiş Moldova, 1991 yılına kadar Sovyet Cumhuriyeti statüsünde Sovyetler Birliği'nin bir parçası olmuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ise Moldova, jeopolitik bir soru olan *Quo vadis?* ile yüzleşmektedir.

Sovyetler Birliği yıllarında Moldova'ya Slav göçü teşvik edilmiş, Kiril alfabesi kullanılarak ülke nüfusu Ruslaştırılmaya çalışılmış ve Romanya'nın bu ülke üzerindeki nüfuzunun sona erdirilmesi hedeflenmiştir. Buna rağmen ülkedeki milliyetçiler, 1980'lerin sonlarında resmi dilin Rusçadan Moldovacaya değiştirilmesini ve Kiril alfabesinin kaldırılarak Latincenin kullanılmasını sağlamışlardır. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle, Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan etmiş Moldova'nın ilk cumhurbaşkanı Halk Cephesi Partisi'nden Mircea Snegur olmuştur. Diğer birçok Sovyet cumhuriyetinde olduğu gibi, Moldova da bağımsızlığın bedelini topraklarında ayrılıkçı bölgelerin ortaya çıkmasıyla ödemeye çalışmıştır. Transdinyester ve Gagavuzya sorunları Kişinev yönetiminin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan olmuştur. Kremlin'in klasik böl ve yönet stratejisinin üretimi olan Transdinyester sorunu, 1990'ların başında merkezi yönetimle ayrılıkçı unsurlar arasında çatışmalara yol açmış ve 30 sene bir zaman geçmesine rağmen bir çözüme kavuşturulamamıştır. Gagavuzya sorununda, 1994'te bölgeye özerklik statüsü sağlanarak askeri çatışma önlenebilmiştir. Son yıllarda ise Gagavuzya'da bağımsızlık yanlısı veya Rusya'ya katılma eğilimlerinin güçlendiği gözlemlenmektedir.

Moldova, eski Sovyet coğrafyasında Komünist Partisi'nin iktidarı seçimlerle kazanabildiği tek ülke olarak da dikkat çekmektedir. 2001 ve 2005 yılı parlamento seçimlerini kazanmış Moldova Komünist Partisi Başkanı Vladimir Voronin, 2001-2009 yıllarında ülkenin Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.³ Moldova Sosyalist Partisi de Rusya yanlısı bir parti

¹ The World Factbook, www.cia.gov/the-world-factbook/countries/moldova/#people-and-society. Moldovanlar nüfusun %75,1'ini, Rumenler %7'ini, Ukrainler %6,6, Gagavuz Türkleri %4,6, Ruslar %4,1'ini oluşturmaktadır. 1989 yılı nüfus sayımına göre, Moldova nüfusu yaklaşık 4,3 milyon kişi olmuştur. Moldovanlar nüfusun yaklaşık %64,5'ini, Ukrainler %13,8'ini, Ruslar %13'ünü, Gagavuz Türkleri %3,5'ini oluşturmaktaydı.

² Makalede, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) kısaltması olarak Sovyetler Birliği de kullanılmaktadır.

³ 2014 senesinde gerçekleştirilmiş parlamento seçimlerinden Moldova Komünist Partisi %17,48 oy ve 21 milletvekiliyle üçüncü parti olarak çıkmıştır. www.e-democracy.md/en/elections/parliamentary/2014/. 2019 yılı parlamento seçimlerinde ilk defa parlamentoya milletvekili geçiremeyerek tarihinin en düşük oyunu almıştır. 2021 parlamento seçimlerinde ise Sosyalist Parti'yle birlikte seçimlere girmiştir.

olarak bilinmektedir. Sosyalist Partisi Başkanı İgor Dodon'un, 2016-2020 yılları arasında Moldova Cumhurbaşkanı olarak görev yapmış olması da partinin toplumdaki siyasi etkisini göstermektedir. Her iki parti, Moldova'nın Batılı kurumlara entegrasyonundan ziyade Rusya ile politik-ekonomik ilişkilerin derinleştirilmesini desteklemektedirler.

Rusya'nın kendi nüfuz alanında gördüğü Moldova'nın Ukrayna sınırında bulunması, Romanya açısından taşıdığı stratejik önem ve potansiyel olarak Avrupa Birliği ve NATO'ya üyelik girişimleri bu ülke üzerindeki Rusya-Batı rekabetini artırmıştır. Kremlin Moldova'da, iktidardaki Avrupa Birliği (AB) yanlısı hükümete karşı uzun bir dönem Batı'ya entegrasyona ve Romanya ile birleşmeye karşı çıkan Komünist ve Sosyalist partileri desteklemiştir.⁴ Bu ve benzeri sorunlar Moldova üzerindeki Rusya-Batı rekabetini artırmıştır. Nitekim Rusya'nın, Mart 2014'te Kırım'ı işgaliyle başlayan kriz sürecinde ve Şubat 2022'de Ukrayna'ya askerî müdahalesinden sonra Transdinyester sorununa farklı yaklaşımlar, Moskova-Kişinev arasındaki siyasi krizi tekrar ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın saldırgan politikalarının bir sonraki hedefinin stratejik konumda bulunan Transdinyester mi olacağı sorusu gündeme gelmiştir. Şubat 2024 tarihinde Transdinyester hükümeti, Rusya'dan güvenliğinin sağlanması talebinde bulunmuş; Kırım'ın ilhakına ve Donetsk ve Luhansk bölgelerinin işgaline götüren benzer sürecin Kremlin tarafından Transdinyester'e de uygulanabilirliği tartışılır olmuştur. Makalede, Moldova'nın Transdinyester ve Gagavuzya bölgelerindeki ayrılıkçılık sorununun güncel durumu anlatılmakta, Rusya'nın Kırım'ın işgali, Moldova iktidarının AB ve NATO'ya entegrasyon çabasının Kremlin'le ilişkilerini nasıl etkileyeceği ve Transdinyester'in Rusya tarafından işgal edilme olasılığı değerlendirilmektedir.

Uluslararası ilişkilerde realist yaklaşım, dünya siyasetinin mevcut çatışmalar ve çelişkiler açısından analiz edilmesi anlamına gelmektedir. Realist perspektiften değerlendirildiğinde, Rusya'nın dış politika stratejisi, devletin dış dünya ile ilişkilerinde ulusal çıkarlarını savunma kararlılığına dayanmaktadır. Rusya dış politikasında, diğer küresel ve bölgesel güçlere güvenilmemesi, tek taraflılık, müttefiklerine karşı kibirli davranma, uluslararası ve bölgesel örgütlerin önemsenmemesi ve güç kullanımına güvenme gibi birçok örnek verilebilir. Rusya, tüm eski Sovyet coğrafyasında bulunan ülkelerle ilişkilerinde olduğu gibi, Moldova ile ilişkilerini de genellikle Rusya'nın tüm eski Sovyet topraklarındaki hakimiyetinin kabullenilmesi gerektiğine dair bir jeopolitik ve ulusal çıkar veya siyasi gerçekçiliğe dayalı politikalar açısından değerlendirmektedir. Rusya siyasi elitinin, eski Sovyet devletleri ile ilişkilerde ortak tarihî hatıralara vurgu yaparak jeopolitik hırslarını gerçekleştirmek istemesi hoş karşılanmamaktadır. Sovyetler Birliği yıllarında Rusya'yla ortak tarih ve kültürel değerleri paylaşmış devletler için, kavramsal olarak Rus kimliği daha az çekici hale gelmektedir. Moldova'nın bağımsızlığından itibaren, Rusya kendisini Moldova'da jeopolitik ve jeostratejik hedeflerinin koruyucusu olarak görmüştür. 1990'lı yıllardan itibaren Rusya için, Karadeniz ve Balkanlar arasında stratejik bir kavşak noktasında bulunan Moldova'nın Romanya ile birleşmesini önlemek en temel amaçlardan biri olmuştur. Moldova'nın Transdinyester bölgesinde askerî üsler, silah ve mühimmat depoları ve iletişim tesislerinden oluşan önemli bir altyapıya sahip olması da ülkenin Kremlin için stratejik önemini artırmıştır. Bu amaçla Moldova'yı Rusya'nın etki alanı içinde tutabilmek için ayrılıkçı bölgelerin desteklenmesi veya ekonomik baskılar uygulanması tarzı politikalar izlenmiş; 2000'li yıllardan itibaren ise Moldova'da Batı yanlısı hükümetlerin AB ve NATO gibi ittifaklara entegrasyonunu engellemeye çalışmıştır. Moldova'da Batı dünyasına entegrasyon sürecinin somut bir şekilde ilerlemesi zamanı ise, Moldova topraklarında bulunan Rus askerî üssünün

---

⁴ Kasım 2020 tarihinde Moldova'da gerçekleştirilmiş cumhurbaşkanlığı seçimlerini Batı yanlısı olarak bilinen Eylem ve Dayanışma Partisi (PAS) lideri Maia Sandu %57,8 oyla Rus yanlısı Sosyalist Parti adayı Igor Dodon'a (%42) karşı kazanmıştır. 2016 seçimlerinde de iki aday yarışmış ve Igor Dodon (%52) kazanmıştır. <https://www.csis.org/programs/europe-russia-and-eurasia-program/projects/european-election-watch/2020-elections/moldova>

kullanımı söylemleri gündeme gelmiştir. Tüm bunlar, Rusya'nın Moldova ile ilişkilerini realist perspektifte jeopolitik çıkara dayalı olarak devam ettirmekten yana olduğunu göstermiştir.

Moldova açısından değerlendirildiğinde ise, büyük güçlerin jeostratejik çıkarlarına ulaşma bağlamında küçük devletin güç için güvenliği kavramının analizini anlamak gerekmektedir. Uluslararası ilişkiler literatüründe *küçük devlet* kavramına ilişkin makul bir anlaşma sağlanmasa da, genel kabul görmüş bir kavram olarak küçük devletle, sömürge imparatorluklarının çöküşüyle başlayan savaş sonrası dönemde dünyanın siyasi haritasında küçük topraklara sahip oluşumlar anlaşılmaktadır. Özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllarda, küçük devletlerin güvenliğine ilişkin Rothstein, Vital ve Fox'un araştırmalarıyla bu kavram önem kazanmıştır. Bu araştırmacılar, Kenneth Waltz'un *küçük devletler büyük güçler arasındaki jeopolitik rekabette önemli bir rol oynamamaktadır* tezine veya küçük devletlerin büyük devletlerin eksik modelleri olduğu yönündeki görüşlere karşı çıkararak, küçük devletlerin büyük güçlerden daha fazlası olduğunu belirtmişlerdir.

Realist yaklaşımda, küçük devletler güç kavramıyla ilişkilendirilerek diğer devletlerin kararlarını etkileme kapasitesi ile anlatılmaktadır. Güç; insani, doğal, askeri ve toprak kaynakları, ekonomik potansiyel, siyasi istikrar ve ulusal bütünlük ile ilişkilidir. Bunların yanı sıra hükümetlerin ülkeleri düzgün bir şekilde yönetmesi de bir devletin gücünü belirler. Küçük devletlerin güvenliğine ilişkin bir başka yaklaşım da, küçük devlete eşdeğer olan küçük güç kavramı üzerinden değerlendirilmektedir. Küçük güce sahip bir devletin, güvenliğini yalnızca kendi kapasitesine dayanarak elde edemeyeceğini ve diğer devletlerin veya ittifakların yardımına güvenmek zorunda olduğunu kabul eden devlet olarak kabul edilmektedir.

Küçük güçlerin kendi imkanlarının yetersizliğini kabul etmeleri, uluslararası politikaya dahil olan diğer devletler tarafından da kabul edilmelidir. Büyük güçlerin jeostratejik çıkarları bağlamında, küçük devletler askerî, siyasi ve ekonomik güvenliklerini sağlamak için büyük bir güçle ittifak kurabilir; iki veya daha fazla küçük devletle ittifak kurabilir; bir veya daha fazla büyük güç etrafında çok taraflı bir ittifakın üyesi olabilir; savaş durumunda veya barış döneminde tarafsızlık statüsü kabul edebilir.

Soğuk Savaş yıllarında, küçük devletlerin uluslararası güvenlik sistemi üzerinde büyük bir etki yaratabileceği, söz konusu devletin gerçek boyutunu aşan algı ve tepkileri belirleyebileceğini ortaya koymuştur. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonraki süreçte bağımsızlığını kazanmış Baltık (Letonya, Litvanya ve Estonya), Güney Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan), Ukrayna ve Moldova da uluslararası sistemin küçük devletleri olarak küresel güçlerin rekabetinde önem kazanmışlardır. Ulusal güvenlik kavramı jeopolitik boyutuyla değerlendirildiğinde, bir devletin fiziksel olarak hayatta kalması, egemenliğini ve toprak bütünlüğünü savunabilmesi ve koruması, dışarıdan gelebilecek gerçek ve potansiyel tehditlere uygun bir şekilde tepki verebilme kapasitesini içermektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde, 1990'lardan itibaren anayasada belirtilmiş tarafsızlık statüsüyle, Moldova kendisini küresel güçlerin rekabetinden korumaya çalışmıştır. Fakat günümüz uluslararası ilişkilerinde yaşanan gelişmeler (Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahalesi) sonrasında, Moldova'daki Batı yanlısı hükümetlerin Rusya'yı tehdit olarak algılamasıyla, güvenliği sağlamak için Batılı devletlerle ittifak kurmak ve Batılı kurumlara entegrasyon tercihleriyle dikkat çektiği anlaşılmaktadır.

Knudsen, küçük devletlerin jeopolitik güvenliğinin büyük güçler arasında eşitsizlikler ortaya çıktığında büyük olasılıkla sonuçlanacağını belirtmektedir ve bunu altı temel değişkenle şekilleneceğini vurgulamaktadır: Büyük güçlerden herhangi birinin küçük devletin coğrafi konumunun stratejik önemine yaklaşımı; büyük güçler arasındaki gerilimin ve rekabetin derecesi; en yakın büyük gücün içinde bulunduğu güç döngüsü aşaması; küçük devlet ile en yakın büyük güç arasındaki ilişkilerin tarihsel evrimi; diğer rakip büyük güçlerin küçük devlete yönelik politikaları; güç eşitsizliklerine karşı koyabilecek işbirliği yoluyla bir güvenlik veya askerî çerçevesinin varlığı. Moldova örneği üzerinden değerlendirildiğinde, Knudsen'in sunduğu değişkenler Kışinev hükümetlerinin son yıllarda aldığı kararları anlamaya fırsat sunmaktadır.

Makalenin sonraki kısımlarında bu değişkenlere örnekler verilerek, sonuç bölümünde ise bu değişkenlerin Moldova'nın güvenlik tercihlerini nasıl etkilediği anlatılmaktadır.

Bağımsızlık Yıllarında Moldova'nın Güvenliği ve Dış Politika Tercihleri

Sovyetler Birliği'nde uygulanan Glasnost ve Perestroyka politikaları, 1939 tarihinde dönemin Sovyetler Birliği ve Hitler Almanya'sı Dışişleri Bakanları Molotov ve Ribbentrop arasında imzalanmış gizli paktın (1939) hükümlerini de ortaya çıkarmıştır. Ağustos 1989 tarihli Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Yüksek Sovyet'i kararıyla, Moldova'nın Sovyetler Birliği tarafından işgali geçersiz ilan edilmiştir.⁵ Yüksek Sovyet, daha sonra milliyetçi akımların etkisi altında, Rusçayı resmî dil olmaktan çıkarmış ve tek resmî dilin Moldovaca olduğunu duyurmuş; alfabenin ise Latinceye dönüştürülmesi konusunda karar almıştır.⁶ 23 Haziran 1990 tarihli kararlar ise Moldova'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılması ile ilgili Egemenlik Bildirgesi kabul edilmiştir.⁷ Moldova Parlamentosu tarafından 27 Ağustos 1991 tarihinde kabul edilmiş Bağımsızlık Bildirgesi ile Moldova bağımsızlığını ilan etmiştir.

Sovyetler Birliği'nden ayrılmış Baltık devletlerinin (Litvanya, Letonya ve Estonya) aksine, Moldova Cumhuriyeti 1940'tan bu yana Batılı ülkeler için hiçbir zaman büyük bir ilgi alanı teşkil etmemiştir. Bağımsızlığını kazandıktan sonraki yıllarda, Moldova hükümetleri karşısında Rusya güdümündeki ekonomik, askerî ve politik örgütlere üyelik, AB ve NATO'ya entegrasyon ve tarafsızlık statüsünde bir devlet olmak gibi farklı seçenekler bulunmuştur. 1994 yılında tarafsız statüye sahip bir devlet olma kararı alan dönemin Moldova hükümeti bunu aynı yıl kabul ettiği anayasasında da belirtmiştir.⁸ Moldova'nın aldığı bu karar, onu AB ve NATO gibi Batılı kurumların doğuya genişleme politikasının dışında tutmuştur. Moldova Cumhuriyeti, AB'ye katılım sürecinin başlamasını sağlayabilecek Güneydoğu Avrupa İstikrar Paketi'ne uzun bir süre kabul edilmemiştir. Coğrafi olarak bir Orta Avrupa ülkesi olmasına rağmen Moldova, son yıllara kadar Avrupa'nın ortak ekonomik, siyasi ve ekonomik çıkarlarının dışında kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bunun nedenlerinden biri olarak, Batılı devletlerin Moldova için Rusya'yla sorun yaşamak istememesi de söylenebilir.

Batı dünyasında, 1990'lı yılların Moldova'sını unutulmuş olmaktan çok hiç hatırlanmayan bir ülke olarak nitelendirmek doğru olurdu. Batı dünyasının Moldova'ya yaklaşımının aksine, 1990'lı yıllarda Moldova'nın kendi iç ve dış güvenliği ile ilgili olarak Doğu-Batı ikilemi arasında kaldığı söylenebilir. Moldovalılar, Pan-Romanyacılar ve Moldovacılar olarak bölünmüş; Moldova'nın 1991 yılında kazandığı bağımsızlık, hem Romanya'yla birleşme yanlıları hem de Rusya yanlısı güçler adına bir uzlaşmanın sonucu olmuştur.⁹ Sağ siyasi güçler Moldova'nın

⁵ Declaration of Independence of the Republic of Moldova, Curtea Constitutionala a Republicii Moldova, https://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/Declaratia_en.pdf

⁶ Law on the Status of the State Language of the Moldavian SSR, SOVETSKAYA MOLDAVIYA, 20 Ağustos 1989, 3.

⁷ "23 June 1990. Parliament adopts Declaration on Sovereignty of Moldova," *MOLDPRES State News Agency*, <https://www.moldpres.md/en/news/2021/06/23/21004446>.

⁸ Constitution of the Republic of Moldova, 27 Temmuz 1994, https://www.constcourt.md/public/files/file/Actele%20Curtii/acte_en/MDA_Constitution_EN.pdf.

⁹ Moldova'da Pan-Romanya ideolojisinin yeniden canlanması, 1980'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nde bir değişim dalgası yaşandığı dönemde başlamıştır. 1989 yılında Moldova Halk Cephesi (FPM) kurulmuş; entelektüeller, anti-komünist aktörler ve reform yanlısı örgütlerden oluşan bir hareket olmuştur. İlk dönemde Transdinyester ve Gagavuzya'dan örgütleri de içermiştir. Romanya yanlısı aktörler ve özellikle akademisyenler, gazeteciler ve yazarlar, Moldova sakinlerini açıkça Romanya kimliklerini canlandırmaya çağıran harekette kilit bir rol oynamışlardır. Moldova Halk Cephe'sinin faaliyetindeki en önemli nokta 27 Ağustos 1989'da Kişinev'in merkez meydanında düzenlenen ve daha sonra büyüklüğü (yaklaşık 300 bin kişi) nedeniyle Büyük Ulusal Meclis olarak anılacak olan miting olmuştur.

Charles King, "Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanism," *Slavic Review* 53(2), Summer 1994, pp. 345-368. Kamil Calus, "The Unfinished State. 25 Years of Independent Moldova," *Centre for Eastern Studies OSW*,

Romanya ile birleşmesini ve Atlantik İttifakı da dahil olmak üzere Batı yapılarına entegrasyonunu desteklemişlerdir. Bu siyasi hedefin ana destekçisi olan Hristiyan Demokrat Halk Cephesi (CDPF) Şubat 1992'de parti tüzüğüne, Moldova-Romanya birliğine yönelik bir taahhüt eklemiştir: *Hristiyan Demokrat Halk Cephesi'nin ana hedefi üniter yapıda bir Romanya Devleti'nin yeniden bütünleşmesinin sağlanmasıdır.*¹⁰ Ayrıca, Moldova Cumhuriyeti'nin Kuzey Atlantik İttifakı'na entegrasyonunun geri dönülmez stratejik hedefi olduğu da parti programında belirtilmiştir. Diğer tarafta ise, Moldova Cumhuriyeti'nin Romanya ile birleşmesine ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesine karşı çıkan Sovyet/Rus yanlısı siyasi güçler Moldova'nın egemenliğini ve bağımsızlığını reddederek, Moldova'nın Sovyetler Birliği'nin bir parçası olarak kalmaya devam etmesi gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Moldova Cumhuriyeti'nin 1994 yılında daimi tarafsızlık statüsünün ilan edilmesinin birkaç amacı olduğu söylenebilir: Rusya/Doğu yanlısı ve Romanya/Batı yanlısı güçlerin etkisiz hale getirilmesiyle Moldova'nın bağımsızlığı ve tarafsızlığı temelinde uzlaştırılması ve ülkenin iç istikrarının korunması temel amaçlardan biri olmuştur.

Moldova'da kabul edilmiş Ekim 2023 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde ilk defa olarak Rusya, ülkenin güvenliğini olumsuz etkileyen dış aktör olarak belirtilmiştir.¹¹ Aslında, Rusya'nın Moldova için bir tehdit olduğu gerçeği, 1990'lı yılların başında ayrılıkçı bölgeler sorunu ortaya çıktıktan sonra bilinmekteydi, fakat böyle bir strateji belgesine dâhil edilerek resmi düzeyde açıklanmış olması Moldova'yı açıktan Rusya-Batı rekabetinin bir parçası haline getirmiştir.

Moldova'nın Ayrılıkçı Sorunu: Transdinyester

Moldova'da milliyetçi akımların aldığı kararlara cevap olarak, Ağustos 1989'da Transdinyester'in başkenti Tiraspol'de, Sovyetler Birliği'nde Transdinyester Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti oluşturulması kararı alınmıştır. Daha sonra ise, Dinyester nehrinin kuzeyinde bulunan ve nüfusun çoğunluğunu Rus (%30) ve Ukrainerlerin (%29) oluşturduğu Transdinyester bölgesi Moldova dâhilinde özerklik (Eylül 1990) ve bağımsızlık (1991 yıl sonları) kararları almıştır.¹² Alınmış bu kararlar, bağımsızlığını kazanmış Moldova'nın Romanya ile birleşme ihtimaline karşı bir önlem olarak değerlendirilmekteydi. Dönemin Kişinev hükümetinin, Transdinyester'in bağımsızlık talebini kabul etmemesi Ocak 1992'de bir iç savaşa neden olmuş; 1950'li yıllardan itibaren bölgede bulunan Rusya'ya ait 14. Ordu ayrılıkçılara silah desteği sağlarken, Romanya da Moldova'yı gizlice askerî anlamda desteklemiştir. Transdinyester'de silahlı çatışmaların patlak vermesinde şüphesiz Rus birliklerinin bu bölgedeki varlığı etkili olmuştur.

22 Haziran 1992 tarihinde dönemin ABD yönetimi, Rusya Devlet Başkanı Yeltsin'in bölgedeki etnik Rusların kaderiyle ilgili kaygılarını anladığını, aynı zamanda Yeltsin'in bölgedeki 14. Ordu'nun geri çekilmesiyle ilgili taahhüdüne uyması gerektiğini beyan etmiştir. 1 Temmuz 1992 tarihinde ABD Senatosu tarafından onaylanmış Pressler Değişikliği'nde de 14. ordunun Moldova Cumhuriyeti'nin egemenliği üzerindeki olumsuz etkisine vurgu yapılmıştır.¹³ Çatışma süreci, 21 Temmuz 1992'de tarafların Ukrayna ve Rusya'nın arabuluculuğuyla ateşkes

---

Number 59, Aralık 2016, erişim 22 Kasım 2024, www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_59_ang_25_years_moldova_net.pdf.

¹⁰ Hristiyan Demokrat Halk Cephesi (CDPF) daha sonra adını Hristiyan Demokrat Halk Partisi (CDPP) olarak değiştirdi.

¹¹ *National Security Strategy of the Republic of Moldova*, 11 Ekim 2023, erişim 10 Haziran 2024, https://presedinte.md/app/webroot/uploaded/Proiect%20SSN_2023_En.pdf

¹² CSCE Conflict Prevention Centre, *Transdnisterian Conflict: Origins and Main Issues*, (Viyana, Haziran 1994), <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/13611.pdf>

¹³ "The Role of the Russian Army in Independent Moldova," Congressional Record – Senate, 24 Haziran 1992, www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1992-pt11/pdf/GPO-CRECB-1992-pt11-9-1.pdf, 15926.

anlaşması imzalamasıyla sonuçlanmıştır.¹⁴ Bu anlaşma aslında krizi kısa sürede çözümü olmayan dondurulmuş bir çatışmaya dönüştürmüş ve Transdinyester'in *de facto* bağımsızlığına olasılık sağlamıştır.

Transdinyester için önemli bir tarih olarak kabul edilen 29 Temmuz 1992'de, Rusya'ya ait barış gücü bölgeye konuşlanmıştır. Bahsi geçen tarihte dönemin Transdinyester Cumhurbaşkanı'nın katılımı ile dönemin Rusya ve Moldova Cumhurbaşkanı arasında Moldova-Transdinyester sorununun barışçıl çözümü için anlaşma imzalanmış; anlaşmanın 2. ve 4. maddeleri gereği olarak da Rus barış gücü Transdinyester'de bulunmaktadır.¹⁵ Anlaşmada barış gücünün tarafların karşılıklı anlaşması veya taraflardan birinin anlaşmadan geri çekilmesi sonucu bitebileceği belirtilmiştir (8. madde). Görüşmelerde 3 sene içinde Rus askerlerinin bölgeden çekilmesine ilişkin anlaşma sağlanmış (21 Ekim 1994) ve tasarı Moldova parlamentosunda onaylansa da Rusya parlamentosu tarafından onaylanmayarak önemini kaybetmiştir. Aynı zamanda Rusya, 14. Ordu'yu Transdinyester bölgesine Moldova sınırları içerisinde özel statü verileceği ve bölgenin bağımsızlık hakkının Moldova'nın Romanya ile birleşmesi halinde Kişinev tarafından tanınacağı şartıyla çekebileceği mesajını vermiştir. Rusya'nın bu taleplerine cevap olarak da Moldova anlaşmadan çekilme kararı almıştır (1997). Tegina kentinin batı kısmı ayrılıkçı askerler tarafından işgal edilmiş ve bölge ayrılıkçıların kontrolüne geçmiştir. Anlaşma şartlarına uygun olarak sınır çizgisi eşit sayıda (400'er) Rus, Moldovan ve Transdinyester askerleri tarafından korunmaktadır. Ayrılıkçı bölge kendi gümrük sınırlarını belirlemiş, milli para birimini kabul etmiş ve etnik Rus İgor Simirnov'u ilk Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir.

Transdinyester Sorununun Çözümü için Başarısız Arabuluculuk Girişimleri

1990'ların ortalarından başlayarak sorunun çözümüne ilişkin farklı platformlarda arabuluculuk girişimleri olsa da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. İlk arabuluculuk girişimleri Rusya, Moldova, Ukrayna ve Romanya arasında Dörtlülük Görüşmeler olarak gerçekleşmiştir. Bahsi geçen dört devletin Cumhurbaşkanı, Haziran 1992'de İstanbul'da görüşmüş ve güvenli bölgelerin oluşturulmasına ilişkin karar almışlardır.¹⁶ Ayrıca, 14. Ordu'nun statüsüne ilişkin olarak ise Rusya ve Moldova arasında görüşmelere karar verilmiştir. Ağustos 1992 tarihinde iki devlet temsilcileri arasında sağlanmış anlaşma, 4'lü görüşmeleri sonlandırmış ve böylece Romanya görüşmelerden dışlanmıştır.

Rusya ve Moldova arasında 1994 tarihli görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması sonrasında, Ukrayna arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş; Moldova ve ayrılıkçı bölge temsilcileri aralarında memorandum imzalayarak Rusya, Ukrayna ve AGİT'in garantörlüğünde barış görüşmelerine yeniden başlamak üzere karar vermişlerdir.¹⁷

2001 yılında Rusya'da Putin'in, Moldova'da ise Komünist Partisi'nin iktidarda olması, sorunun çözümüne ilişkin beklentileri artırmıştır. 2000 yılında Putin, Rus diplomatı Yevgeniy Primakov başkanlığında Transdinyester sorununun çözümü için bir komisyon kurulması konusunda karar vermiştir. Komisyonun hazırladığı tasarıda Moldova sınırları dahilinde Moldova ve Transdinyester'in ortak devlet kuracağı, Rusya ve Ukrayna garantörlüğünde bir

¹⁴ Zbigniew Brzezinski and Paige Sullivan, "The Moldovan/Trans-Dniester Conflict, Russia and the Commonwealth of Independent States: documents, data, and analysis," New York: Center for Strategic and International Studies, (1997): 624-629.; *Soglashenie o printsipah mirnogo uregulirovania voorugennogo conflicta v Pridnestrovskom regione Respubliki Moldova*, Diplomaticeskii Vestnik (15-16), 15-31 Ağustos 1992.

¹⁵ Agreement on the principles for a peaceful settlement of the armed conflict in the Dniester region of the Republic of Moldova, 21 Temmuz 1992, erişim 13 Haziran 2024, https://pax.peaceagreements.org/media/documents/ag1024_56c5f9e3d3890.pdf.

¹⁶ Cristian Urse, "Transnistria: prospects for a Solution," *George Marshall European Center for Security Studies*, Ocak 2007, erişim 09 Haziran 2024, www.marshallcenter.org/en/publications/occasional-papers/transnistria-prospects-solution.

¹⁷ Urse, "Transnistria: prospects for a Solution".

anlaşma imzalanacağı belirtilmiştir. Tasarıda Transdinyester'in bazı koşullarda tek taraflı ayrılabilceğinin belirtilmesi, Moldova için endişe nedeni olmuş ve kabul görmemiştir.

2000'li yılların başlarında Moldova'da iktidara Rusya yanlısı söylemlerle gelmiş Moldova Komünist Parti (MKP), ülkenin Rusya-Belarus ittifakına katılmasını önermiştir. O dönem için böyle bir ittifakın daha gerçekleşmemiş olması, Moldova'yı da hayali bir ittifaka olası bir üyelik dışında tutmuştur. Rus yanlısı söylemleriyle Vladimir Voronin Cumhurbaşkanlığındaki dönemin Moldova iktidarı, Transdinyester sorununu Moldova toprak bütünlüğü çerçevesinde çözebileceğine inanmıştır. İki ülke arasında ilişkiler, Ekim 2003 tarihinde Kremlin tarafından önerilmiş Kozak Memorandumu'nun imzalanmaması ile yeniden soğumuştur. Memorandum'da Rusya, Moldova'nın özel bir statüde federal yapıya dönüşmesi ve Transdinyester'de bulunan Rus Barış Gücü'nün 2020 yılına kadar bölgeden çekilmesi önerilmekteydi.¹⁸ Kişinev-Tiraspol arasında memoranduma ilişkin olumlu yaklaşımlar sonrasında, Rusya diğer garantörler Ukrayna ve AGİT'i bu konuda bilgilendirmiştir. AGİT'in sürece dâhil olma girişimleri ise Rusya'nın engeli ile karşılaşmıştır.

Dönemin Moldova Cumhurbaşkanı Voronin'in, Moldova'da Rusçaya resmî devlet dili statüsü verme kararı ve Romanya tarihinin okullarda okutulmasına karşı çıkması, Batı yanlısı partilerin tepkisine neden olmuştur. Federasyonda karar alma mekanizmalarında Transdinyester'e veto hakkı tanınması ve Rus ordusunun Tiraspol'de kalmaya devam etmesine ilişkin maddeler, memorandumun uluslararası kabul edilebileceğini de imkânsız kılmaktaydı. Voronin, halkın tepkisi ve projeye AB ve ABD'nin karşı çıkması üzerinde memorandumunu imzalamaktan vazgeçmiştir. Toplumsal baskılar sonucunda Putin'in 2003 yılı Kasım ayında planlanmış Kişinev ziyaretine ilişkin tören de iptal edilmiştir. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'un yorumları değerlendirildiğinde, memorandumun imzalanmamasından dönemin AB Konseyi Genel Sekreteri ve Ortak Dış ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Javier Solana'yı sorumlu tuttuğu anlaşılmaktadır.¹⁹

Buna rağmen Rusya, Ukrayna ve AGİT ortak diplomasiyle sorunun çözümü için faaliyetlerine devam etmişlerdir. Arabuluculuk çalışmalarının bir sonraki aşaması 2005 yılında Ukrayna ve Moldova'dan gelen talep üzerine 5+2 formatında (Moldova, Transdinyester, Ukrayna, Rusya, AGİT/AB ve ABD) gerçekleştirilmiştir. 2006-2011 yılları arasında Transdinyester'in Kişinev ve Kiev ile soğuk ilişkileri ise arabuluculuk görüşmelerinin gerçekleşmemesine neden olmuştur. 2011 yılına kadar Transdinyester'de iktidarda bulunmuş Simirnov, görevini Yevgeni Şevçuk'a devretmiştir. İktidara geldikten sonra, 5+2 arabuluculuk görüşmelerine ilişkin olarak Şevçuk, temel şart olarak Transdinyester'in bağımsızlığından taviz verilmeyeceğini ve bölgenin siyasi statüsünün hiçbir koşulda tartışma konusu olmaması gerektiğini beyan etmiştir. Bölgenin güvenliğinin sağlanmasına ilişkin olarak ise Şevçuk, Rus askerlerinin Transdinyester'in güvenliğini koruyan tek güç unsuru olduğunu ve sınır güvenliğinin sağlanması amacıyla Kişinev'in uluslararası barış gücü yerleştirilmesi talebini kabul etmediğini beyan etmiştir. Şevçuk ayrıca Rusya güdümünde kurulmuş Gümrük Birliği ve Avrasya Birliği gibi bölgesel teşkilatlara üyeliği desteklemiş ve bu nedenle Rusya ile sıkı ekonomik ilişkilerden yana strateji izleme taraftarı olmuştur. Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesinin ardından, Transdinyester yönetimi bağımsızlığının tanınması amacıyla Kremlin'e müracaat

¹⁸ International Crisis Group, *Moldova: Regional Tensions over Transnistria*, Europe Report 157, Brüksel, 17 Haziran 2004, erişim 20 Haziran 2024,

www.Crisisgroup.Org/~Media/Files/Europe/157_Moldova_Regional_Tensions_Over_Transnistria.Pdf

¹⁹ Statement By Mr. Sergey Lavrov, Minister For Foreign Affairs Of The Russian Federation, At The Thirtieth Meeting Of The OSCE Ministerial Council, 30 Kasım 2023, erişim 10 Haziran 2024, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/2/559902.pdf>.

etmiş, fakat Kremlin, ayrılıkçı bölgeler Güney Osetya ve Abhazyaya uyguladığı politikayı uygulamaktan kaçınmıştır.²⁰

2000'li yılların başlarından itibaren AB ve ABD'nin sorunun çözümüne yönelik girişimleri, 2005'de arabuluculuk görüşmelerine gözlemci olarak katılmayla sonuçlanmıştır. AB, Moldova özel temsilcisi atamış ve bu ülkeye olan ilgisini artırmıştır. 2005-2007 yıllarında AB özel temsilcisi ayrılıkçı bölgeye NATO barış gücü gönderilmesini önermiş; fakat bu öneri Almanya ve Fransa tarafından desteklenmediği için gerçekleşmemiştir.²¹ Bahsi geçen dönemde, AB ve ABD gibi Batılı güçler Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına karşı somut adımlar atamamış ve tüm girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Transdinyester sorununun çözümünün daha uzun yıllar Rusya'ya bağımlı kalmaya devam edeceği algısı kabul edilebilir olmuştur. Transdinyester'de gerçekleşmiş referandum sonuçlarına göre, seçimlere katılanların yüzde 97'sinin bağımsızlıktan yana oy kullandığı görülmüştür.²² Kremlin'de ise Moldova'nın, AB stratejisi olan Avrupa Komşuluk Politikası ve Doğu Ortaklığı projelerine dâhil edilmesi çıkarlarına tehdit olarak algılanmıştır.²³

Dönemin Rusya, Moldova ve Transdinyester Cumhurbaşkanlarının 18 Mart 2009 tarihindeki ortak beyanatlarında bölgede barışın teminatı olarak Rus askerî güçleri gösterilmiştir. Ortak beyanatta ayrıca, sorunun çözüme kavuşmasından sonra Rus barış gücünün AGİT çerçevesinde faaliyet göstermesi kararlaştırılmıştır.²⁴ Ayrılıkçı bölgede bulunan siyasi elit ise, Rus askerlerinin çekilmesinin veya barış gücü şeklinin değiştirilmesinin Transdinyester bölgesindeki güvensizliğin ve çatışmanın tekrar ortaya çıkmasına neden olacağını varsayarak, Kişinev'in barış gücü şeklinin değiştirilmesine yönelik talebine karşı çıkmıştır.²⁵

Dönemin Moldova hükümeti, ayrılıkçı bölgeye özerklik verebileceğini beyan etse de Transdinyester'de bağımsızlık veya konfederatif yapı statüsü için ısrar edilmiştir. 1995 yılının Ocak ayında Moldova'nın, diğer ayrılıkçı bölge Gagavuzya'ya özerklik statüsü vermesindeki temel amaçlarından biri, konfederasyon ısrarından vazgeçilerek özerklik statüsünün kabul ettirilmesi olmuştur. 2014 yılında Kırım'ın işgal edilmesiyle başlayan Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahale politikası, Kremlin'in Batıyla ilişkilerindeki krizi daha da derinleştirmiş; Rus saldırganlığı ve Moldova'nın aldığı dış politika kararları, Transdinyester bölgesinin taraflar arasında yeni bir çatışma alanına dönüşme olasılığını da artırmıştır.

Dondurulmuş bir çatışma olarak görünen Transdinyester sorunu, özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahalesi sonrasında aslında her an patlak verebilecek bir sorun haline gelmiştir. Zaman zaman Tiraspol hükümetleri tarafından düzenlenmiş referandumlarla Rusya'ya birleşme talepleri olduğu bilinse de Şubat 2022'den sonra kendi güvenliğini sağlamak ve Kişinev'den korunmak için Rusya'dan korunma talebinde bulunmuştur. Rusya'nın, bu talebi kullanarak Moldova'ya saldırıp saldırmayacağı tartışılmıştır. Genel olarak ise, Rusya'nın son yıllardaki savunma ve dış politika doktrinlerinde, Putin'in söylemlerinde Moldova, tarihî Rus toprakları olarak değerlendirilmiştir. Bu durum da Transdinyester'in Kremlin'in Moldova'ya

²⁰ "Парламент Приднестровья просит Россию признать независимость республики," (Parlament Pridnestrovyia prosiť Rossiyu priznat nezavisimost respubliki), *Argumenti i Fakti*, 16 Nisan 2014, erişim 25 Kasım 2024, <https://aif.ru/politics/world/1151206>.

²¹ Nicu Popescu, *EU Foreign Policy and Post-Soviet Conflicts: Stealth Intervention* (Routledge, 2011).

²² Stanislav Secieru, "The Crimean Annexation: What it means for Moldova," *RUSI Newsbrief*, 19 Mayıs 2014, erişim 20 Haziran 2024, www.rusi.org/publications/newsbrief/ref:A537A19F71A0A6/#.VAr4P1xjDwI

²³ "Восточное партнерство": проблемы реализации и возможные последствия," (Vostocnoe partnerstvo: problem realizacii i vozmojnie posledstviya), Совет Федерации Федерального Собрания Российской Федерации, 19 Kasım 2009, erişim 26 Kasım 2024, <http://council.gov.ru/media/files/41d44f243fdc22b87385.pdf>.

²⁴ Joint Declaration Adopted Following Talks between President of the Russian Federation Dmitry Medvedev, and President of the Republic of Moldova Vladimir Voronin and Head of Transdniestria Igor Smirnov, Ministry of Foreign Affairs of The Russian Federation, Information and Press Department, 18 March 2009,

²⁵ "Приднестровье против вывода российских миротворцев до окончательного урегулирования конфликта на Днестре," (Pridnestrovye protiv vivoda rossiyskix mirotvortsev do okoncatelnoqo uregulirovaniya konflikta na Dnestre), TASS, 28 Aralık 2012, erişim 26 Kasım 2024, <https://tass.ru/obschestvo/655247>.

karşı bir araç olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Rusya, eski Sovyet cumhuriyetlerinde oluşturduğu ayrılıkçı bölgeler üzerinden merkezî hükümetlere baskı politikası izlemektedir. Transdinyester sorununun askıya alınması Kremlin'de, bunun Moldova'nın Batılı kurumlara entegre olma sürecinde bir engel teşkil edeceği şeklinde düşünülmektedir.

Kasım 2020'den itibaren Moldova Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Maia Sandu, ülkesinin AB üyeliği için Transdinyester sorununun engel oluşturmaya devam ettiği takdirde, o bölge olmadan da AB üyeliğini gerçekleştirmeyi tercih edeceğini beyan etmiştir.²⁶ Böyle bir açıklama ise, öncelikle Rusya'nın ayrılıkçı bölgeler üzerinden Moldova hükümetine baskı politikasının etkisini kaybedeceğini göstermektedir. Sandu, uzun yıllardır, AB ve NATO üyelikleri için öncelikle toprak sorunları çözülmeden yeni üyelerin alınmaması ilkesinin de Moldova için uygulanmayacağını açıklamasında belirtmiştir. Sandu'ya göre, Brüksel'de Moldova'nın AB üyeliği için Transdinyester sorununun çözümü şart koşulmayacaktır.

Gagavuzya (Gökoğuz Yeri) Özerk Bölgesi ve Ayrılıkçılık Sorunu

Moldova'nın güneyinde bulunan Gagavuzya, yaklaşık 160 bin nüfusla toplam nüfusun yüzde 4,4'ünü ve 1.830 kilometrekare genişliğiyle toplam yüzölçümün yüzde 5'ini oluşturmaktadır.²⁷ Yerel halkın çoğunluğunun etnik kökeni Türk olan Gagavuzya'nın bir diğer ismi Gökoğuz Yeri olarak bilinmektedir ve bölgenin merkezi Komrat kentidir.²⁸ Gagavuzlar Ortodoks Hristiyanlardır. Eski Sovyet coğrafyasındaki benzer ayrılıkçı bölgelerde de olduğu gibi merkezî yönetimlere karşı siyasi olarak Kremlin tarafından desteklendikleri için Rusya yanlısı olarak bilinmektedirler. Rusya'nın Kırım işgali sürecinde, Gagavuzya'da referandum (Şubat 2014) gerçekleştirilmiş ve çıkan sonuç, nüfusun %98,5'inin Moldova'nın Rusya güdümündeki Gümrük Birliği'ne üyeliğini ve %98'inin Moldova-Romanya birliği oluşması halinde bağımsızlığını desteklediğini ortaya koymuştur.²⁹ Sadece %2'lik bir kesim Moldova'nın AB ile ilişkilerini desteklemiştir. Aslında bu referandum, hem Rusya'nın Moldova'ya uyguladığı siyasi ve ekonomik baskının bir göstergesi niteliğindedir hem de Kişinev yönetimine tepki amaçlı gerçekleştirildiği anlaşılmaktaydı.

Sovyetler Birliği yıllarında herhangi bir statüye sahip olmamasına rağmen, 1980'li yılların sonunda Moldova'daki bağımsızlık hareketlerinin bir sonucu olarak Gagavuzya'da Sovyetler Birliği'nin bir parçası olacak Gagavuzya Özerk Sovyet Cumhuriyeti oluşturulması (Kasım 1989) kararlaştırılmıştır. Sonrasında ise tüm Sovyet coğrafyasını kapsamış ayrılıkçılık düşüncesinin yaygınlaşmasıyla da Moldova'dan ayrılma kararı alınmıştır (Ağustos 1990).³⁰ Aslında ayrılma kararının, o dönemde Moldova'da hâkim olan Romanya ile birleşme isteğini protesto etmek amacıyla alınmış olduğu iddia edilebilir. 1990 yılından itibaren Moldova'daki siyasi kargaşa ve istikrarsız bir dönemde bağımsız olarak faaliyet gösterebilen Gagavuzya, Transdinyester'den farklı olarak Kişinev ile anlaşmaya vararak ayrılıkçı yaklaşımlardan vazgeçmiş ve Moldova sınırları içerisinde özerk bölge statüsü kazanmıştır (Aralık 1994).

Özerk bölge statüsünden kaynaklanan haklardan dolayı Gagavuzya'da dört yılda bir halk tarafından seçilen Başkan eş zamanlı olarak Moldova'da hükümette yer alabilmektedir. Ayrıca, bölgede yasama organı statüsünde *Halk Topluğu* (Meclis) faaliyet göstermektedir. Gagavuzca,

²⁶ “Санду заявила, что Молдавия может войти в ЕС без Приднестровья,” (Sandu zayavila, cto Moldaviya mojet voyti v ES bez Pridnestrovyia), 16 Eylül 2024, erişim 26 Kasım 2024, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/21879779>.

²⁷ Gagavuzya Özerk Bölgesi, Türklerin %50'den fazlasını oluşturduğu bölgelerle birlikte referandum sonucunda Gagavuzya'ya ait olmayı tercih eden etnik Bulgarların yaşadığı Kirsovo, etnik Rusların çoğunluk oluşturdukları Svetlii kasabası ve etnik Ukrainerlerin yaşadığı Ferapontivka kasabalarından oluşmaktadır.

²⁸ Moldova'da sayı olarak Gagavuzlar²⁸ Moldovan, Rus ve Ukrainerlerden sonra dördüncü etnik halktır.

²⁹ “Gagauzia Voters Reject Closer EU Ties for Moldova,” *RFE/RL*, 03 Şubat 2014, erişim 15 Haziran 2024, www.rferl.org/content/moldova-gagauz-referendum-counting/25251251.html

³⁰ CSCE Conflict Prevention Center, *Transdnisterian Conflict: Origins and Main Issues*, (Viyana, Haziran 1994), <https://2001-2009.state.gov/documents/organization/13611.pdf>, 2.

Moldovaca ve Rusça resmî dilleri olan Gagavuzya, Moldova'nın simgeleri ile kendi milli bayrağını, ulusal marşını ve milli amblemini de kullanmaktadır. Kendisine ait ordusu olmayan Gagavuzya'da yerel kolluk kuvvetleri Moldova İçişleri Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Ekonomik olarak ülkenin en az gelişmiş bölgelerinden olan Gagavuzya'da tarım ürünleri ve şarap üretilmektedir.

Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından işgal edilmesi ve sonrasında Ukrayna'ya yapılan askerî müdahale, post-Sovyet coğrafyalarda benzer senaryoların gerçekleşebileceği bölgeleri gündeme getirmiştir. Gagavuzya, Batı yanlısı Moldova iktidarının Rusya karşıtı politikalarından sonra bu bölgelerden biri olarak değerlendirilmektedir. Gagavuzya, Transdinyester'e kıyasla hem yüzölçümünün küçük olması hem de ekonomik olarak fakir bir bölge olması nedeniyle Moldova için stratejik önem taşımamaktadır. Buna rağmen, istikrarsızlık oluşturması nedeniyle Gagavuzya sorununun Moldova'nın Avrupa Birliği'ne entegrasyonu önünde önemli bir engel olduğu tahmin edilebilir.

Transdinyester'de olduğu gibi, Kişinev hükümetlerinin Gagavuzya'da denetimleri oldukça zayıftır. Olası bir silahlı çatışma durumunda, Moldova'nın ayrılıkçı bölgelere karşı savaşma ihtimali düşüktür. Bunun nedenlerinden biri, Moldova silahlı kuvvetlerinin savaş kabiliyetinin zayıf olması ve silahlı karşılık vermesi durumunda bölgedeki Rus askerlerinin kısa zaman diliminde Gagavuzya'ya yerleşme olasılığıdır. Böyle bir olasılık, Gagavuzya sınırına yaklaşık 20-30 kilometre mesafedeki Romanya açısından kaygı vericidir. Ukrayna-Rusya arasındaki krizin, Rusya-NATO ilişkilerini olumsuz etkilediği ve her geçen gün daha da içinden çıkılmaz bir hale getirdiği dikkate alındığında ne Rusya ne de Romanya'nın böyle bir silahlı çatışmayı göze aldığı söylenemez.

Son yıllarda Moldova'da Gagavuzya'nın özerkliğinin kaldırılması için çalışmalar yapıldığı iddia edilmektedir. Fakat bölgenin özerklik statüsünün Moldova Anayasası ile belirlenmiş olması, böyle bir ihtimali zayıflatmaktadır. Bunun, ülkedeki siyasi krizi derinleştirmek adına yapılmış olabileceği düşünülebilir. Ayrıca, Gagavuzya Halk Meclisi'nde alınmış kararların Moldova parlamentosu tarafından yasaklanma yetkisinin bulunmaması nedeniyle de Kişinev iktidarının böyle bir girişimde bulunmayacağı tahmin edilebilir. Buna rağmen, son yıllarda Gagavuzya bölgesinin özerklik statüsüne Kişinev'in yaklaşımı tartışmalıdır. Üst düzey Moldovalı politikacılar arasında Gagavuzya'nın var olmadığını belirtenlerin arttığı bir gerçektir.

Bölgenin varlığının ülkenin güvenliğine tehlike olarak algılanmaya başlamasından sonra, Gagavuzya'da açıktan Rusya ile ilişkileri geliştirme politikasının izlendiği sezilmektedir. 2024 yılının Mart ayında Gagavuzya bölgesinin Başkanı Yevgenia Gutsul'un Rusya ziyaretinde Vladimir Putin'le görüşmesi, Kremlin'in bölge üzerinden Kişinev'in AB'ye entegrasyon sürecinden vazgeçmesi için bir baskı politikası olarak değerlendirilebilir. Putin, Gutsul'la görüşmesinde, Moldova'nın hem AB üyeliğine hem Romanya ile de olası bir birleşmeye Gagavuzya'nın karşı çıkması gerektiğini beyan etmesi, Kremlin'in Moldova'nın dış politika kararlarına müdahalesinde ayrılıkçılık kartlarını kullanmaya devam ettiğini göstermektedir.³¹

Gagavuzya açısından ise böyle bir durumda, 1994'te Kişinev'in Komrat yönetimiyle anlaşma şartlarının uygulanabilirliği gündeme gelmektedir. Anlaşma, Moldova'nın Romanya ile birleşmesi durumunda bu özerk bölgeye bağımsızlık kararı alma hakkı tanımaktadır. Gutsul, son gelişmeler sonrasında anlaşmanın bu şartını devamlı gündemde tutarak aslında Rusya'nın amaçlarına hizmet ettiğini göstermektedir.

³¹ Встреча Путина с Гуцул важна для гагаузского народа“ (Vstreca Putina s Gutsul vajna dlya gagauzskoqo naroda), *RIA Novosti*, 07 Mart 2024, erişim 27 Kasım 2024, <https://ria.ru/20240307/gagauziya-1931784394.html>.

Görsel 1: Moldova'da Ayrılıkçı Bölgeler³²

Rusya'nın Ukrayna'ya Askerî Müdahalesi ve Moldova'nın Güvenlik Endişeleri

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, o dönem Moldova'da iktidardaki Avrupa yanlısı koalisyon hükümetini zor durumda bırakmıştır. Ukrayna'daki Maydan Devrimi ile başlamış ve sonrasında Rusya'nın toprak işgalleriyle sonuçlanmış krizin, Batı'yla ilişkileri tercih eden siyasi aktörlerin Kiev'de iktidara gelmesinden kaynaklandığı bilinmektedir. Böyle bir durumda, Ukrayna gibi, AB ile siyasi ve ekonomik anlaşmalar imzalamış dönemin Chişinev iktidarını Rusya ile ilişkilerinde nasıl zor bir sürecin beklediği anlaşılmaktadır. Moldova anayasasında ülkenin tarafsız olduğu belirtilmektedir ve bu nedenle, bağımsızlığının ardından geçen yaklaşık 30 yıllık süreçte ne NATO ne de Rusya güdümündeki Kolektif Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (KGIÖ) gibi herhangi bir askeri birliğe üyelik, ülkenin dış politikasının gündeminde olmamıştır. Fakat Kırım'ın Rusya tarafından işgali sonrasında, dönemin Moldova Cumhurbaşkanı Nikolay Timofiti, NATO üyeliği için diplomatik çaba göstereceğini belirtmiştir.³³ Moldova, tarihinde ilk defa Eylül 2014'te Galler'de gerçekleşmiş olan NATO

³² Elnur İsmayıl, *Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*, İstanbul: Bilgesam, 2017, 130.

³³ "Тимофти: Я бы проголосовал за вступление в НАТО" (Timofiti: Ya bi progolosoval za vstuplenie v NATO), 26 Nisan 2014, erişim 10 Haziran 2024, <https://point.md/ru/novosti/politika/timofiti58-ya-bi-progolosoval-za-vstuplenie-v-nato/>

toplantısına davet edilmiştir. Moldova için öncelik Rus askerlerinin Transdinyester'den çıkarılması konusunda NATO üyelerinin desteğini almak olmuştur. Moldova'nın bu girişimi ve konuyu tekrar gündeme getirmesi Kremlin'de rahatsızlığa neden olmuş ve Kişinev'e 1992 barış anlaşmasının tarafı olduğu hatırlatılarak diplomatik uyarıda bulunulmuştur. Moldova ise Rusya'yı, AGİT'in İstanbul zirvesinde (1999) eski Sovyet cumhuriyetlerinde bulunan askerî üslerini boşaltma taahhüdünü yerine getirmemekle suçlamıştır. Rusya, Timofti hükümetinin AB ve ABD ile yakınlaşma girişimlerine tepki olarak Moldova'dan ithal edilen ürünleri kısıtlama ve yasaklama kararı alarak ülkeye ekonomik baskı yapmıştır. Rusya'nın Moldova'ya karşı ekonomik yaptırımını, Transdinyester ve Gagavuzya bölgelerinden getirilen ürünleri kapsamamıştır.³⁴ Bu yaptırım, Moskova'nın Kişinev'e ayrılıkçı bölgelerle ilgili verdiği bir mesaj olarak da değerlendirilmiştir.

Kırım'ın işgali sonrasında Moldova'da gerçekleşmiş Kasım 2014 parlamento seçimlerini Moldova Komünist Partisi kazanamamıştır. Buna rağmen seçimlerde en çok oy almış Sosyalist Parti (SP) de Rusya yanlısı olarak bilinmekteydi. En çok oy oranına sahip olsa da SP parlamentoda yeterli sandalyeye sahip olamadığı için o dönem hükümeti kuramamıştır. Moldova'nın Avrupa'ya entegrasyonu için çaba harcayan ve Rusya karşıtı olarak bilinen Liberal-Demokrat Parti (LDP) ve Demokrat Parti (DP) hükümeti kurmuşlardır. Komünist Parti'nin seçimleri kaybettiği 2009 sonrasındaki hükümetleri kurma görevini genel olarak LDP, DP ve Liberal Parti (LP) üstlenmiştir. Moldova'da Avrupa'yla bütünleşmeden yana olan siyasi iktidarın, Rusya'nın saldırganlığının arttığı dönemden sonraki AB'ye üyelik girişimleri, Kremlin tarafından bir rahatsızlık nedeni olarak gösterilmektedir.

Kırım işgal edildikten sonra, Ukrayna'nın doğu ve güneydoğu bölgelerinin de Rusya'nın kontrolüne geçeceği ve Rusya-Transdinyester arasında doğrudan bir bağlantı kurulabileceği gibi bir ihtimal ortaya çıkmıştır. Fakat Rusya, Ukrayna ile savaşın devam ettiği bir süreçte, ikinci bir cephenin açılmasının kendisini hem askerî hem ekonomik anlamda yıpratabileceğini dikkate alarak Moldova'ya karşı direk bir askerî müdahalede bulunmayacaktır. Kremlin için önemli stratejilerden biri, ekonomik ve politik baskı uygulayarak Moldova'daki seçimlerde Rusya yanlısı bir partinin kazanmasını sağlamaktır. Rusya yanlısı bir iktidar partisinin seçimleri kazanması demek, Moldova'nın AB ve NATO ile ilişkilerini askıya almak, Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılma olasılığını artırmak anlamına gelmektedir. Bunun aksi bir durumda, yani seçimlerde Avrupa'yla bütünleşerek güvenliğinin teminatı olarak Batıyı tercih edecek bir hükümetin galip gelmesi, Rusya'nın ülkedeki ve bölgedeki çıkarlarını tehlikeye sokacaktır. Dolayısıyla, böyle bir olasılıkta Transdinyester'in bağımsızlığının Rusya tarafından tanınması ve Gagavuzya'daki ayrılıkçı eğilimi desteklemesi olasılığı çok yüksektir.

Rusya-Ukrayna savaşı, Moldova'nın tarafsız ülke olması gerekip gerekmediği tartışmasını da beraberinde getirmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahalesi, anayasasında tarafsızlık statüsü belirtilmiş olan Moldova'nın bu tercihinin değiştirilerek NATO'ya üye olma ihtimalini gündeme taşımıştır. Moldova-NATO arasında farklı projelerde uzun yıllardır işbirliği devam etse de, 2022 yılı itibarıyla bu görüşmeler ve işbirlikleri yeni bir stratejik boyuta geçmiştir. Moldova Cumhurbaşkanı Sandu, dönemin NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'le görüşmüş, Aralık 2022'de ise, dönemin Moldova Dışişleri Bakanı Popescu ilk defa NATO'nun Bükreş zirve toplantısına katılmıştır. Popescu, bölgede yaşanan gelişmeler çerçevesinde ülkesinin güvenliğinin sağlanması için AB üyeliğinin ve NATO ile stratejik işbirliğinin önemli bir tercih olduğunu ifade etmiştir.³⁵ Fakat, Moldova vatandaşları arasında AB üyeliğine kıyasla NATO'ya üye olma konusunda yeterli desteğin olmadığı da bilinmektedir.

³⁴ Kamil Calus, "Russia's embargo on Moldovan goods is extended," *Centre for Eastern Studies*, 23 Temmuz 2014, erişim 10 Haziran 2024, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-07-23/russias-embargo-moldovan-goods-extended>

³⁵ "Neutral Moldova Vows Intensified, Accelerated Cooperation with NATO," *RFE/RL*, 21 Haziran 2023, erişim 04 Haziran 2024, www.rferl.org/a/moldova-neutrality-nato-european-union-constitution/32500369.html

Uluslararası finans kurumları verilerinde kıtanın en fakir ülkelerinden biri olarak belirtilen Moldova'nın doğal gaz tüketiminde Rusya'ya bağımlılığı, Kremlin'in Kişinev'e baskı politikalarını kolaylaştırmıştır. Doğal gaz tüketiminin %90'dan fazlasını Rusya'dan ithal eden Moldova, özellikle Rusya karşıtlığının yükselişe geçtiği 2006 yılından sonra zaman zaman ekonomik ve politik baskılara maruz kalmıştır. Örnek olarak, 2006 yılının kış aylarında Rusya doğal gaz şirketi Gazprom'un Moldova'ya ihraç ettiği doğal gaz fiyatlarını iki defa artıracaklarını beyan etmesi ve Kişinev'in ekonomik nedenlerden dolayı bunu kabul etmemesi, Rusya'nın doğal gaz ihracatını durdurmasıyla sonuçlanmıştır. Baskılar sonucunda Moldova, kendi MoldovaGaz şirketinin paylarını Gazprom'a vermeyi kabul etmiş ve Moldova'daki doğal gaz boru hatları, MoldovaGaz'ın %50'den fazla hissesini elinde bulunduran Gazprom'un, kontrolüne geçmiştir. Rusya'nın Kişinev hükümetine baskı yapmasını kolaylaştıran diğer bir neden, Moldova'nın Gazprom'a olan borcu olmuştur ve bu borç iki ülke arasında krize neden olmuştur. Anlaşma gereği, belirtilen dönemde ayrılıkçı bölge Transdinyester'e ihraç edilen doğal gaz borcu için de MoldovaGaz sorumluluk taşımaktaydı. 2014 yılı Haziran ayında Moldova ve AB arasında Ortaklık Anlaşması imzalanmasına, Rusya Moldova'ya ihraç edilen doğal gaz fiyatlarını artırmakla tepki göstermiş ve Kişinev hükümetine aldığı karardan vazgeçmesi için baskı yapmaya çalışmıştır. Doğal gaz ithalatından kaynaklanan sorunlar zayıf bir ekonomiye sahip Moldova'yı zor durumda bırakmış ve alternatif doğal gaz hatları arayışına itmiştir. Bu nedenle Moldova, Romanya ile anlaşma imzalayarak doğal gaz tüketiminin bir kısmını bu ülkeden ithal ederek sağlamaya çalışmıştır. 2013 yılından itibaren iki ülke arasında 43,2 km uzunluğunda İasi-Ungeni doğal gaz boru hattı (yıllık 1,5 milyar metreküp kapasiteli) inşasının ve bir sonraki aşamada ise Moldova'nın kendi kontrolünde olacak Ungeni-Kişinev boru hattının inşası planlanmıştır.³⁶

Görsel 2: Moldova'dan Geçen Enerji Nakil Hatları³⁷

Kasım 2013 tarihinde dönemin Moldova hükümeti, Letonya başkenti Vilnius'te gerçekleşmiş AB zirve toplantısında AB ile ortaklık anlaşmasını onaylamıştır. Alınmış karardan sonra, Rusya'dan Moldova'ya ekonomik baskılar artmış; hem Moldova ekonomisinin Rusya'ya bağımlılığını azaltmak hem de ortaklık anlaşmasından kaynaklanan şartlar doğrultusunda AB,

³⁶ Yaklaşık 26 milyon dolarlık maliyeti olan ve 7 milyonu AB tarafından finanse edilen boru hattı Moldova'nın Avrupa enerji nakil hatlarına bağlanmasını sağlamıştır. 27 Ağustos 2014'te, yılda 50 milyon metreküp doğal gaz taşıyacak boru hattının ilk aşaması faaliyete geçerek Moldova'nın enerji bağımsızlığı için önem arz etmiştir.

³⁷ Elnur İsmayıl, *Küresel Riskler ve Bölgesel Krizler*, İstanbul: Bilgesam, 2017, 130.

Moldova üretimini olan şarap ve tarım ürünlerinin Avrupa pazarlarına girmesine izin vermiştir. Son ekonomik verilerde Moldova, toplam dış ticaretini büyük oranda AB ülkeleri ile gerçekleştirmiştir. AB, Moldova'nın en büyük dış ticaret ortağı konumundadır. Rusya'nın Moldova'nın dış ticaretindeki payı ise Ukrayna'ya askerî müdahalesi sonrasında azalarak %4,5 civarında olmuştur.³⁸ Moldova ekonomisi büyük bir oranda yurtdışında göçmen olarak çalışan işçilerin sağladığı gelire bağımlıdır. 2014 yılında Rusya Federasyonu'nda 560 bin civarında Moldovalı göçmen işçinin bulunduğu bilinmektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya askeri müdahalesi sonrasında, Kremlin, Moldovalı işçilerin Rusya'da kalış süreleriyle ilgili ek kısıtlamalar getirmiş, göçmen işçilerin durumunu Kişinev'e karşı baskı unsuru olarak kullanmıştır. Zaman zaman Kremlin'in Moldovalı göçmen işçilere kendi ailelerine nakit havale yapma kısıtlaması getirmesi de ekonomik krizde olan Moldova için olumsuz bir gelişme olarak sayılmıştır. Mayıs 2022 verilerinde ise, Rusya'da bulunan göçmen Moldovalı işçilerin sayısının 76 bin olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan bölge nüfusunun %97'sini oluşturan 340 bin Transdinyesterlinin aynı zamanda Moldova pasaportuna, 220 bin civarında nüfusun ise Rusya vatandaşlığına sahip olması, Moldova'nın içişlerine üçüncü bir devletin dahil olma politikasını anlamaya yardımcı olmaktadır.³⁹

Rusya'nın 2022 yılı Şubat ayında Ukrayna'ya başlattığı askerî müdahale, Moldova'daki Batı yanlısı hükümetin Kremlin'le ilişkilerini de zora sokmuştur. Moldova, Kremlin'in doğal gazı kendisine karşı baskı aracı olarak kullanmasını önlemek amacıyla, Aralık 2022 tarihinden itibaren Rusya'dan doğal gaz alımını durdurmuş; Rusya'nın Moldova'daki medya kurumlarının faaliyetini yasaklamıştır. Moldova, Rus doğal gazının Ukrayna ve Moldova (Transdinyester) güzergâhlarından geçişinin sonlandırılmasından olumsuz etkilenmiştir. Kriz, Kişinev'in Transdinyester karşısındaki konumunun güçlenmesine fırsat oluşturmuş ve Kişinev-Kiev arasında imzalanmış anlaşma, Transdinyester'i doğal gaz arzında Moldova merkezî hükümetine bağlı hale getirmiştir. Rusya'nın doğal gaz ihracatını zayıflatmak amacı güden AB ve ABD'nin böyle bir anlaşma imzalanması için Ukrayna'ya da baskı uyguladığı tahmin edilmektedir.

Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahalesi sonrasında Moldova hükümetinin aldığı bir başka karar ise, ülkenin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyeliği ile ilgili olmuştur. Moldova uzun yıllar BDT'nin ekonomik ve politik faaliyetinde *de facto* olarak pasif bir görev üstlenmiştir. Aralık 2022'den itibaren ise hem dönemin Moldova Dışişleri Bakanı Popescu hem de Moldova Cumhurbaşkanı Sandu tarafından, ülkenin geleceği için BDT'nin etkili bir rolünün olmadığı söylemleri artmıştır.

Moldova, aldığı Rusya karşıtı kararlar sonrasında kendi silahlı kuvvetlerini güçlendirme politikası izlemiştir. 2010-2021 yılları arasında Moldova GSYH'sinin yaklaşık %0,3'ünü oluşturan savunma harcamaları, Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahalesi ve Moldova'yı dış politikadaki Batı yanlısı çizgisinden dolayı tehdit etmesinden sonra, %0,55'e kadar artırılmıştır. Moldova bütçesinden savunmaya 2023 yılı için bir önceki yıla göre %68 oranında artışla 90 milyon ABD doları ayrılması kararlaştırılmıştır.

Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Moldova Stratejisi

Rusya için öncelik Moldova'nın Avrupa-Atlantik kurumlarına entegrasyon sürecini sekteye uğratmaktır. Buna paralel olarak Rusya, kendi güdümünde kurulmuş Avrasya Ekonomik Birliği'ne Moldova'nın üyeliğini sağlamaya çalışmaktadır. Moldova, NATO'nun Barış İçin Ortaklık projesinde yer alsa da tarafsızlık statüsünden dolayı teşkilata üyelik hakkı bulunmamaktadır. Moldova'nın NATO ile iş birliği ve ilişkilerin stratejik düzeyde gelişmesi

³⁸ “Молдавия сократила внешние торговые отношения с РФ до 3%” (Moldaviya sokratila vneshnie torgovie otnosheniya s RF do %3), *Kommersant*, 19 Nisan 2024.

³⁹ Alexander Tanas, „Pro-EU Moldova dismisses breakaway region's request for Russian help,” *Reuters*, 29 Şubat 2024, erişim 10 Haziran 2024, <https://www.reuters.com/world/europe/moldovan-breakaway-region-asks-russia-protect-its-economy-pressure-2024-02-28/>

Rusya için tehlike olarak kabul edilmektedir. Rusya, ayrılıkçı bölgeler kartını da kullanarak Kışinev'in Romanya ile birleşmesine karşı çıkmaktadır. Rusya'nın diğer bir amacı, Moldova'nın da üye olduğu AB'nin Doğu Ortaklığı politikasını başarısızlığa uğratmaktır. Bunun için stratejik anlamda hedef Ukrayna ise, coğrafi olarak en önemli konumdaki ülke Moldova'dır. Moskova, Moldova'da yukarıda belirtilen ayrılıkçı bölgeler dışında ülkenin güneydoğusunda bulunan ve Rusya yanlısı olarak bilinen Taraclia bölgesinde de ayrılıkçılığı destekleme girişiminde bulunabilir. Nüfusun yaklaşık %60'ını etnik Bulgarlar oluşturmaktadır ve bu nedenle ileryeleyen süreçte bölgenin Kremlin'in eliyle Kışinev'e karşı başkaldırabileceği tahmin edilmektedir. Moldova topraklarında bulunan 27 Bulgar köyünü tek bir birlik altında toplama girişimleri sonucunda bölgeye özel bir statü kazandırılmak istenebileceği şeklinde değerlendirilmektedir. Nisan 2015 tarihinde, Moldova parlamentosunda Rusya yanlısı milletvekilleri, Taraclia bölgesine özerklik verilmesine ilişkin tasarı sunmuş fakat bu tasarı parlamento çoğunluğu tarafından desteklenmemiştir.⁴⁰ Ayrıca, Ekim 2024 tarihinde AB'ye üyeliğe ilişkin anayasa değişikliği için Moldova'da gerçekleşmiş referandum sonuçlarına göre, Taraclia bölgesi seçmenleri, ülkenin Batılı kurumlara entegrasyonuna yaklaşık %86 oyla karşı çıkmıştır.

ABD, Moldova'nın bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü desteklemektedir. Rusya-Ukrayna krizi, Beyaz Saray'ın Kışinev ile ilişkilerine önem vermeye başlamasına neden olmuştur. Ukrayna'da Maydan devriminin yaşandığı süreçten itibaren Moldova, ABD'nin dış politikasında önemli bir yer tutmaktadır. O dönemden itibaren, üst düzey siyasilere karşılıklı ziyaretleri buna örnek gösterilebilir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry, Moldova'nın AB ile Vilnius'ta anlaşma imzalamasına destek amaçlı ziyaret gerçekleştirmiş (Aralık 2013), dönemin Moldova Başbakanı Leanca'nın Washington ziyareti sırasında Obama, Biden ve Kerry ile görüşmeler gerçekleştirmiştir (Mart 2014). Bu karşılıklı ziyaretler ikili ilişkilerde önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Transdinyester'deki Rus barış gücünün çekilmesi talebini Beyaz Saray sıklıkla gündeme getirmektedir. Washington'un da beyan ettiği üzere, ABD'nin Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması'nı (AKKA) onaylamamasının nedenlerinden biri de bu şarta bağlanmaktadır. ABD, Rusya'dan Post-Sovyet coğrafyasında üstlendiği sorumlulukları yerine getirmesini talep etmektedir.

Maydan Devrimi sonrasında dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Petro Poroşenko, Haziran 2015'te Rus askerî güçlerinin Transdinyester'e ulaşımının Ukrayna toprakları üzerinden sağlanmasını engelleyen yasayı onaylamıştır. Yasanın onaylanması, Kremlin için bölgedeki güvenlik politikalarını etkileyen bir gelişme sayılmıştır.⁴¹ Rus askerlerinin Transdinyester'e geçişi için Ukrayna transit ülke olarak kullanılmaktaydı. 1998 yılında imzalanmış anlaşma şartlarının engellenmesi, Kremlin'de Kiev'in uyguladığı bir baskı politikası şeklinde değerlendirilmiştir. Rusya ise sorunun çözümü için 1500 Rus askerinin uçaklarla taşınabileceği mesajını vermiştir. Buna rağmen, Rusya'nın kendisi için sorun oluşturmuş bu durumun çözümü için askerî ve askerî olmayan yöntemlere başvurabileceği öngörülmüştür. Rusya'nın Ukrayna ile savaşı devam ettiği sürece, stratejik ve ekonomik boyutta Transdinyester'deki Rus askerlerinin durumu da zaman zaman gelişmelere göre değişiklikler gösterebilir.

Rusya ve ABD'nin ardından Moldova üzerinde etkili olmaya çalışan en önemli bölgesel aktörlerin başında Romanya gelmektedir. 1989 yılında yaşanmış devrim ve Post-Çauşesku dönemi sonrasında Romanya'da milliyetçiler, Ukrayna'nın Bukovina bölgesinde ve Moldova'da hak iddia etmişlerdir. Romen milliyetçilerine göre Romenlerin tarihte hâkim olduğu topraklar yeniden Romanya'yla birleştirilmelidir. Bu kapsamda, Moldovalı nüfus etnik Romen olarak

⁴⁰ Mirel Bran, "La Russie avance ses pions en Moldavie," *Le Monde*, 21 Nisan 2015, erişim 27 Kasım 2024, https://www.lemonde.fr/decryptages/article/2015/04/22/la-russie-avance-ses-pions-en-moldavie_4620603_1668393.html

⁴¹ Nataliya Trach, "Poroshenko strikes a blow on Russian military positions in Transnistria," *KyivPost*, 16 Haziran 2015, erişim 17 Haziran 2024, <http://www.kyivpost.com/content/kyiv-post-plus/poroshenko-strikes-a-blow-on-russian-military-positions-in-transnistria-391261.html>

tanımlanarak, iki ülkenin birleşmesi gerektiği üst düzeyde beyan edilmiştir. 1994 yılında gerçekleşmiş referandumda, oy kullanmış Moldovalı nüfusun %90'ı Romanya ile ittifaka karşı çıkmıştır. Son yıllarda gerçekleştirilmiş kamuoyu araştırmalarında ve anketlerde de Romanya ile ittifak taraftarlarının oy oranında önemli bir değişiklik olmadığı gözlenmektedir. Romanya ile birleşme taraftarı Liberal Parti'nin 2009 parlamento seçimlerinde aldığı %10'luk oy da Romanya-Moldova ittifakı yanlısı grupların zayıf olduğunu göstermiştir. Moldova'da Romanya ile birleşmeye yönelik güçlü bir destek yoktur. Bu da iki ülkenin birleşme olasılığını azaltmaktadır. Romanya'nın 2007 yılında AB'ye üye olarak kabul edilmesi, Moldova vatandaşlarının Romanya vatandaşlığı için müracaat etmesine neden olmaktadır.

Diğer taraftan Moldova Komünist Partisi'nin Temmuz 2009'daki seçimleri kaybetmesi sonrasında Kişinev'de iktidara gelen Avrupa ile Entegrasyon İttifakı, Romanya ile ilişkileri geliştirme stratejisi izlemiştir. Enerji kaynaklarında Rusya'ya bağımlılığını azaltmak amacıyla Romanya'dan Moldova'ya doğal gaz taşınması için boru hattı projesi başlatılmıştır. Boru hattı projesinin gerçekleşmesinin ardından ise 2013 yılının Aralık ayında Moldova Anayasa Mahkemesinin aldığı kararla, resmî dil Romence olarak belirlenmiştir. Kremlin'de bu karar Moldova-Romanya birliği istikametinde atılmış bir adım olarak değerlendirilmiştir. Dönemin Romanya Cumhurbaşkanı Traian Basescu'nun ve Başbakan Viktor Ponta'nın, ülkesinin en stratejik hedeflerinden birinin Moldova ile ittifak kurmak olduğunu beyan etmesi, ayrılıkçı bölgeler Transdinyester ve Gagavuzya'nın Kişinev ile ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur.⁴²

Kırım'ın işgalinden sonra, 2015 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Kişinev'de Romanya ile birleşme talebiyle protestolar yapılmıştır. Dönemin Moldova Başbakanı Valeriu Strelet ise açıklama yaparak konunun Kişinev'in gündeminde olmadığını beyan etmiştir.⁴³ Romanya ve Moldova Cumhurbaşkanları da açıklama yapmak zorunda kalarak herhangi bir birleşmeden ziyade, Moldova'nın AB ile uyum sürecinde ve olası bir üyeliği için demokratik reformlar gerçekleştirmesi gerektiğini beyan etmiştir. Fakat, Romanya'da Moldova'nın kendi topraklarına katılması gerektiğini savunan siyasi bir elitin olduğu gerçeği kabul edilmelidir. 2024 yılı Nisan ayında Romanya Başbakanı Ion-Marcel Ciolacu, Moldova'nın Romanya ile birleşerek Batılı kurumlara üyeliğini desteklediğini beyan etmesi de buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Ekim 2024 tarihinde Moldova'da gerçekleşmiş cumhurbaşkanlığı seçimleri ve AB üyeliği tercihi ilişkili referandum, ülkedeki Batı ve Rus yanlısı partilerin rekabet edeceği, ülkenin kaderini ve güvenliğini etkileyecek seçimler olarak değerlendirilmekteydi. Rus yanlısı adayların kazanması durumunda, Rusya-Batı rekabetinde Kremlin'in bölgedeki etkisinin artacağı beklenilmekteydi. Böyle bir senaryo, Moldova'daki Maia Sandu Cumhurbaşkanlığındaki Batı yanlısı hükümetin aldığı Rusya karşıtı politikaların iflası olabilirdi ve Ukrayna'ya Moldova üzerinden ikinci bir cephe açılacağı ihtimali artardı. Ukrayna savaşının sonucu da Moldova'nın kaderini etkileyebilecek önemli bir gelişme olacaktır. Rusya'nın Ukrayna savaşında olası bir yenilgisi ve bölgedeki etkisinin azalması, Moldova'da ayrılıkçı bölgeler sorununun da etkisini zayıflatabilir.

Sonuç

Öncelikli olarak, günümüzde Rusya ve Batı arasında rekabet Soğuk Savaş yıllarını aratmayacak bir düzeyde gelişmektedir. Bu kapsamda, uluslararası sistemin güvensizliği küresel, bölgesel ve küçük güçlerin kararlarını etkilemektedir. Moldova'nın coğrafi konumu, günümüz Rusya-Batı (NATO, ABD, AB) ilişkilerinde ve jeopolitik rekabetinde hem Rusya hem Batı dünyası için önem kazanmıştır. Moldova'nın Batı yanlısı kararları (AB ve NATO'ya üyelik veya

⁴² "Foreign Ministry criticizes Romanian PM over Moldova annexation statement," *Russia Today*, 16 Eylül 2014, erişim 17 Haziran 2024, <http://rt.com/politics/188172-russian-romanian-moldovan-unification/>

⁴³ "Valeriu Strelet had a discussion with his Romanian counterpart Victor Ponta," *Teleradio Moldova*, 13 Ağustos 2015, erişim 17 Haziran 2024, <http://www.trm.md/en/politic/valeriu-strelet-a-avut-o-discutie-telefonica-cu-omologul-roman-victor-ponta/>

Romanya ile birleşme girişimleri), Rusya'nın jeopolitik çıkarlarını olumsuz etkilemektedir. Moldova-Rusya ilişkilerinin tarihsel evrimi kapsamında yukarıda da belirtildiği üzere, Sovyetler Birliği döneminden itibaren tarih ve kimliğe dayalı olumsuz bir geçmiş de Kişinev'in Rusya karşıtı kararlarının bir nedeni olarak düşünülebilir. AB ve NATO'nun son yıllarda Moldova'ya olumlu yaklaşımı Moldova'nın, güvenliğini sağlanması için Batılı askerî ve ekonomik kurumlara entegrasyonunu gerekli kılmaktadır.

Bağımsızlığından itibaren, ayrılıkçı bölge(ler) sorununu toprak bütünlüğünü koruyarak barışçıl yollardan çözebilmek, Moldova hükümetlerinin karşısında çözüme kavuşturulması beklenen güçlükler arasında öne çıkmıştır. Ayrılıkçı eğilimleri en aza indirmek amacıyla bu tür yapılara özerklik statüsü vermek temel hedeflerden olmuşsa da, bu yaklaşım sonraki dönemlerde bu statüye sahip bölgelerin Rusya'yla işbirliğini zayıflatamamıştır. Moldova, Rus barış gücünün ülkeden çekilmesini ve bunun yerine AB'li sivil gözlemcilerden de oluşabilecek uluslararası bir barış gücünün gelmesini amaçlamaktadır. Transdinyester bölgesi ise, 1990'lı yıllardan itibaren Kişinev karşısındaki konumunu güçlendirme amaçlı politikalar izlemiştir. Bunun için, Rusya'nın desteğini alarak, öncelikle bağımsızlığı veya bir konfederatif yapıyı hedeflemiştir. Kişinev iktidarlarının AB ile bütünleşme politikalarını geliştirdiği bir dönemde Gagavuzya'nın da özerklik statüsünü genişleterek daha geniş haklar elde etmeye çalıştığı gözlenmektedir. Moldova'nın, AB ve diğer Batılı kurumlar ile politik ve ekonomik anlaşmalar imzalaması Kremlin'i rahatsız etmektedir. Rusya'nın Ukrayna'ya askerî müdahalesinin hemen ardından Moldova, Mart 2022 tarihinde AB'ye üyelik için başvuruda bulunmuş; Haziran 2022 tarihinde AB Konseyi tarafından Ukrayna ve Moldova'ya aday ülke statüsü verilmiş ve Aralık 2023'te katılım müzakerelerinin başlaması kararı Kremlin'in bölgedeki çıkarlarını olumsuz etkilemiştir.

1990'lı yıllardan itibaren Rusya, askerlerini Moldova topraklarında barış gücü adı altında bulundurmaktadır. Kremlin'in eski Sovyet cumhuriyetlerinde izlediği ayrılıkçı bölgeleri destekleme politikası, Transdinyester örneğinde olduğu gibi Kişinev hükümetlerinin Rusya'ya bağımlılığını sağlamak üzerine kurulmuştur. Doğal gaz hem siyasi hem de ekonomik araç olarak Moldova'ya karşı kullanılmaktadır. Rusya, Moldova'nın Rus ekonomisine bağımlılığını fırsat olarak kullanarak Moldova ile ticarete kısıtlamalar getirmektedir. Uzun bir dönem daha Transdinyester ve Gagavuzya'daki ayrılıkçı eğilimlerin Kremlin tarafından destekleneceği düşünülebilir. Günümüzdeki bölgesel gelişmeler ışığında, Batı yanlısı herhangi bir Kişinev iktidarının bölgeler üzerinde egemenlik kurması zor görünmektedir ve Rusya'nın da buna müsaade etmeyeceği bilinmektedir. Moldova'nın federal modele geçmesi de Rusya'nın baskı yapacağı konulardan biri olarak değerlendirilmektedir. 1990'lı yıllarda olduğu gibi günümüzde de Transdinyester ve Gagavuzya, Moldova'nın Romanya ile birleşme ihtimaline karşı bağımsızlık taleplerinde ısrar etmektedirler. Kişinev'in AB'ye muhtemel üyeliğinin de benzer süreci tetikleyebileceği tahmin edilmektedir.

2008 yılı Ağustos ayında Gürcistan'la savaş sonrasında Rusya'nın ayrılıkçı Abhazya ve Güney Osetya'yı tanımış olması, diğer bölgelerde de benzer politikaların izlenebileceği algısı uyandırmıştır. Buna rağmen, Kremlin, şimdilik Transdinyester'in bağımsızlığını tanımayı tercih etmemektedir. Kırım'ın işgali ve Ukrayna ile savaş sonrası mevcut jeopolitik değişiklikler ve gerçeklikler, ilerleyen dönemde Rusya'nın bölgenin bağımsızlığını tanıma veya Ukrayna'nın doğu bölgelerinde yaptığı gibi o bölgeleri ilhak etme olasılığını artırmaktadır. Transdinyester'in bağımsızlığının tanınması durumunda Gagavuzya'nın da Rusya'ya katılmak için başvurma ihtimali artacaktır. Kişinev ise, Gagavuzya'nın ayrılıkçı taleplerini önlemek amacıyla bölgenin özerklik statüsünü geri almayı amaçlamaktadır. Transdinyester'deki Rus barış gücünün çekilmesi ihtimali neredeyse gündemden kalkmış durumdadır. Ukrayna krizinin neden olduğu Rusya-Batı geriliminde, Kremlin bölgedeki askerî gücünü artırmayı amaçlasa da Ukrayna ile savaşın tahmin edilmediği kadar uzun sürmesi farklı bölgelerdeki Rus askerlerinin durumunu da olumsuz etkilemektedir.

20 Ekim 2024 tarihi, Moldova'nın geleceğinin de belirlenmesi açısından önemli bir tarih olmuştur. Cumhurbaşkanlığı seçimleri ve ülkedeki AB üyeliği referandumunun sonuçları sadece ülkenin değil, tüm bölgenin kaderinin değişebileceği bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle hem Moldova iç politikasında hem de Rusya ve Batılı devletler açısından seçim sonuçlarına ilişkin farklı beklentiler mevcut olmuştur. Özellikle de Moldova politikasında mevcut hükümetin Avrupa'yla bütünleşme sürecine muhalif görüşte olan partilerin, Rusya'da Pobeda (Zafer) siyasi ittifakı oluşturması ve seçimlere hazırlanmaları Kremlin açısından Moldova'nın kaybedilmemesinin ne kadar stratejik olduğunu göstermiştir. Hem cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ikinci tura kalması hem de AB üyeliği için gerçekleştirilmiş referandum sonucu, toplumun Rusya ve Batı yanlısı olarak parçalanmış olduğunu göstermiştir. Bu nedenle, cumhurbaşkanlığı seçimi ve referandum sonucunda Sandu'nun ve AB üyeliğini destekleyenlerin galibiyeti de Moldova'nın Batılı kurumlara entegrasyonunu tek başına kolaylaştırmaya yetmeyecek gibi görünmektedir.

Rusya'nın, ilerleyen süreçte Moldova'da seçimlere müdahale ederek Batı yanlısı iktidarın oluşmasını engellemesi veya faaliyetini etkisizleştirilmesi olasılığı da mevcuttur. Ukrayna'da Yanukoviç iktidarının devrilmesini önleyemeyen Kremlin'in, Moldova'da bu hamleyi gerçekleştirmesi şimdilik zor gözükse de böyle bir senaryo göz ardı edilmemelidir. Nitekim, Moldova muhalefetindeki Rusya yanlısı partiler, ayrılıkçı bölgeler konusunda ve genel olarak ülkenin dış politika stratejileri konusunda Rusya ile aynı görüşü paylaşmaktalar. Muhalif partilerin Moldova'nın AB ile yakınlaşmasına karşı çıkarken Avrasya Ekonomik Birliği'ne katılmasını desteklemesi Kremlin'in bu ülkedeki potansiyel gücüne işaret etmektedir.

Moldova sorunu, Karadeniz bölgesinin önemli aktörlerinden biri olması nedeniyle Türkiye açısından da önemlidir. Ankara-Kişinev arasındaki ilişkilerin Moldova'nın toprak bütünlüğüne saygı temelinde geliştiği gözlemlenmektedir. Gagavuzya Özerk Bölgesi'nde yaşayan Türk topluluğu Türkiye ile ilişkilerinde önemli yere sahiptir. Kişinev ile Gagavuzya arasında mevcut anlaşmazlıklarda Türkiye'nin arabulucu ve yapıcı bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. 1994 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Demirel'in gayretleri, Gagavuzya bölgesinin özerklik statüsünün kabulünü kolaylaştırmış, merkezî yönetimle ilişkilerine olumlu katkı sağlamıştır. Türkiye, Transdinyester ve Gagavuzya'nın özerk statülerinin Moldova'nın toprak bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde korunması doğrultusundaki tutumunu sürdürmektedir. Türkiye, Kişinev'in Gagavuzya'nın özerkliğini kaldırmaya yönelik girişimlerini teyakkuzla takip etmeli, Gagavuzların haklarını gözetmeli, diğer taraftan da muhtemel bir kriz sırasında Gagavuzların Rusya Federasyonu'na katılmasını önleyecek bir diplomasi geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

- “23 June 1990. Parliament adopts Declaration on Sovereignty of Moldova,” *MOLDPRES State News Agency*, <https://www.moldpres.md/en/news/2021/06/23/21004446>
- Agreement on the principles for a peaceful settlement of the armed conflict in the Dniester region of the Republic of Moldova, 21 Temmuz 1992, https://pax.peaceagreements.org/media/documents/ag1024_56c5f9e3d3890.pdf.
- Bran, Mirel. “La Russie avans ses pions en Moldavie,” *Le Monde*, 21 Nisan 2015. Erişim 27 Kasım 2024, https://www.lemonde.fr/decryptages/article/2015/04/22/la-russie-avance-ses-pions-en-moldavie_4620603_1668393.html
- Brzezinski, Zbigniew and Paige Sullivan. “The Moldovan/Trans-Dniester Conflict, Russia and the Commonwealth of Independent States: documents, data, and analysis,” New York: Center for Strategic and International Studies, 1997.
- Calus, Kamil. “Russia’s embargo on Moldovan goods is extended,” *Centre for Eastern Studies*, 23 Temmuz 2014. Erişim 10 Haziran 2024, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2014-07-23/russias-embargo-moldovan-goods-extended>
- Calus, Kamil. “The Unfinished State. 25 Years of Independent Moldova,” *Centre for Eastern Studies OSW*, Number 59, Aralık 2016. Erişim 22 Kasım 2024, www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_59_ang_25_years_moldova_net.pdf.
- Declaration of Independence of the Republic of Moldova*, Curtea Constitutionala a Republicii Moldova, https://www.constcourt.md/public/files/file/Baza%20legala/Declaratia_en.pdf.
- “Foreign Ministry criticizes Romanian PM over Moldova annexation statement,” *Russia Today*, 16 Eylül 2014. Erişim 10 Haziran 2024, <http://rt.com/politics/188172-russian-romanian-moldovan-unification/>
- “Gagauzia Voters Reject Closer EU Ties for Moldova,” *RFE/RL*, 03 Şubat 2014, Erişim 10 Haziran 2024, www.rferl.org/content/moldova-gagauz-referendum-counting/25251251.html
- Gelb, Bernard A. *Russian Natural Gas: Regional Dependence*, (CRS Report for Congress, 05 Ocak 2007), <http://fpc.state.gov/documents/organization/78710.pdf>
- International Crisis Group. *Moldova: Regional Tensions over Transdnistria*. Europe Report 157, Brüksel, 17 Haziran 2004, [www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/157_moldova_regional_tensions_over_transdnistria.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/157_moldova_regional_tensions_over_transdnistria.pdf)
- Joint Declaration Adopted Following Talks between President of the Russian Federation Dmitry Medvedev, and President of the Republic of Moldova Vladimir Voronin and Head of Transdnistria Igor Smirnov, Ministry of Foreign Affairs of The Russian Federation, Information and Press Department, 18 Mart 2009.
- King, Charles. “Moldovan Identity and the Politics of Pan-Romanism,” *Slavic Review* 53(2), Summer 1994. pp.345-368.
- Law on the Status of the State Language of the Moldavian SSR*, Sovetskaya Moldaviya, 20 Ağustos 1989.
- “Moldova: Iasi-Ungheni gas pipeline was inaugurated,” *GovNet*, 28 Ağustos 2014. Erişim 10 Haziran 2024, www.govnet.ro/Energy/Economics/Moldova-Iasi-Ungheni-gas-pipeline-was-inaugurated
- “Молдавия сократила внешние торговые отношения с РФ до 3%” (Moldaviya sokratila vneshnie torgovie otnosheniya s RF do %3), *Kommersant*, 19 Nisan 2024.
- National Security Strategy of the Republic of Moldova, 11 Ekim 2023. Erişim 10 Haziran 2024, https://presedinte.md/app/webroot/uploaded/Proiect%20SSN_2023_En.pdf
- Neutral Moldova Vows Intensified, Accelerated Cooperation with NATO,” *RFE/RL*, 21 Haziran, Erişim 10 Haziran 2024, www.rferl.org/a/moldova-neutrality-nato-european-union-constitution/32500369.html.
- Popescu, Nicu. *EU Foreign Policy and Post-Soviet Conflicts: Stealth Intervention*, Routledge, 2011.
- “Парламент Приднестровья просит Россию признать независимость республики,” (Parlament Pridnestrovyya prosit Rossiyu priznat nezavisimost respubliki), *Argumenti i Fakti*, 16 Nisan 2014, Erişim 25 Kasım 2024, <https://aif.ru/politics/world/1151206>.
- “Приднестровье против вывода российских миротворцев до окончательного урегулирования конфликта на Днестре,” (Pridnestrovyye protiv vivoda rossiyskix mirotvortsev do okoncatelnoqo

- uregulirovaniya konflikta na Dnestre), *TASS*, 28 Aralık 2012, Erişim 26 Kasım 2024, <https://tass.ru/obschestvo/655247>.
- “Russia Slaps Duties on Moldovan Imports in Mounting Trade Offensive,” *The Moscow Times*, 01 Ağustos 2014), Erişim 18 Haziran 2024, www.themoscowtimes.com/business/article/russia-slaps-duties-on-moldovan-imports-in-mounting-trade-offensive/504437.html
- “Санду заявила, что Молдавия может войти в ЕС без Приднестровья,” (Sandu zayavila, sto Moldaviya mojet voyti v ES bez Pridnestrovyia), 16 Eylül 2024, Erişim 26 Kasım 2024, <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/21879779>.
- Secieru, Stanislav. “The Crimean Annexation: What it means for Moldova,” *RUSI Newsbrief*, (19 Mayıs 2014), Erişim 15 Mayıs 2024, www.rusi.org/publications/newsbrief/ref:A537A19F71A0A6/#.VAr4P1xjDwI
- Sobjak, Anita. “Is Moldova Tired of Being the Success Story of the Eastern Partnership?,” *PISM*, Policy Paper 20 (68), (Temmuz 2013). Erişim 20 Haziran 2024, https://www.pism.pl/files/?id_plik=14343
- Soglashenie o printsipah mirnogo uregulirovaniya voorugennogo conflicta v Pridnestrovscom regione Respubliki Moldova, *Diplomaticheskii Vestnik* 15-16, (15-31 Ağustos 1992).
- Statement By Mr. Sergey Lavrov, Minister For Foreign Affairs Of The Russian Federation, *At The Thirtieth Meeting Of The OSCE Ministerial Council*, 30 Kasım 2023, Erişim 10 Haziran 2024, <https://www.osce.org/files/f/documents/f/2/559902.pdf>
- Tanas, Alexander. “Pro-EU Moldova dismisses breakaway region’s request for Russian help,” *Reuters*, 29 Şubat 2024. Erişim 10 Haziran 2024, <https://www.reuters.com/world/europe/moldovan-breakaway-region-asks-russia-protect-its-economy-pressure-2024-02-28/>
- “The Role of the Russian Army in Independent Moldova,” *Congressional Record – Senate*, (24 Haziran 1992). Erişim 15 Mayıs 2024, www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1992-pt11/pdf/GPO-CRECB-1992-pt11-9-1.pdf.
- “Тимофти: Я бы проголосовал за вступление в НАТО” (Timofiti: Ya bi progolosoval za vstuplenie v NATO), 26 Nisan 2014. Erişim 10 Haziran 2024, <https://point.md/ru/novosti/politika/timofiti58-ya-bi-progolosoval-za-vstuplenie-v-nato/>
- CSCE Conflict Prevention Centre, *The Transnistrian Conflict in Moldova: Origins and Main Issues*. Vienna Haziran 1994.
- Trach, Nataliya. “Poroshenko strikes a blow on Russian military positions in Transnistria,” *KyivPost*, 16 Haziran 2015, Erişim 17 Nisan 2024, <http://www.kyivpost.com/content/kyiv-post-plus/poroshenko-strikes-a-blow-on-russian-military-positions-in-transnistria-391261.html>
- Urse, Cristian. “Transnistria: prospects for a Solution,” *George Marshall European Center for Security Studies*, (Ocak 2007), www.marshallcenter.org/en/publications/occasional-papers/transnistria-prospects-solution
- “Valeriu Strelet had a discussion with his Romanian counterpart Victor Ponta,” *Teleradio Moldova*, 13 Ağustos 2015, <http://www.trm.md/en/politic/valeriu-strelet-a-avut-o-discutie-telefonica-cu-omologul-roman-victor-ponta/>
- “Восточное партнерство”: проблемы реализации и возможные последствия,” (Vostocnoe partnerstvo: problem realizacii i vozmojnie posledstviya), Совет Федерации Федерального Собрания Российской Федерации, 19 Kasım 2009. Erişim 26 Kasım 2024, <http://council.gov.ru/media/files/41d44f243fdc22b87385.pdf>.
- “Встреча Путина с Гуцул важна для гагаузского народа” (Vstreca Putina s Gutsul vajna dlya gagauzskoqo naroda), *RIA Novosti*, 07 Mart 2024. Erişim 27 Kasım 2024, <https://ria.ru/20240307/gagauziya-1931784394.html>.

Türk Dış Politikası Ekseninde Sahra Altı Afrika'daki Küçük Devletler (*)

İdil ALABAY-DEMİRKIRAN (**)

Öz

Bu makale, küçük devlet çalışmalarında genellikle göz ardı edilen bir bölge olan Sahra Altı Afrika'daki küçük devletlere yönelik Türkiye'nin dış politikasını incelemektedir. Geleneksel olarak büyük güçlerin hakim olduğu Uluslararası İlişkiler literatürü, özellikle 1980'lerden bu yana giderek diğer aktörlerin de rolünü anlamaya yönelmiştir. Küçük devlet çalışmaları ile Afrika bölgesine yönelik çalışmalara da bu yıllarda ilginin arttığı görülmektedir. Öte yandan, 1998 Afrika Eylem Planı ve 2002 sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle Türkiye'nin Afrika'ya olan ilgisi artmış, Afrika ülkeleriyle ilişkiler bu dönüm noktalarıyla hız kazanmıştır. 2000'li yıllarından başından itibaren Sahra Altı Afrika'da çeşitli dış politika hedefleri oluşturan Türk dış politikasının, Sahra Altı Afrika'daki küçük devletlere yönelik özel bir strateji geliştirmediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Afrika, Küçük Devletler, Sahra Altı Afrika, Türk Dış Politikası.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 06.10.2024

Kabul Tarihi : 13.12.2024

(*) Bu makale, yazarın İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afrika Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler anabilim dalında hazırlamakta olduğu Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

(**) Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afrika Çalışmaları ve Uluslararası İlişkiler.

E-posta : idilalabaay@gmail.com

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-0211-4063>

İdil Alabay-Demirkıran, "Türk Dış Politikası Ekseninde Sahra Altı Afrika'daki Küçük Devletler," *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 19 (Kasım 2024): 23-48.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.146>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Small States of Sub-Saharan Africa in the Context of Turkish Foreign Policy (*)

İdil ALABAY-DEMİRKIRAN (**)

Abstract

This article analyses Türkiye's foreign policy towards small states in Sub-Saharan Africa, which is an often neglected region in small state studies. The International Relations literature, traditionally dominated by great powers, has, especially since the 1980s, increasingly focused on understanding the role of other actors. The interest in small state studies and Africa increased in these years also. On the other hand, with the 1998 Africa Action Plan and the Justice and Development Party coming to power after 2002, Türkiye's interest in Africa increased and relations with African countries gained momentum with these turning points. It is seen that Turkish Foreign Policy, which has established various foreign policy goals in Sub-Saharan Africa since the beginning of the 2000s, has not developed a specific strategy for small states in Sub-Saharan Africa.

Keywords: *Türkiye, Africa, Small States, Sub-saharan Africa, Turkish Foreign Policy.*

Original Research Article

Submission Date : 06.10.2024

Acceptance Date : 13.12.2024

(*) This article is derived from the author's Master's Thesis, which she is preparing at the Istanbul Ticaret University, Institute of Social Sciences, African Studies and International Relations.

(**) M.A. Student, İstanbul Ticaret University, Institute of Social Sciences, African Studies and International Relations.

E-mail : idilalabaay@gmail.com

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-0211-4063>

İdil Alabay-Demirkiran, "Small States of Sub-Saharan Africa in the Context of Turkish Foreign Policy," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 19 (November 2024): 23-48.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.146>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Uluslararası İlişkiler disiplini, başlangıcından bu yana küresel siyasetin temel aktörü olarak büyük güçleri merkeze almış ve bu sebeple küresel siyasetin temel aktörü olarak kabul edilen büyük güçler uluslararası ilişkiler literatüründe büyük yer edinmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imparatorlukların dağılmasıyla yeni devletler ortaya çıkmış ve küresel siyasette dönüşümler başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı ile bu küresel dönüşümler derinleşmiş ve yeni aktörler küresel sisteme entegre olmaya başlamıştır. Bu dönemde yaşanan siyasi, ekonomik ve kültürel değişimler doğrultusunda sivil toplum kuruluşları, çok taraflı uluslararası örgütler, özel şirketler, düşünce kuruluşları gibi aktörler de araştırmaların öznesi olmaya başlamıştır. Tüm bu aktörlerin yanında, öne çıkan aktörler arasında küçük devletler de bulunmaktadır. Literatürde tanımı konusunda fikir birliği olmayan küçük devletler, realist uluslararası ilişkiler kuramlarının etkili olduğu küresel siyasette devlet olmalarına rağmen sistemde göz ardı edilmektedir.

1960'lı yıllarda Afrika'da başlayan bağımsızlık hareketleri, 1980'li yıllardan itibaren uluslararası örgütler ve çok taraflı iş birlikleri ve 1990'lı yıllarda Doğu Bloku'nun dağılmasıyla küçük devletlerin sayısı artarken küresel siyasetteki etkileri de artmıştır. Böylece, Uluslararası İlişkiler çalışmalarında küçük devlet çalışmaları öne çıkmaya başlamıştır. Özellikle son on yılda küçük devletler çalışmaları artmış olsa da vaka analizlerinde çoğunlukla Avrupa'dan ve Orta Doğu'dan devletlerin öne çıktığı gözlemlenmektedir. Afrika kıtası üzerine çalışmaların oldukça kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada derinleştirilen küçük devlet çalışmaları Sahra Altı Afrika odaklı olup Türkiye'nin 2000'li yıllar ile birlikte Afrika kıtasına artan ilgisini esas almaktadır. Geride kalan yaklaşık 20 yılda Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'da siyasi, kültürel, askeri ve ekonomik ilişkiler inşa ettiği görülmektedir.

Türkiye, cumhuriyetin ilanından itibaren on yıllar boyunca yalnızca komşu ülkeler ve yakın bölgelerle ilişkiler kurmayı tercih etmiştir. Fakat uluslararası siyasette karşı karşıya kaldığı Kıbrıs ve Avrupa Birliği gibi krizler Türkiye'yi çok boyutlu dış politika izlemeye teşvik etmiştir. Bu çerçevede Türkiye; Latin Amerika, Afrika ve Güneydoğu Asya gibi uzak coğrafyalarla da ilişkilerini güçlendirmeye başlamıştır. Bu bölgeler içinde Afrika, coğrafi ve kültürel özellikleri nedeniyle öne çıkmaktadır. Türkiye, her ne kadar 1960'lardan itibaren Sahra Altı Afrika ile ilişkilerini güçlendirmeye başlamışsa da 1998 "Afrika Eylem Planı" ve 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle ilişkiler ivme kazanmıştır. Bugün Türkiye, Sahra Altı Afrika'daki faaliyetlerini 38 diplomatik temsilcilik ile özel şirketler ve sivil toplum kuruluşlarının katkılarıyla sürdürmektedir. Her ne kadar 1998 yılından beri bir Afrika politikası belirlenmiş olsa da Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki küçük devletlere yönelik strateji geliştirmediği tespit edilmektedir.

Bu makale küçük devletler çalışmalarının Uluslararası İlişkiler literatüründeki yerini, disipline katkıları ve zaman içinde küçük devletler çalışmalarının nasıl şekillendiğini Türk Dış Politikası ekseninde, Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki küçük devletlerle ilişkilerini ele alarak incelemektedir. Bu doğrultuda, "Uluslararası İlişkiler literatüründe küçük devlet tanımları nasıl şekillenmektedir?" ve "Türk Dış Politikası Sahra Altı Afrika'daki küçük devletlere yönelik nasıl şekillenmektedir?" sorularını araştırmak adına çalışmada ilk olarak küçük devlet kavramı tartışılacak ve çalışmada vaka seçiminin nasıl yapıldığı ortaya koyulacaktır. Daha sonra çalışmada, Türkiye'nin Sahra Altı Afrika politikası incelenerek bölgedeki küçük devletlerin Türk Dış Politikasındaki yeri ve Türk Dış Politikasının küçük devletler ekseninde nasıl şekillendirildiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Makale, küçük devletler çalışmalarına ve Türk Dış Politikasına katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Küçük Devlet Kavramı

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından savaşları engellemeyi ve barışı sürdürmeyi amaçlayan Uluslararası İlişkiler disiplini, temelde devletler başta olmak üzere uluslararası sistemdeki çeşitli aktörler arasında siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri incelemekte ve analiz etmektedir. Ancak Uluslararası İlişkiler literatürüne bakıldığında disiplinin hem teorik ve metodolojik olarak hem de çalışılan konuların belirlenmesinde büyük devletleri -bu devletlerden olan düşünür, yazar ve siyasetçileri- merkeze aldığı gözlemlenmektedir. Bu durum geniş bir akademik üretim ve iş birliğini beraberinde getirirken disiplinin çalışma alanında olan bazı konuların da göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Disiplinde hak ettiği değeri bulamayan konulardan biri de küçük devletler çalışmalarıdır. Küçük devletler her ne kadar Antik Yunan'daki şehir devletlerinden beri küresel siyasetin merkezinde olsa da imparatorlukların kurulması ve devamında büyük güçlerin mücadelesinin küresel siyasetin gündemini belirlemesi nedeniyle görmezden gelinmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra küreselleşmenin de etkisiyle bölgesel ve küresel gelişmelere dahil olmaları, küçük devletlerin görünürlüğünü arttırmıştır.

Küçük devlet çalışmalarındaki başlıca konulardan birisi, küçük devletlerin nasıl kavramsallaştırıldığı ve hangi devletlerin bu gruba dahil olduğudur. Tarih boyunca küçük devletler her zaman küresel siyasetin bir parçası olsa da küçük devlet kategorisinin ortaya çıkışı 1815 Viyana Kongresi'yle gerçekleşmiştir. Viyana Kongresi'nde büyük güç kategorisinin sınırları, Avrupa Uyum sistemine karar alıcı pozisyonundaki devletler olarak çizilmiştir. Böylelikle Avusturya, Prusya, Rusya, Britanya ve Fransa'nın dışındaki devletler küçük devletler olarak nitelendirilmiştir.¹ Viyana Kongresi, küçük devlet çalışmaları için önemli bir başlangıç noktası olsa da küresel siyasette hem sayı olarak hem de etki olarak küçük devletlerin artışını üç önemli dönüm noktasında incelemek mümkündür. Bunlardan ilki, Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemdir. Bu dönemde imparatorlukların yıkılması, farklı toplulukların devletleşme süreçlerini beraberinde getirmiştir. Böylelikle küçük devletlerin sayısında yaşanan artış, Avrupa haritasında da net bir şekilde görülmektedir. İkinci dönüm noktasını ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan dekolonizasyon süreci oluşturmaktadır. Bu süreçte başta Birleşik Krallık ve Fransa'nın sömürgeleri olmak üzere dünyanın farklı bölgelerindeki ülkeler bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır. Son olarak, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Doğu Avrupa ve Orta Asya'da kurulan devletlerle birlikte küresel siyasetteki küçük devlet sayısı artmıştır.²

Bir yandan 1950'lerden itibaren küresel siyasette küçük devletlerin sayısının artması, diğer yandan ise hem uluslararası örgütler hem de bölgesel işbirlikleriyle bu devletlerin daha görünür hale gelmesi, literatürde küçük devletlere ve dış politikalarına olan ilginin artmasını sağlamıştır. Ancak, Soğuk Savaş döneminde büyük güçlerin mücadelesinde küçük devletler; literatürün büyük bölümünde materyal güç üzerinden tanımlanarak güçsüz ülkeler kavramıyla özdeşleştirilmiş ve bu etiketleme uzun süre devam etmiştir. Bu sebeple küçük devletler, askeri kapasiteleri nedeniyle büyük güçlerle savaşamayacak durumda olan devletler olarak tanımlanmıştır.³

Literatürde küçük devletlere ilişkin bu negatif tutumu Annette Baker Fox 1959 yılında yayımladığı *The Power of Small States: Diplomacy in World War II* kitabıyla eleştirmiştir. Fox, kitabında İkinci Dünya Savaşı'nda küçük devletler olarak Finlandiya, Norveç, İspanya, İsveç

¹ Amry Vandenbosch, "The Small States in International Politics and Organization," *The Journal of Politics* 26, sayı: 2, (1964): 295.

² Iver B. Neumann, "Introduction: Lilliputians in Gulliver's World?" *Small States in International Relations* içinde, ed. Christine Ingebritsen, Iver B. Neumann, Sieglinde Gstöhl ve Jessica Beyer (Seattle: University of Washington Press, 2006).

³ Vandenbosch, "The Small States," 294.

ve Türkiye'nin dış politikalarını inceleyerek küçük devletlerin uluslararası siyasette sessiz kalmadıklarını ve büyük güçleri diplomasi uygulamalarıyla ikna ederek tarafsız kalmayı başardıklarını öne sürmektedir. Aynı zamanda yazar, küçük devletlerin kriz zamanlarında dış politikadaki tercihlerinin devletlerin iç kaynaklarından ziyade dış kaynaklardan etkilendiğini ve bu sebeple istikrarsız dış politika davranışlarının ortaya çıkabileceğini belirtmektedir.⁴ Fox'un bu tespitleri Soğuk Savaş'taki güç mücadelesinde küçük devletler için alternatif bir dış politika stratejisi olurken, literatürde küçük devlet çalışmaları için de öncü rol oynamıştır. Robert L. Rothstein, küçük devletlerin dış politika davranışlarının yalnızca materyal kapasitelerine dayalı olarak değerlendirilmesini eleştirmiş ve küçük devletlerin uluslararası siyasetteki konumlarının kurumsal çerçevede kendi algıları ve diğer devletlerin onları algılamaları ile belirlendiğini öne sürmüştür.⁵

Uluslararası örgütlerin küresel siyaset üzerindeki etkinliğinin artması ve siyasetin küresel güç mücadelesini aşarak farklı konuları da ajandasına eklemesi hem küçük devletlerin dış politika girişimlerini arttırmış hem de küçük devlet çalışmaları için alan açmıştır.⁶ Bu süreçte sadece dış politika araştırmalarında değil, uluslararası iktisat ve uluslararası politik ekonomi alanlarında da küçük devletlere olan ilgi artmıştır. Farklı alanlardaki tüm bu ilgiye rağmen, küçük devletlerin tanımlanmasındaki belirsizlik ve anlaşmazlıklar, küçük devlet çalışmalarındaki temel problem olarak öne çıkmaktadır. Literatür incelendiğinde küçük devletler çalışmalarının büyük çoğunluğunun küçük devlet kavramının tanımlanması üzerine olduğu tespit edilmektedir. Fakat yazarlar farklı dünya görüşleri, teorik yaklaşımlar ve metodoloji tercihleri sebebiyle ortak bir tanım etrafında buluşmamaktadır. Bu sebeple, birçok küçük devlet tanımı mevcuttur. Küresel siyasetteki devletleri *büyük güçler*, *orta güçler*, *küçük devletler* ve *mikro devletler* olarak kategorize eden Neumann ve Gstöhl, küçük devletleri *ne olmadıkları* ile göreceli olarak tanımlamaktadır. Yazarlara göre küçük devletler, büyük ve orta güçlerden küçük, mikro devletlerden ise büyüktür.⁷ Ancak bu kategorilerin sınırlarının muğlak olması, küçük devletlerin tespit edilmesini zorlaştırmaktadır.

Her ne kadar ortak bir tanım olmasa da küçük devletlerin tanımlanması için literatürde bazı ortaklıklar tespit edilmektedir. Öncelikle küçük devletlerin tanımlanmasında uluslararası ilişkilerdeki teorik ve metodolojik çalışmalara paralel şekilde niceliksel, niteliksel ve algısal olmak üzere üç yaklaşım olduğu tespit edilmektedir.⁸ Niceliksel yaklaşımda devletlerin yüzölçümü, ekonomik veriler ve nüfusları ele alınmaktadır. Böylelikle, devletlerin sahip oldukları maddi unsurları onların küçük veya büyük olarak tanımlanmasına olanak sağlamaktadır. Tom Crowards'un 2002 yılındaki çalışması, niceliksel yaklaşımla devletlerin kategorize edilmesindeki en kapsamlı çalışma olarak öne çıkmaktadır. Crowards, nüfus, yüzölçümü ve toplam gelir verilerini analiz ederek devletleri; mikro, küçük, orta-küçük, orta-büyük ve büyük olarak kategorize etmiştir. Çalışmaya göre 190 ülkenin 79'u küçük devlet kategorisine girmektedir.⁹

Nüfus ve ekonomik veriler, devletlerin kategorize edilmesindeki başlıca maddi unsurlar olarak öne çıkmaktadır. David Vital, küçük devletleri ekonomik gelişmişlik düzeyleri doğrultusunda nüfusları üzerinden belirlemiştir. Vital'e göre, 10-15 milyon nüfusa sahip gelişmiş ülkeler ve 20-30 milyon nüfusa sahip azgelişmiş ülkeler küçük devletler

⁴ Annette Baker Fox, *The Power of Small States: Diplomacy in World War II* (Chicago: University of Chicago Press, 1959).

⁵ Robert L. Rothstein, *Alliances and Small Powers* (New York: Columbia University Press, 1968).

⁶ Tom Long, *A Small State's Guide to Influence in World Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2022)

⁷ Neumann, "Introduction: Lilliputians," 5-9.

⁸ Özlem Tür ve Nuri Salıki "Uluslararası İlişkiler'de 'Küçük Devletler': Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları," *Uluslararası İlişkiler* 14, sayı: 53, (2017): 7.

⁹ Tom Crowards, "Defining the Category of 'Small' States," *Journal of International Development* 14, sayı: 2, (2002): 153-159.

kategorisindedir.¹⁰ Benzer şekilde Jean Luc-Vellut, 2-10 milyar dolar gayri safi yurtiçi hasıla ve 10-50 milyon nüfusu olan devletleri küçük devlet olarak tanımlamıştır.¹¹ Robert Steinmetz ve Anders Wivel ise Avrupa'daki küçük devletler üzerine yaptıkları çalışmada küçük devletleri 500 milyon Euro'nun altında gayri safi yurtiçi hasılası ve 15 milyondan az nüfusu olanlar olarak tanımlamıştır.¹²

Maddi unsurlar temel alınarak oluşturulan küçük devlet tanımlarında, sınırların belirlenmiş ve tanım üzerinde uzlaşmış olması beklenmesine rağmen yazarlar arasında uzlaşmış bir nüfus, yüzölçümü ve ekonomik gelişmişlik düzeyi ortaya koyulamamıştır. Küçük devletlerin belirlenmesinde niceliksel perspektifin kullanılması, çalışmaların subjektifliğini arttıracaktır. Bu sebeple, karşılaştırmalı dış politika çalışmalarında küçük devletlerin belirlenmesini sağlamak amacıyla uluslararası ilişkilerde sıklıkla kullanılan 'güç' kavramı üzerinden niteliksel perspektif esas alınmaktadır. Bir aktörün diğerlerinin davranışlarını belirleme kapasitesi (etki) ve bir aktörün davranışlarının başkası tarafından belirlenmesini engelleme kapasitesi (otonomi) olarak gücü iki boyutlu tanımlayan Laurent Goetschel'e göre, büyük devletler ile karşılaştırıldığında küçük devletler kısıtlı etki ve otonomiye sahiptir.¹³

Birçok kişi psikolojik ve toplumsal algılar nedeniyle küçüklüğü zayıflık ile eş tutmaktadır. Bu algıların küçük devlet ve zayıf devlet kavramlarında kullanılması da hatalı çıkarımlara yol açmaktadır. Küçüklük fiziksel unsurlara dayalı iken, zayıflık güç kapasitesiyle ilişkilidir.¹⁴ Bu noktada, İskandinav ülkelerini örnek olarak göstermek mümkündür. Kısıtlı coğrafi koşulları olan Norveç, Finlandiya, İzlanda ve Danimarka'nın uluslararası siyasetteki konumlarına bakıldığında bu ülkeleri zayıf olarak nitelendirmek mümkün değildir. Bu sebeple, niteliksel perspektiften küçük devletlerin tanımlanmasında önemli bir tuzak vardır.

Küçük devletlerin tanımlanmasında kullanılan bir diğer yaklaşım ise algısal perspektiftir. Nicekliksel perspektifin dayandığı maddi unsurlar ve niteliksel perspektifin dayandığı güç kapasitelerinden farklı olarak algısal perspektif, düşünceler üzerine inşa edilmektedir. Jeanne Hey'e göre, eğer bir devlet kendisini küçük algılıyorsa ya da diğer devletler ilgili devleti küçük algılıyorsa bu devlet küçük devlet olarak tanımlanmalıdır.¹⁵ Güncel küresel siyasette kimliklerin, düşüncelerin ve algıların her gün daha fazla ön planda olduğu ve çalışmalarda da daha çok yer bulduğu gözlemlenmektedir. Ancak küçük devletleri sadece algılar ve beyanlar üzerinden tanımlamak gerçekliği engelleyebilir. Bu nedenle, algısal ve niceliksel perspektifleri bir arada kullanarak küçük devlet tanımı yapmak çalışmaların objektifliğini güçlendirecektir.

Yalnızca araştırmacılar değil, uluslararası örgütler de küçük devletlerin tanımlanması ve bir araya gelerek politika oluşturmaları için çalışmalar yapmaktadır. Bu doğrultuda, nüfusu 1,5 milyon ve altındaki devletler Dünya Bankası tarafından küçük devletler olarak tanımlanmaktadır. Dünya Bankası, küçük nüfusları ve ekonomik altyapıları sebebiyle kalkınmada güçlüklerle karşılaşan küçük devletlerin ihtiyaçlarını belirlemek ve çözümler üretmek amacıyla, Küçük Devletler Forumu oluşturmuştur.¹⁶ Bu tanıma uyan ve forum üyesi olan ülke sayısı 40'tır. Buna

¹⁰ David Vital, *The Inequality of States: A Study of the Small Power in International Relations* (Oxford: Clarendon Press, 1967), 8.

¹¹ Jean-Luc Vellut, "Smaller States and the Problem of War and Peace: Some Consequences of the Emergence of Smaller States in Africa," *Journal of Peace Research* 4, sayı: 3, (1967): 254.

¹² Robert Steinmetz ve Anders Wivel, "Introduction," *Small States in Europe: Challenges and Opportunities* içinde, ed. Robert Steinmetz ve Anders Wivel (Aldershot: Ashgate, 2010), 5.

¹³ Laurent Goetschel, "The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today's Europe," *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies* içinde, ed. Laurent Goetschel (Boston: Springer, 1998), 14-15.

¹⁴ Neumann, "Introduction: Lilliputians," 7-8; Asbed Kotchikian, "The Dialectics of Small States: Foreign Policy Making in Armenia and Georgia" (Doktora Tezi, Boston University, 2006), 21.

¹⁵ Jeanne A. K. Hey, "Introducing Small State Foreign Policy," *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior* içinde, ed. Jeanne A. K. Hey (London: Lynne Rienner Publishers, 2003), 2-3.

¹⁶ "The World Bank in Small States," *World Bank*, erişim 6 Eylül 2024, <https://www.worldbank.org/en/country/smallstates/overview>

ek olarak nüfus kısıtına uymamasına rağmen 10 diğer ülke de forum üyesidir (Bkz: Tablo 1) Bu ülkelerden 14'ü Afrika ülkesidir. İngiliz Milletler Topluluğu da benzer şekilde 1,5 milyon ya da daha az nüfusa sahip ülkeler ile daha büyük nüfusa sahip ancak benzer özellikleri olan - Botswana, Jamaica, Lesotho, Namibia ve Papua New Guinea gibi- ülkeleri küçük devlet olarak tanımlamaktadır.¹⁷ 56 üyenin 33'ü küçük devlet (Tablo 2) iken bunların 8'i Afrika ülkesidir.

Tablo 1: Dünya Bankası Küçük Devletler Forumu Üyesi Ülkeler¹⁸

Antigua Barbuda	Kıbrıs	Gine Bissau*	Mikronezya	Solomon Adaları
Bahamalar	Cibuti	Guyana	Karadağ	Saint Kitts ve Nevis
Bahreyn	Dominika	İzlanda	Namibya*	Saint Lucia
Barbados	Ekvator Ginesi*	Jamaika*	Nauru	Saint Vincent ve Grenadinler
Belize	Estonya	Kiribati	Palau	Surinam
Butan	Esvatini	Lesotho*	Katar*	Doğu Timur
Botswana*	Fiji	Maldivler	Samoa	Tonga Krallığı
Brunei Darusselam	Gabon*	Malta	San Marino	Trinidad ve Tobago*
Cabo Verde	Gambiya*	Marşal Adaları	Sao Tome and Principe	Tuvalu
Komorlor Birliği	Grenada	Morityus	Seyşeller	Vanuatu

*Dünya Bankası küçük devletler tanımındaki nüfus kısıtına uymamasına rağmen forum üyesi devletleri ifade eder.

¹⁷ "Small States," *The Commonwealth*, erişim 6 Eylül 2024, <https://thecommonwealth.org/our-work/small-states>

¹⁸ Tablo <https://www.worldbank.org/en/news/statement/2024/06/26/small-states-and-small-states-forum-members> web sayfasındaki bilgiler doğrultusunda yazar tarafından hazırlanmıştır.

Tablo 2. İngilizler Milletler Topluluğu Üyesi Küçük Devletler¹⁹

Botsvana	Seyşeller	Barbados	Saint Kitts ve Nevis	Fiji	Tonga
Esvatini	Gambiya	Belize	Saint Lucia	Kiribati	Tuvalu
Gabon	Brunei Darusselam	Dominika	Saint Vincent ve Grenadines	Nauru	Vanuatu
Lesotho	Maldivler	Grenada	Trinidad ve Tobago	Papua Yeni Gine	
Morityus	Antigua ve Barbuda	Guyana	Kıbrıs	Samoa	
Namibya	Bahamalar	Jamaika	Malta	Solomon Adaları	

Dünya Bankası ve İngiliz Milletler Topluluğu'na ek olarak küçük devletler tanımı Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde yapılmıştır. 1992 yılında Singapur'un girişimiyle BM'de gönüllü ve informal bir grup olarak Küçük Devletler Forumu oluşturulmuştur. Forum, 10 milyondan az nüfusa sahip ülkeleri küçük devletler olarak tanımlamaktadır. 108 üyesi²⁰ olan forum, küçük devletlerin temsil sorunlarını gidermek, seçimlerde iş birlikleri yapmak, ortak görüşleri teşvik etmek ve uluslararası toplumun BM Şartı ilkelerine bağlı kalmasını sağlamak üzere girişimlerde bulunmak için devletlere iletişim kanalı oluşturmaktadır.²¹ BM üyesi ülkelerin yarısından fazlasının -193 ülkenin 108'inin- küçük devlet olması ve kendisini küçük devlet olarak tanıtarak foruma üye olması, küresel siyasette ve dış politika çalışmalarında küçük devletlerin önemli bir çalışma alanı olarak görülmesi adına önemli bir kanıttır. Bu ülkelerin yaklaşık üçte biri Afrika ülkelerinden (Tablo 3) oluşmaktadır. Küçük devlet çalışmaları Avrupa, Güneydoğu Asya ve Ortadoğu'daki küçük devletlere odaklanmaktadır.

¹⁹ Tablo <https://thecommonwealth.org/our-work/small-states> web sayfasındaki bilgiler doğrultusunda yazar tarafından oluşturulmuştur.

²⁰ “FOSS for Good’ Technical Assistance Package,” erişim 6 Eylül 2024, https://www.mpa.gov.tt/sites/default/files/file_upload/psacourses/SCPTA/Annex.pdf

²¹ Andrea Ó Súilleabháin, *Small States at the United Nations: Diverse Perspectives, Shared Opportunities* (New York: International Peace Institute, 2014), 3,8.

Tablo 3. Birleşmiş Milletler Küçük Devletler Forumu Üyesi Afrika Ülkeleri²²

Benin	Cibuti	Gine Bissau	Morityus	Senegal	Zambiya
Botsvana	Ekvator Ginesi	Lesotho	Mozambik	Seyşeller	
Burundi	Esvatini	Liberya	Namibya	Sierra Leone	
Cabo Verde	Gabon	Libya	Nijer	Somali	
Orta Afrika Cumhuriyeti	Gambiya	Malavi	Ruanda	Togo	
Komorlar Birliği	Gine	Mali	Sao Tome ve Principe	Uganda	

Bu sebeple, bu çalışmada niceliksel, niteliksel ve algısal yaklaşımla oluşturulan küçük devletler tanımlarından yola çıkılarak niceliksel yaklaşımın nüfus perspektifi ile algısal perspektif birleştirilmiş ve makalenin çalışma alanı olarak Birleşmiş Milletler Küçük Devletler Forumu, Dünya Bankası Küçük Devletler Forumu ve İngiliz Milletler Topluluğu'nun üyesi olan Sahra Altı Afrika'daki küçük devletler -Botsvana, Esvatini, Gabon, Gambiya, Lesotho, Morityus, Namibya ve Seyşeller- (Tablo 4) belirlenmiştir. Birleşmiş Milletler Küçük Devletler Forumuna katılım devletlerin kendi isteği doğrultusunda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla, bu foruma üye olan devletler kendilerini küçük devletler olarak tanımlamaktadır. Bu durum da çalışmada algısal perspektifin kullanılabilirliğini sağlamaktadır. Makalede Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkileri incelenerek hem Türk dış politikası literatürüne hem de küçük devletler çalışmalarına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

²² Tablo “‘FOSS for Good’ Technical Assistance Package” belgesindeki tablodan oluşturulmuştur.

Tablo 4: Çalışmanın Konusu Ülkelerin Nüfusları

	Nüfus (Bin)		Nüfus (Bin)
Botsvana	2,675.35	Lesotho	2,330.32
Esvatini	1,210.82	Morityus	1,261.04
Gambiya	2,773.17	Namibya	2,604.17
Gabon	2,436.57	Seyşeller	119.77

Türk Dış Politikasında Sahra Altı Afrika

1923 yılında Cumhuriyetin ilanından itibaren Türkiye'nin dış politikasını "Yurtta Barış, Dünyada Barış" ilkesi üzerine oluşturduğu ve dış politikasında uzun yıllar boyunca komşuları haricindeki yakın bölge ülkeleriyle sınırlı ilişkiler kurarken uzak coğrafyalarla ilişki kurmamayı tercih ettiği gözlemlenmektedir. Türk dış politikasında ihmal edilen uzak coğrafyalardan birisi de Sahra Altı Afrika'dır. Libya, Cezayir, Tunus gibi ülkelerin Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen ya da kısmen parçası olmasıyla Afrika kıtasıyla ilişkiler 16. yüzyıla dayansa da Sahra Altı Afrika'yla ilişkiler ancak 19. yüzyılda Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Sudan seferiyle başlamıştır. Bu süreçte İmparatorluk, Sahra Altı'ndaki topluluklarla da tanışmış ve ilişkiler kurmaya başlamıştır. Nitekim, Cape Town'daki Müslümanların İngiliz yönetiminden imam talep etmesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu 1863 yılında Güney Afrika'ya imam göndermiş ve bu kişiler imparatorluğun bölgeyle iletişimini sağlamıştır.²³ Bu gelişmelerle Afrika, Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikasında gittikçe artan bir öneme sahip olmaya başlasa da Avrupa'nın Berlin Konferansı'nda "Afrika için Mücadele" planını açıklamasıyla birlikte imparatorluğun bölgeyle olan diplomatik ve kültürel ilişkileri gerilemiştir.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bölgeyle ilişkilerde yeni bir sürece geçilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde gerçekleşen Türk bağımsızlık mücadelesi Cezayir, Tunus, Nijerya, Mali, Sudan, Mısır ve Fas gibi ülkeler için ilham kaynağı olmuştur. Ancak Türkiye'nin bölgeyle ilişkileri -diğer uzak coğrafyalarla ilişkileri gibi- İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kısıtlı diplomatik ilişkilerle sürdürülmüştür. Bu dönemde Türkiye, 1926 yılında Addis Ababa'da büyükelçilik açmıştır.²⁴

1946 yılında BM ve 1952 yılında NATO üyeliği, Türkiye'nin uluslararası siyasetteki konumunu yeniden belirlemesine ve buna uygun şekilde dış politika ajandası oluşturmasına katkı sağlamıştır. Türkiye'nin, Soğuk Savaş'taki bu konumlanması Afrika ülkeleriyle

²³ Numan Hazar, "The Future of Turkish-African Relations," *Dış Politika* 3-4, (2000): 110; Volkan İpek, "Turkey's Foreign Policy Towards Sub-Saharan Africa," *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach* içinde, ed. Pınar Gözen Ercan (Londra: Palgrave Macmillan, 2017), 218-219.

²⁴ İpek, "Turkey's Foreign Policy," 219.

anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Süveyş Krizi'nde Türkiye'nin İngilizleri desteklemesi ve Sovyet yayılcılığına karşı tarafsızlığın bir seçenek olmadığını öne sürerek 1955 Bandung Konferansı'nda Batı yanlısı tutum sergilemesi, bölgedeki ülkelerle temel anlaşmazlık noktaları olarak öne çıkmıştır.²⁵ Bir diğer anlaşmazlık noktası, Türkiye'nin dekolonizasyon döneminde Afrika ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması sürecindeki tutumuyla alakalıdır. Soğuk Savaş döneminde Batılı ülkeler ile ilişkilerini geliştiren Türkiye, Afrika ülkelerinin bağımsızlık süreçlerinde destek vermemiş; aksine, Batılı ülkeleri destekleyici davranışlarda bulunmuştur. Örneğin bu süreçlerde Türkiye, Angola'nın, Tunus'un ve Cezayir'in bağımsızlıklarına ilişkin BM Genel Kurulu'ndaki oylamalarda Batılı ülkelerle birlikte hareket etmiştir.²⁶

Türkiye'nin, ABD başta olmak üzere Batı ile olan yakınlaşması uzun sürmemiştir. 1960'lardan itibaren Kıbrıs meselesi, Türkiye'yi Batılı müttefiklerinden uzaklaştırmaya başlamıştır. Bu süreçte Türkiye, Batı dışı dünyadaki uzak bölgelerle ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Bu bölgelerin başında da Afrika gelmektedir. Türkiye, 1960'lardan itibaren bağımsızlığını kazanan Afrika ülkelerini tanımaya başlamış; bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuş ve bazı ülkelerde büyükelçilikler açmıştır.²⁷ 1980 darbesinin etkileri Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yapısını doğrudan etkilemiş, bu nedenle Türkiye Afrika'daki bazı temsilciliklerini kapatmıştır. Ancak 1980'lerin son yıllarında Turgut Özal yönetiminde uygulanan liberalleşme politikasının uzantısı olarak çok boyutlu ve aktivist dış politikayla Türkiye, Gine, Gine-Bissau, Moritanya, Senegal, Somali, Sudan, Uganda, Botsvana, Çad, Cibuti, Gambiya ve Zambiya ile ekonomi ve kalkınma alanlarında iş birliği anlaşmaları yaparak bölgeyle ilişkilerini arttırmıştır.²⁸

Takip eden yıllarda, Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası siyasette köklü bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm sürecinde etki alanını arttırmak için manevra ortamı bulan Türkiye hem komşu ve yakın bölgeleriyle hem de uzak bölgelerle ilişkilerini geliştirmek için çeşitli dış politika stratejileri oluşturmaya başlamıştır. 1998 yılına gelinceye kadar Türkiye'nin kapsamlı bir Afrika politikası bulunmamaktaydı. Soğuk Savaş sonrasında Batı ittifakının öneminin kalmadığının düşünülmesi, Lüksemburg Zirvesi'nde Türkiye'nin Avrupa Birliği tarafından aday ülke olarak belirlenmemesi ve Kıbrıs konusunda uluslararası gündemin yoğunlaşması, Türkiye'nin Afrika politikasını oluşturmaya zemin hazırlamıştır.²⁹ Uluslararası siyasetteki bu gelişmelere ek olarak Türkiye'nin bazı özellikleri, bölgeyle ilişkilerin geliştirilmesi ve uygulanması için avantajlar oluşturmaktadır. Kıtada sömürgeci bir geçmişinin olmaması, Afrikalı Müslümanlar başta olmak üzere bölgede Türkiye'ye karşı bir nefretin olmamasını ve hatta sempatinin oluşmasını sağlamıştır. Bunların yanında, 1990'lar itibarıyla Türkiye'de yaşayan Afrikalıların sayısının artması ve Türkiye'nin Afrika'daki barışı koruma operasyonlarına katılması, Türkiye'nin Afrika politikasını oluşturma ve uygulamasında avantajlar oluşturmaktadır.³⁰

1998 yılında siyasilerin, diplomatların, iş insanlarının ve sivil toplum kuruluşlarının katkısıyla Türkiye'nin genel olarak Afrika'ya, özelde ise Sahra Altı Afrika'ya yönelik sistemli ve devamlı dış politikasını belirlemek için "Afrika Eylem Planı" oluşturulmuştur. Siyasi, ekonomik ve kültürel bölümlerden oluşan plan ile Türkiye'nin Afrika'daki temsilinin

²⁵ Volkan Ipek, "The 2011 Landing of Turkey on Somalia: the 'State to People' Aspect of Turkish Foreign Policy Towards Sub-saharan Africa," *European Scientific Journal*, (2014): 414.

²⁶ Elem Eyriçe Tepeciklioğlu, Ali Onur Tepeciklioğlu, ve Betül Aydoğan Ünal, "Türkiye'nin Sahra-altı Afrika'da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri," *Ege Academic Review* 18, sayı: 4, (2018): 608.

²⁷ Hazar, "The Future of Turkish-African Relations," 110.

²⁸ Ipek, "The 2011 landing of Turkey on Somalia," 415.

²⁹ Elem Eyriçe Tepeciklioğlu, "Afrika'ya Açılım Kararından Yirmi Sene Sonra Türkiye-Afrika İlişkileri Nerede?," *Bilgesam Analiz* 1395, (2019): 4.

³⁰ Numan Hazar, "Turkey in Africa: the Implementation of the Action Plan and an Evaluation after Fifteen Years," *ORSAM Report* 125, (2012): 6-7.

geliştirilmesi, ikili temasların teşvik edilmesi, ekonomik ve ticari iş birliklerinin geliştirilmesi ve eğitim ile kültür alanında iş birlikleri amaçlanmaktaydı.³¹ Ancak Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik kriz, planının uygulanmasını engellemiştir. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesiyle birlikte hükümet bölgeye önem vermiş ve Sahra Altı Afrika'yla ilişkiler ivme kazanmıştır. Böylece, 2003 yılında Dış Ticaret Müsteşarlığı tarafından "Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi" oluşturulmuştur. Ardından, 2005 yılı Türkiye'de "Afrika Yılı" olarak ilan edilmiş ve Türkiye Afrika Birliği'nde gözlemci ülke statüsü edinmiştir.³² 2008 yılında Afrika Birliği'nin Türkiye'yi stratejik ortak ilan etmesiyle birlikte ilişkilerde yeni bir aşamaya geçilmiştir. Bu çerçevede, Birinci Türkiye-Afrika Ortaklığı Zirvesi 2008 yılında İstanbul'da, ikinci zirve 2014 yılında Malabo'da, üçüncü zirve ise 2021 yılında yeniden İstanbul'da gerçekleştirilmiştir.³³

Ekonomik ve ticari iş birliğinin hızla arttığı süreçte Türkiye'nin bölgedeki dış temsilciliklerinin sayısı da aynı şekilde arttırılmıştır. 2002 yılı öncesinde Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'da 8 büyükelçiliği (Tablo 5) bulunurken 2002 yılından sonra 29 yeni büyükelçilik ve 1 başkonsolosluk (Tablo 6) açılmıştır. Diplomatik temsilciliklerinin yanı sıra Türk Hava Yolları, Türk İş Birliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), Afet ve Acil Durum Dairesi (AFAD), Türkiye Diyanet Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü, Maarif Vakfı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB) ve Anadolu Ajansı gibi kurumlarla Türkiye'nin bölgedeki faaliyetleri yaygınlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak Türk sivil toplum kuruluşları da bölgede insani yardım faaliyetlerinde bulunarak Türkiye'nin görünürlüğünü artırmaktadır.

Tablo 5. 2002 Yılı Öncesi Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki Büyükelçilikleri³⁴

Addis Ababa (Etiyopya), 1926	Nairobi (Kenya) 1968
Akra (Gana), 1960	Kinşasa (Kongo Demokratik Cumhuriyeti), 1976
Abuja (Nijerya), 1962	Mogadişu (Somali), 1981
Dakar (Senegal), 1963	Darüsselam (Tanzanya), 1981

³¹ Hazar, Numan. "The future of Turkish-African relations." *Dış Politika* 3-4 (2000).

³² Tepeciklioğlu, Elem Eyriçe, Ali Onur Tepeciklioğlu, and Betül Aydoğan Ünal. "Türkiye'nin sahra-altı Afrika'da yürüttüğü kamu diplomasisi faaliyetleri." *Ege Academic Review* 18.4 (2018): 609.

³³ "Türkiye-Afrika İlişkileri," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 10 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

³⁴ Tablo yazar tarafından T.C. Dışişleri Bakanlığı web sayfası ve yurtdışı temsilciliklerinin web sayfalarından toplanan verilerle oluşturulmuştur.

Tablo 6. 2002 Yılı Sonrasında Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'da Açtığı Büyükelçilikler ve Başkonsolosluk³⁵

Abidjan (Fildişi Sahili), 2009	Maputo (Mozambik), 2011	Gaboron (Botsvana), 2014
Antananarivo (Madagaskar), 2010	Nuakşot (Moritanya), 2011	Kigali (Ruanda), 2014
Bamako (Mali), 2010	Librevil (Gabon), 2012	Kotonu (Benin), 2014
Kampala (Uganda), 2010	Niamey (Nijer Cumhuriyeti), 2012	Vagadugu (Burkina Faso), 2014
Luanda (Angola), 2010	Windhoek (Namibya), 2012	Hartum (Sudan), 2017
Yaunde (Kamerun), 2010	Asmara (Eritre), 2013	Bujumbura (Burundi), 2018
Banjul (Gambiya), 2011	Cibuti (Cibuti), 2013	Freetown (Sierre Leone), 2018
Harare (Zimbabve), 2011	Encemine (Çad), 2013	Malabo (Ekvator Ginesi), 2018
Juba (Güney Sudan), 2011	Konakri (Gine), 2013	Lome (Togo), 2021
Lusaka (Zambiya Cumhuriyeti), 2011	Brazavil (Kongo Cumhuriyeti), 2014	Hargeysa Başkonsolosluğu (Somali), 2014

Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki Küçük Devletlerle İlişkileri

Türkiye, 1998 yılında hazırlanan “Afrika Eylem Planı” ve devamında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin çok boyutlu ve aktivist dış politikasıyla komşu ve yakın coğrafyalar dışındaki bölge ve ülkelerle de ilişkilerini arttırmaya başlamıştır. Bu bölgeler arasında Sahra Altı Afrika siyasi, ekonomik ve kültürel amaçlar doğrultusunda ön plana çıkmaktadır. Uluslararası siyaset ve dış politika analizi çalışmalarında son dönemlerde ilgi görmeye başlayan küçük devletler çalışmaları perspektifinden Türk dış politikasına bakıldığında, Türkiye'nin küçük devletlerle ilişkileri için oluşturulmuş planları olmadığı tespit edilmektedir.³⁶ Küçük devletler, sınırlı kapasitelerinden kaynaklanan kırılabilirliklerini azaltmak amacıyla küresel siyasette çeşitli politikalar oluşturmaktadır. Türkiye ile bu devletlerin özel ilişkiler geliştirmesi hem Türk dış politikasının etki alanını geliştirecek hem de küçük devletlerin küresel siyasetteki etkilerini pekiştirecektir. Bu bağlamda çalışmada, Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki küçük devletler olan Botsvana, Esvatini Krallığı, Gambiya, Gabon, Lesotho, Morityus, Namibya ve Seyşeller ile ilişkileri analiz edilecek ve Türk dış politikası için fırsatlar araştırılacaktır.

Botsvana

Siyasi istikrar, demokratik yönetim ve dikkat çekici ekonomik gelişmesiyle öne çıkan Botsvana, diğer Afrika ülkeleri için de başarılı bir demokratikleşme hikayesi olarak gösterilmektedir.³⁷ 581.730 km² büyüklüğündeki 2 milyon 675 bin nüfusa sahip Güney Afrika ülkesi Botsvana Cumhuriyeti Zambia, Zimbabwe, Namibya ve Güney Afrika ile komşudur. Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası 7.249 Dolar olan ülkenin temel geliri elmas üretimi, hayvancılık ve turizm sektörlerinden sağlanmaktadır.³⁸

³⁵ Tablo yazar tarafından T.C. Dışişleri Bakanlığı web sayfası ve yurtdışı temsilciliklerinin web sayfalarından toplanan verilerle oluşturulmuştur.

³⁶ Ali Faik Demir ve Yeliz Kulalı Martin, “Avrupa'daki Mikro Devletler ve Türk Dış Politikası Açısından Konumları,” *The Turkish Yearbook Of International Relations* 50, (2019): 123.

³⁷ James Kirby, “Botswana at 50: The End of an African Success Story?,” *The Conversation*, 20 Eylül 2016, erişim 10 Eylül 2024, <https://theconversation.com/Botswana-at-50-the-end-of-an-african-success-story-65349>

³⁸ “About Our Country,” *Republic of Botswana*, erişim 10 Eylül 2024, <https://www.gov.bw/about-our-country>

1880’lerde Avrupalı ülkelerin “Afrika için Mücadele” adı altında yürüttüğü sömürgecilik politikasında Botsvana, Birleşik Krallık tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Bu dönemde adı Bechuanaland olan ülkenin başkenti olarak Güney Afrika’nın Mafikeng şehri belirlenmiştir.³⁹ Böylelikle Birleşik Krallık, sömürgelerindeki yönetim merkezlerini bir arada tutmuştur. 1966 yılında bağımsızlığını ilan eden ülkenin adı etnik çoğunluk grubu olan Tswana’nın toprağı anlamına gelirken başkenti Gaborone’dır. Siyasal sistemini parlamenter demokrasiye uyumlu hale getiren Botsvana, bağımsızlığını ilan ettikten sonra bağımsız ve adil seçimleri organize ederek Sahra Altı Afrika’da en eski ve aralıksız çok partili demokrasiye sahip ülke olmuştur. Bağımsızlığını elde ettiği dönemde dünyada en fakir ülkelerden Botsvana, zengin elmas yataklarını keşfedip uygun kalkınma planları izleyerek Afrika’nın önde gelen ülkelerinden biri olmuştur.⁴⁰

Türkiye’nin Afrika’da gün geçtikçe daha da önemli bir aktör haline gelen Botsvana ile ilişkileri resmi diplomatik ilişkilerin kurulduğu 1981 yılına dayanmaktadır. İlk olarak, 1990’da iki ülke arasındaki bağları kuvvetlendirmek ve teknik ve ekonomik kalkınmada iş birliğini arttırmak için Teknik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmada Türkiye, imalat sanayi, tarım ve sağlık hizmetlerine ilişkin proje ve teknoloji transferi; seminerler, eğitim programları, çalışma grupları; ortak bilim ve teknoloji araştırma projeleri; eğitim ve öğretim bursları gibi konularda yardım edebileceğini belirtmiştir.⁴¹ Türkiye-Botsvana ilişkilerindeki en büyük adım 2008 yılında İstanbul’da gerçekleşen Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi’nde Botsvana’nın da temsil edilmesi ve buna müteakip iki ülke arasındaki ziyaretler sonucunda 2010 yılında ilişkileri güçlendirmek ve iş birliğini geliştirmek amacıyla Ticari, Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması’nın imzalanmasıdır.⁴² Nitekim, iki ülke arasında ekonomik ilişkileri güçlendirmek için 2012 yılında Karma Ekonomik Komisyon oluşturulmuştur. Böylelikle 2000’lerin başında yarım milyon dolar olmayan ticaret hacmi 2020’de 5 milyon dolara ulaşmıştır.⁴³ Ekonomik veriler, Afrika’da önemli işbirlikleriyle bölgede yer almak isteyen Türkiye’nin Botsvana’yla da ilişkilerini güçlendirdiğini göstermektedir.

Türkiye, 1998’ten 15 Ekim 2014’te Gaboron Büyükelçiliği açılana kadar Botsvana ile ilişkilerini Pretoria’daki misyonu üzerinden sürdürürken Botsvana 2011’de Cenevre’deki misyonunu Türkiye’ye akredite etmiştir. Ekonomik ilişkilerin artması ve işbirliklerinin sürmesine paralel olarak Botsvana, Türk vatandaşları için vize mecburiyetini kaldırmıştır.⁴⁴

Esvatini Krallığı

Toprakları Güney Afrika içinde bulunan Esvatini, Güney Afrika’ya ek olarak yalnızca kısıtlı sınırı bulunan Mozambik ile komşudur. 17.363 km² büyüklüğünde ve 1 milyon 210 bin nüfusa sahip Esvatini’de kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla 3.797 dolardır.⁴⁵ Kökenleri Kamerun’dan gelen Bantu’lara dayanan Swazi halkı devlet yapısını oluşturmaya 1810’larda başlasa da 1880’lerde Avrupalıların Afrika ülkelerini ve topluluklarını “koruma” politikası Esvatini’yi de etkilemiştir. İngiliz-Boer savaşı kadar Hollanda himayesinde kalan ülke, savaş sonrasında Birleşik Krallığın koruma bölgesine dahil edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın

³⁹ Christian John Makgala, “Botswana, Colonial System: Repressive Apparatus, Ideology, Adaptations, Social Impacts,” *Essays Aluka*, (2007).

⁴⁰ “Botswana’nın Siyasi Görünümü,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 10 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/botsvana-siyasi-gorunumu.tr.mfa>

⁴¹ “Milletlerarası Andlaşma,” *T.C. Resmi Gazete*, 21 Kasım 1990, erişim 10 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20702.pdf>

⁴² “Milletlerarası Andlaşma,” *T.C. Resmi Gazete*, 10 Nisan 2013, erişim 10 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130410-2.htm>

⁴³ “Türkiye-Botsvana Siyasi İlişkiler,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 10 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-botsvana-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

⁴⁴ <https://Botsvanamission.ch/turkey/>

⁴⁵ “Eswatini,” *World Bank*, erişim 14 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/Eswatini>

ardından başlayan dekolonizasyon sürecinde ülke, Birleşik Krallığın oluşturduğu kontrollü ve kademeli bağımsızlık süreci yaklaşımını takip ederek 1968 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.⁴⁶ Afrika'nın son kalan monarşisi olan ülkenin adı kuruluşundan 50. yılına kadar Swaziland iken Kral 3. Mswati 2018 yılında ülkenin adını Swazilerin toprağı anlamına gelen Esvatini olarak değiştirmiştir.⁴⁷

Brüksel, Cenevre, Washington, Londra, Maputo, Pretorya, Kuala Lumpur, Taipei, Kuveyt, Abu Dabi, Doha, Fas ve Johannesburg'ta büyükelçilik ve konsoloslukları tarafından temsil edilen Esvatini'nin Birleşmiş Milletler (New York), Avrupa Birliği (Brüksel) ve Afrika Birliği (Addis Ababa)'ne akredite daimi temsilcilikleri de bulunmaktadır.⁴⁸ Türkiye'nin, en küçük Afrika ülkesi olan Esvatini ile sınırlı ilişkileri bulunmaktadır. Türkiye, Pretorya Büyükelçiliği üzerinden ilişkileri sürdürürken Esvatini'nin Cenevre Büyükelçiliği Türkiye'ye akreditedir. 2017 yılında Türkiye, başkent Mbabane'ye büyükelçilik açılmasına ilişkin kararını paylaşmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 1,5 milyon dolara ulaşırken ekonomik işbirliği anlaşması yapılmasına ilişkin mutabakata varılmıştır.⁴⁹ Nitekim, 2024 Antalya Diplomasi Forumu'nda Kral 3. Mswati ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yaptıkları görüşmede bölgesel meseleleri de değerlendirerek ikili ilişkilerin geliştirmesi konusunda görüş birliği sağlamıştır.⁵⁰

Gambiya

Afrika'nın batı kıyısında bulunan Gambiya, Batıda Atlantik Okyanusu ile komşuyken diğer üç tarafı Senegal ile çevrilidir. Gambiya Nehri'nin etrafında bulunan ülke 11.300 km² yüzölçümüyle Afrika kıtasının en küçük ülkesidir.⁵¹ Nüfusu 2.773.168 ülkede kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla 843 dolardır.⁵² Su yolu taşımacılığında stratejik bir konuma sahip ülke ile ilgili ilk kayıtlara 9. yüzyılda Sahra Altı Afrika'yla ticaret yapan Arap tüccarların belgelerinde rastlanmaktadır. 1455 yılında Portekizli denizcilerin bölgeye gelmesine kadar ülkenin bulunduğu topraklarda Avrupalılara ilişkin bir iz bulunmamıştır.⁵³

Portekizli denizcilerin Gambiya Nehri boyunca yerleşimler kurmasıyla ülkede yüzyıllar sürecektir Avrupalı sömürgeci başlamıştır. Nitekim 1600'lerde Fransa bölgede yerleşim kurmak istemişse de salgın hastalıklar nedeniyle başarısız olmuştur. 1766 yılında Birleşik Krallığın yönetimine giren ülke, Krallığın Batı Afrika'daki ilk sömürgeci olmuştur.⁵⁴ Coğrafi konumu nedeniyle deniz taşımacılığında önemli bir yere sahip olan ülke, Afrika kıtasından köle ticaretinde kullanılan başlıca limanlardan olmuştur. Gambiya 1965 yılında bağımsızlığını kazanmıştır.⁵⁵

⁴⁶ "Who We Are," *Kingdom of Eswatini*, erişim 14 Eylül 2024, <https://www.gov.sz/index.php/about-us-sp-15933109/who-we-are>

⁴⁷ "Swaziland King Renames Country 'the Kingdom of eSwatini,'" *BBC*, 19 Nisan 2018, erişim 14 Eylül 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-43821512>

⁴⁸ "Missions Abroad," *Kingdom of Eswatini Ministry of Foreign Affairs*, erişim 14 Eylül 2024, <https://www.gov.sz/images/Eswatini-MISSIONS-ABROAD-2023-1.pdf>

⁴⁹ "Türkiye to Give Hand to Eswatini," *Hürriyet Daily News*, 12 Nisan 2024, erişim 14 Eylül 2024, <https://www.hurriyetaidailynews.com/turkiye-to-give-hand-to-Eswatini-192378>

⁵⁰ Alperen Aktaş, "Turkish President Erdogan Meets King III. Mswati of Eswatini in Antalya," *AA*, 1 Mart 2024, erişim 14 Eylül 2024, <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkish-president-erdogan-meets-king-iii-mswati-of-Eswatini-in-antalya/3152786>

⁵¹ "About the Gambia," *Republic of the Gambia*, erişim 15 Eylül 2024, <https://gambia.gov.gm/about/>

⁵² "The Gambia," *World Bank*, erişim 15 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/gambia-the>

⁵³ "The Gambia Country Profile," *BBC*, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13376517#:~:text=1895%20%2D%20Becomes%20a%20British%20protectorate,which%20several%20hundred%20are%20killed.>

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ "About the Gambia."

Türkiye ile Gambiya'nın ilişkileri Türkiye'nin ülkeyi bağımsızlığının hemen ardından tanınmasıyla başlamış ve güçlenerek devam etmiştir.⁵⁶ İki ülke arasındaki ilk antlaşma 1988 yılında Ankara'da yapılmıştır. İki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve ekonomik, bilimsel ve teknik alandaki iş birliklerinin karşılıklı fayda ve eşitlik temelinde geliştirilip kolaylaştırılması için Ekonomik, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması yapılmıştır.⁵⁷ Ardından iki ülke 1989 yılında teknik ve ekonomik kalkınma işbirliğini teşvik etmek amacıyla Teknik İşbirliği Protokolü'nü imzalamıştır.⁵⁸ Türkiye ve Gambiya arasında arka arkaya yapılan bu anlaşmalar ilişkilere ivme kazanmıştır. Teknik ve ekonomik alanda başlayan iş birlikleri 1990'larda askeri iş birliklerine de zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda, askeri iş birliğinin dünyada barış ve güvenliğe olduğu kadar iki devletin menfaatine olacağı ortak düşüncesiyle 1990 yılında Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması, 1991 yılında Gambiya Milli Jandarma Personelinin Türkiye'de ve Türk Jandarma Timi Tarafından Gambiya'da Eğitimine İlişkin Uygulama Protokolü, 1999 yılında ise Askeri Alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.⁵⁹

İki ülke arasındaki ilişkiler diplomatik temsilciliklerin açılmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. 2010 yılında Gambiya'nın Ankara Büyükelçiliği, 2011 yılında ise Türkiye'nin Banjul Büyükelçiliği faaliyete başlamıştır.⁶⁰ Diplomatik temsilcilikler aracılığıyla ülkelerin birbirini yakından tanınması yeni iş birliği anlaşmalarına zemin hazırlamıştır. 2014 yılında iki ülke arasında Kültür, Eğitim, Bilim, Basın-Yayın, Gençlik ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması⁶¹; Savunma Alanında Sanayi ve Teknik İşbirliği Anlaşması⁶²; Polis Eğitimi İşbirliği Protokolü⁶³ ve Enerji, Hidrokarbonlar ve Madencilik Alanında İşbirliğine Dair Mutabakat Zaptı⁶⁴ imzalanmıştır. Artan siyasi, ekonomik, askerî ve kültürel ilişkilerin etkisiyle Türk Hava Yolları 2018 yılında Banjul'a tarifeli uçuşlara başlamıştır.⁶⁵ İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2022 yılında 71,5 milyon dolara ulaşmıştır.⁶⁶

Gabon

Doğuda ve Güneyde Kongo, Batıda Atlantik Okyanusu ve Kuzeyde Ekvator Ginesi ve Kamerun ile komşu olan Gabon; 267.667 km² yüzölçümüne sahiptir.⁶⁷ Nüfusu 2.346.566 olan ülkenin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası 8.420 dolardır.⁶⁸ Sömürge öncesinde küçük

⁵⁶ "Türkiye-Gambiya İlişkileri," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gambiya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

⁵⁷ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 14 Şubat 1989, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20080.pdf>

⁵⁸ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 11 Kasım 1989, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20339.pdf>

⁵⁹ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 11 Temmuz 1999, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23752.pdf>

⁶⁰ "Gambiya Büyükelçisinden Güven Mektubu," *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9135/gambiya-buyukelcisinden-guven-mektubu>; "Türkiye-Gambiya İlişkileri."

⁶¹ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 24 Ekim 2014, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141024-2.htm>

⁶² "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 7 Haziran 2017, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1-12.pdf>

⁶³ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 11 Ağustos 2015, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2015/08/20150811-1.htm>

⁶⁴ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 30 Haziran 2016, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2016/06/20160630-6.pdf>

⁶⁵ "Türk Hava Yolları, Banjul'a Sefer Düzenlemeye Başladı," *TRT Haber*, 27 Kasım 2018, erişim 15 Eylül 2024, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turk-hava-yollari-banjula-sefer-duzenlemeye-basladi-395449.html>

⁶⁶ "Türkiye-Gambiya İlişkileri."

⁶⁷ "Gabonese Republic," *African Union*, erişim 17 Eylül 2024, <https://au.int/en/countryprofiles/gabonese-republic>

⁶⁸ "Gabon," *World Bank*, erişim 17 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/gabon>

kabile krallıklarından oluşan Gabon, 1472 yılında Portekizli denizciler tarafından keşfedilmiştir. Ancak Gabon kıyıları hem köle ticareti hem de kerestecilik için Fransız, Danimarkalı ve İngiliz denizciler tarafından sıklıkla ziyaret edilmiştir.⁶⁹

1849 yılında Fransızlar tarafından serbest bırakılan köleler tarafından bugün başkent olan Librevil kenti kurulmuş ve kolonileştirilmiştir. Nitekim 1886 yılında Fransa, Gabona vali atayarak ülkeyi sömürgesi haline getirmiştir. Ülke 1886 yılında Fransız Kongo'suna, 1910 yılında ise Fransız Ekvatorial Afrika'sı'na bağlanmıştır. 1911 yılında ise ülkenin kuzeyi Almanya tarafından işgal edilmiştir. Eski sınırlara Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dönmüştür. 1946 yılında Fransa'nın denizaşırı bölgesi haline gelen Gabon, 17 Ağustos 1960'da bağımsızlığını ilan etmiştir.⁷⁰

Türkiye, Gabon ile diplomatik ilişkilerini ülkenin bağımsızlığının hemen ardından 1960 yılı içinde tesis etmiştir.⁷¹ Bu doğrultuda, 1962 yılında Lagos Büyükelçiliği Gabon'a akredite edilmiştir.⁷² Afrika Eylem Planını takiben 2000 yılında kültürel, ekonomik ve teknik iş birliğini geliştirip çeşitlendirmek amacıyla Türkiye ile Gabon arasında Genel Ticari, Ekonomik, Kültürel ve Teknik İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma, iki ülke arasında ortak sermaye ile ticari girişimlerin kurulması, eğitim ve hizmetlerin planlanması, burs imkanları ve seminerlerin düzenlenmesi, fuar ve sergilerin organize edilmesini kapsamaktadır.⁷³

İki ülke arasındaki ilişkiler 2010'lu yıllarda ivme kazanmıştır. 2011 yılında iki ülke arasında Cumhurbaşkanlığı seviyesinde ilk ziyaret gerçekleşmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün ziyaretinde Türkiye ile Gabon Hükümetleri Arasında İşbirliği Anlaşması, Hükümetlerarası Askerî Çerçeve İşbirliği Anlaşması, Türkiye ile Gabon Arasında Diplomatik Pasaportlara Vize Muafiyeti Anlaşması, Dışişleri Bakanlıkları Arasında Siyasi İstişare Mekanizması Kurulmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası ve Savunma Bakanlıkları Arasında Niyet Beyanı imzalanmıştır.⁷⁴ Yapılan bu işbirliğin hemen ardından Ocak 2012'de Türkiye'nin Librevil Büyükelçiliği açılmıştır.⁷⁵ Ekonomik ilişkilerin de artarak devam ettiğinin bir göstergesi olarak 2013 yılında Türk Hava Yolları İstanbul-Librevil uçuşlarına başlamıştır.⁷⁶

Gül'ün ziyaretinden bir buçuk yıl sonra Gabon Cumhurbaşkanı Ali Bongo Ondimba Türkiye'yi ziyaret etmiş iki ülke arasındaki dostluk ve kardeşlik vurgulanarak Gabon'un Ankara'da büyükelçilik açma kararı paylaşılmıştır.⁷⁷ Nitekim Gabon'un Ankara Büyükelçiliği Aralık 2015'te faaliyete başlamıştır.⁷⁸ Ayrıca 2015 yılında Cumhurbaşkanı Ondimba'nın Ankara ziyaretinde bölgesel ve küresel konularda iş birliklerinin artarak devam etmesi vurgulanarak iki ülke arasında Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport Sahipleri için Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma, iki ülke Dışişleri Bakanlıkları arasında Bilişim Teknolojisi Alanında İşbirliği Mutabakat Muhtırası, Türkiye ve Gabon hükümetleri arasında

⁶⁹ "Histoire du Gabon," *Présidence de la République Gabonaise*, erişim 17 Eylül 2024, <https://presidence.ga/histoire-du-gabon/>

⁷⁰ "Histoire du Gabon."

⁷¹ "Büyükelçilik," *T.C. Librevil Büyükelçiliği*, erişim 17 Eylül 2024, <https://librevil-be.mfa.gov.tr/Mission/About>

⁷² "Kararname," *T.C. Resmi Gazete*, 7 Eylül 1972, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11200.pdf>

⁷³ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 3 Nisan 2005, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050403-1.htm>

⁷⁴ "Cumhurbaşkanı Gül Gabon'da," *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 25 Mart 2011, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9607/cumhurbaskani-gul-gabonda>

⁷⁵ "Türkiye-Gabon İlişkileri," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gabon-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

⁷⁶ "THY Libreville'e Uçuyor," *Airkule*, 31 Ocak 2013, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.airkule.com/haber/THY-LIBREVILLE-E-UCUYOR/13603>

⁷⁷ "Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba Onuruna Akşam Yemeği," *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 18 Temmuz 2012, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10480/gabon-cumhurbaskani-ondimba-onuruna-aksam-yemegi>

⁷⁸ "Türkiye-Gabon İlişkileri."

Güvenlik İşbirliği, Savunma Sanayi ve Kültürel İşbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.⁷⁹ 2018 yılında ise Cumhurbaşkanı Ondimba, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın göreve başlama törenine katılmıştır.⁸⁰

Lesotho

Güney Afrika Cumhuriyeti topraklarının içinde bulunan Lesotho'nun yüzölçümü 30.355 km²'dir. 2.330.318 nüfusu bulunan ülkenin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası 878 dolardır.⁸¹ Lesotho ekonomik gelirinin büyük kısmını giyim, ayakkabı, yün ve tiftik ihracatından karşılamaktadır. Coğrafi özellikleriyle nedeniyle dağ krallığı olarak nitelendirilen ülkeye Güney Afrika'nın Durban ve Johannesburg şehirlerinden ulaşım kolay olsa da ülke gözde seyahat noktalarından değildir.⁸²

Ülkede yüzyıllar boyunca farklı kabileler bir arada bulunmuştur. Toplulukların tek bir yönetim altında yaşaması ise ancak 1822 yılında Kral I. Moshoeshe ile gerçekleşmiştir. Lesotho 1843 yılında Birleşik Krallık korumasına girmiştir. Lesotho 1966 yılında bağımsızlığını kazanmıştır.⁸³

Türkiye ile Lesotho'nun kısıtlı ilişkileri 2010'lu yıllarda ivme kazanmıştır. İki ülke arasında resmi ziyaretler ve farklı kuruluşların toplantılarında görüşmeler ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkileri desteklemektedir. Türkiye Lesotho ile ilişkilerini Pretorya Büyükelçiliği üzerinden yürütürken Lesotho'nun Roma Büyükelçiliği Türkiye'ye akreditedir.⁸⁴

Morityus

Hint Okyanusu'nun güneybatısında bir ada ülkesi olan Morityus, Afrika'nın doğu kıyılarından 2.000 km uzaktadır. Nüfusu 1.261.041 olan ülkenin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası 11.416 dolardır.⁸⁵ Coğrafi konumu nedeniyle adanın uzun süre bilinmediği ve 1500'lerde Arap denizciler tarafından keşfedildiği ve haritalarda gösterildiği düşünülmektedir. Adaya ayak basan ilk Avrupalıların Portekizli denizciler olduğu varsayılmaktadır. Ancak Portekiz adada kalıcı yerleşim kurmamıştır.⁸⁶

Ada sırasıyla Hollanda, Fransa ve Birleşik Krallığın hakimiyetine girmiştir. 1598-1710 yılları arasında adaya gelen Hollanda, ilk yerleşimleri oluşturmuştur. Ancak adayı yalnızca diğer sömürgelerine ulaşımında lojistik noktası olarak kullanması nedeniyle adada yerleşik kalamamıştır. 1715 yılında Hindistan'a giden Fransız denizcilerin adaya gelmesiyle ada Fransız kolonisi haline gelmiştir. Neredeyse bir asır adada kalan Fransa, bugünkü başkent olan Port Louis'de deniz üssü ve gemi inşa merkezi kurmuştur. 1814 Paris Anlaşmasıyla ada Birleşik Krallık kontrolüne geçmiştir. 1834 yılında köleliğin kaldırılmasıyla ekonomik ve sosyal hayatta

⁷⁹ “Kalıcı Barış ve İstikrarın Temini, Ekonomik Refahın Adil Bir Şekilde Paylaşılmasıyla Mümkündür” *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 12 Mayıs 2015, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/32283/kalici-baris-ve-istikrarin-temini-ekonomik-refahin-adil-bir-sekilde-paylasilmasiyla-mumkundur>

⁸⁰ “81 Milyonun Tamamının Cumhurbaşkanı Olduğumuzun Bilinciyle, Milletimize Layık Olmaya Çalışacağız” *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 9 Temmuz 2018, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/94764/-81-milyonun-tamaminin-cumhurbaskani-oldugumuzun-bilinciyle-milletimize-layik-olmaya-calisacagiz->

⁸¹ “Lesotho,” *World Bank*, erişim 17 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/gabon>
<https://data.worldbank.org/country/lesotho>

⁸² “About Lesotho,” *Kingdom of Lesotho*, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.gov.ls/about-lesotho/>

⁸³ “About Lesotho.”

⁸⁴ “Türkiye-Lesotho Siyasi İlişkileri,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-lesotho-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>

⁸⁵ “Mauritius,” *World Bank*, erişim 17 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/mauritius>

⁸⁶ “About Mauritius,” *Republic of Mauritius*, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.govmu.org/EN/Pages/exploremauritius.aspx>

büyük bir dönüşüm süreci başlamıştır. Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla birlikte stratejik konumunu kaybeden ülke 1968 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.⁸⁷

Türkiye'nin Morityus ile ilişkileri 2010 yılında Antananarivo Büyükelçiliği'nin (Madagaskar) açılması ve ülkeye akredite edilmesiyle ivme kazanmıştır.⁸⁸ Nitekim 2011 yılında İstanbul'da iki ülke arasında Serbest Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında gümrük vergileri, fikri ve ticari mülkiyet hakları, vergilendirme ve ticari engellerin kaldırılması konusunda iş birliği yapılması konusunda fikir birliği beyan edilmiştir.⁸⁹ Gelişen ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkiler doğrultusunda Türk Hava Yolları 2015 yılında Port Louis'e tarifeli uçuşlara başlamıştır.⁹⁰

Namibya

824.292 km² yüzölçümüne ve 3.022.401 nüfusa sahip Namibya; doğusunda Botswana, güneyinde Güney Afrika Cumhuriyeti, batısında Atlas Okyanusu ve kuzeyinde Angola ve Zambiya ile komşudur.⁹¹ Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası 4.742 dolar olan ülke zengin altın, elmas ve uranyum kaynaklarına sahiptir.⁹²

Binlerce yıllar farklı kabilelerin bir arada yaşadığı ülke 1884 yılında Almanya tarafından sömürgeleştirildiğinde Avrupalılar ile tanışmıştır. Alman Güneybatı Afrika'sı adı verilen ülke Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Almanya idaresinde kalmıştır. Savaş sonrası ülke İngiliz kontrolüne geçerek daha sonra adı Güney Afrika Cumhuriyeti olacak olan Güney Afrika Birliği'ne bağlanmıştır. Bu dönemde adı Güneybatı Afrika olan ülke, 1960'lardan itibaren apartheid rejimine karşı kurtuluş mücadelesine başlamıştır. Nitekim ülke 1990 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir.⁹³

Türkiye'nin Namibya ile ilişkileri, ülkenin bağımsızlık mücadelesine başladığı süreçte kurulmuştur. Türkiye, Namibya'nın BM'de bağımsızlık mücadelesini desteklerken diplomatik ilişkiler 1997 yılında Pretorya Büyükelçiliğinin (Güney Afrika Cumhuriyeti) ülkeye akredite edilmesiyle kurulmuştur.⁹⁴ Türkiye'nin Windhoek Büyükelçiliği'nin 2012 yılında faaliyete başlamasıyla birlikte siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler ivme kazanmıştır. Namibya'nın Türkiye'de yerleşik misyonu yoktur. Berlin Büyükelçiliği Türkiye'ye akreditedir.⁹⁵

Temmuz 2014'te iki ülke arasında Diplomatik, Hizmet ve Resmi Pasaport Hamilleri İçin Vizelerin Karşılıklı Olarak Kaldırılmasına Dair Anlaşma'nın imzalanmasıyla diplomatik ilişkiler yeni bir boyuta geçmiştir.⁹⁶ Nitekim Kasım 2014'te iki ülke arasında Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanarak ekonomik ve ticari ilişkilerin arttırılmasına zemin hazırlanmıştır. Anlaşma kapsamında enerji kaynakları, tarım ve hayvancılık ile eğitim, sağlık, bilim ve teknoloji alanlarında iş birliklerinin tesis edilmesine ve karma ticaret ve ekonomi

⁸⁷ "Mauritius Profile – Timeline," *BBC*, 25 February 2019, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13882731>; "About Mauritius."

⁸⁸ "Büyükelçilik," *T.C. Antananarivo Büyükelçiliği*, erişim 17 Eylül 2024, <https://antananarivo-be.mfa.gov.tr/Mission/About>

⁸⁹ "Morityus," *T.C. Ticaret Bakanlığı*, 2 Ekim 2023, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/morityus>

⁹⁰ "THY, Madagaskar ile Mauritius'a Sefer Başlattı," *Anadolu Ajansı*, 15 Aralık 2015, erişim 17 Eylül 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/thy-madagaskar-ile-mauritiusa-sefer-baslatti/491348>

⁹¹ "About Namibia," *Government of Namibia*, erişim 18 Eylül 2024, <https://www.gov.na/aboutnamibia>

⁹² "Namibia," *World Bank*, erişim 18 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/namibia>

⁹³ "About Namibia."

⁹⁴ "Büyükelçilik," *T.C. Windhoek Büyükelçiliği*, erişim 18 Eylül 2024, <https://windhoek-be.mfa.gov.tr/Mission/About>

⁹⁵ "Türkiye-Namibya Siyasi ve Ekonomik İlişkileri," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 18 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye---namibya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

⁹⁶ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 11 Temmuz 2015, erişim 18 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150711-10.htm>

komitesinin kurulmasına karar verilmiştir.⁹⁷ Komite ilk toplantısını 2019 yılında Windhoek'te gerçekleştirmiştir.⁹⁸

Sejšeller

Hint Okyanusu'nun batısındaki farklı büyüklükteki 115 adadan oluşan Sejšeller, 455 km² yüzölçümüyle Afrika'nın en küçük ülkesidir.⁹⁹ Nüfusu 119.773 olan ülkenin kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasılası 17.879 dolardır.¹⁰⁰ Afrika'nın doğu kıyılarından 1000 mil uzaklıkta olan ülkenin başlıca gelir kalemlerini turizm ve ton balığı ihracatı oluşturmaktadır.¹⁰¹

Afrika ve Asya arasındaki deniz ulaşımında stratejik bir yere sahip olan Sejšellerin 8. yüzyılda Hint Okyanusu'nda sefere çıkan Arap denizciler tarafından keşfedildiği düşünülse de takımda ülkesinde ilk yerleşim 1770'lerde Fransızların gelmesiyle başlamıştır. 1814 Paris Anlaşmasıyla Birleşik Krallık yönetimine geçen ülke, 1825 yılında 7000 nüfusuyla Hint Okyanusu'nda önemli bir lojistik merkezi olmuştur. Ülke dekolonizasyon sürecinde 1976 yılında bağımsızlığını kazanmıştır.¹⁰²

Türkiye'nin Sejšeller ile ilişkileri 1995 yılında diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla ivme kazanmıştır. Türkiye, ilişkilerini Nairobi Büyükelçiliği'nin temsiliyle yürütürken, Sejšeller'in Paris Büyükelçiliği Türkiye'ye akreditedir. Nitekim Sejšeller'in İstanbul ve Ankara'da fahri konsoloslukları da bulunmaktadır.¹⁰³ Türk Hava Yolları 2016 yılında Sejšeller'in başkenti Victoria'ya seferlere başlamasıyla iki ülke arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler artmıştır.¹⁰⁴ Türkiye ile Sejšeller arasındaki ticaret hacmi 2019 yılında 25,4 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁰⁵

Sonuç

Uluslararası İlişkiler literatürü geleneksel olarak büyük güçler ve devlet odağında gelişmiş olsa da küçük devlet çalışmalarına son dönemde artan bir ilgi olduğu gözlemlenmektedir. Tarih boyunca küresel sistemin birer parçası olan küçük devletler, 1815 Viyana Kongresi ile kavramsallaştırılmaya başlamış; 1950'li yıllardan sonra küresel siyasette sayıları artan küçük devletler uluslararası ilişkiler çalışmalarında yer almaya başlamıştır. Küçük devlet çalışmalarına artan bu ilgi ve odağa rağmen, küçük devletlerin tanımlanması ve kavramsallaştırılması üzerine bir uzlaşma olmadığı; devletlerin niceliksel, niteliksel ve algısal olarak sınıflandırıldığı görülmektedir.

Küçük devlet çalışmalarında çoğunlukla Avrupa'daki devletlerin yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sahra Altı Afrika'da büyük güçlerden bağımsızlığını kazanmış küçük devletler ele alınmıştır. Bu inceleme, Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'daki küçük devletlerle ilişkilerini, Türkiye'nin son yıllarda ilgisini arttırdığı

⁹⁷ "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 27 Haziran 2018, erişim 18 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180627-3.pdf>

⁹⁸ "Türkiye-Namibya Karma Ticaret ve Ekonomi Komitesinin İlk Toplantısı Windhoek'te Yapıldı," *T.C. Sağlık Bakanlığı*, erişim 18 Eylül 2024, <https://www.saglik.gov.tr/TR,56584/turkiye---namibya-karma-ticaret-ve-ekonomi-komitesinin-ilk-toplantisi-windhoekte-yapildi.html>

⁹⁹ "Ülke Künyesi," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 18 Eylül 2024, https://www.mfa.gov.tr/ulke-kunyesi_.tr.mfa

¹⁰⁰ "Seychelles," *World Bank*, erişim 18 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/seychelles>

¹⁰¹ "Sejšeller'in Ekonomisi," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 18 Eylül 2024, https://www.mfa.gov.tr/sejseller_in-ekonomisi.tr.mfa

¹⁰² "About Seychelles," *Seychelles Tourism Department*, erişim 18 Eylül 2024, <https://seychelles.com/aboutus/aboutseychelles>

¹⁰³ "Türkiye-Sejšeller Siyasi İlişkileri," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, erişim 18 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye---sejseller-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

¹⁰⁴ "THY'nin Sejšeller Seferleri Başladı," *Anadolu Ajansı*, 31 Ekim 2016, erişim 18 Eylül 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/thynin-sejseller-seferleri-basladi/675477>

¹⁰⁵ "Türkiye-Sejšeller Siyasi İlişkileri."

Afrika'daki dış politikası ekseninde çerçevelemektedir. Böylece bu çalışma ile hem küçük devletler üzerine yapılan çalışmalarda hem de bu bölgedeki Türk dış politikasının anlaşılmasında bir boşluğu doldurmak hedeflenmiştir. Bu amaçla, çalışmanın araştırma sorularına cevap aramak adına öncelikle küçük devletler literatürüne, küçük devlet tanımına ve kavramsallaştırmalarına bakılmış ve niceliksel yaklaşımdaki nüfus perspektifi ile algısal yaklaşıma, BM Küçük Devletler Forumu, Dünya Bankası Küçük Devlet Forumu ve İngiliz Milletler Topluluğu eksenindeki küçük devlet tanımına odaklanılmıştır. Ancak, nüfusu 1,5 milyon ve altındaki devletleri küçük devlet olarak tanımlayan Dünya Bankası Küçük Devletler Forumu'nun 40 üyesinden 10'unun bu nüfus kısıtına uymamasına rağmen forumunun üyesi olması dikkat çekmekte ve bu yaklaşım da üzerine uzlaşmayan küçük devlet tanımını beslemektedir. Nüfus tanımına uymamasına rağmen kendini küçük devlet olarak kabul eden ve bu foruma üye olan Afrika devletleri de olduğu görülmektedir.

Öte yandan, Türkiye'nin Sahra Altı Afrika'ya yönelik dış politikası, küresel ilişkilere çok boyutlu bir yaklaşım arayışının etkisiyle 20. yüzyılın sonlarından bu yana önemli ölçüde geliştiği görülmektedir. 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu ile başlayan Afrika ile ilişkiler, 19. yüzyılda Sudan ve Güney Afrika ile devam etmiş; fakat Berlin Konferansı'nın ardından gerilemiştir. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile barışçıl bir dış politika hedefinde ajandaya alınan Afrika kıtası, devam eden yıllarda da Türkiye'nin, Batı devletleriyle ilişkilerini ön planda tutması sebebiyle yeterince ilgi görmemiştir. Türkiye'nin 1960'lı yıllarda Kıbrıs meselesiyle Batı'dan uzaklaşmaya başlaması, dış politikada yeni arayışları ve bölgeleri de beraberinde getirmiş; 1980 sonrası bu arayış derinleşmiştir. Bu dönemde Afrika kıtasındaki pek çok ülkeyle ekonomik kalkınma ve iş birliği anlaşmaları imzalanmış ve yeni politika alanları oluşturulmuştur. Türkiye'nin Afrika kıtasına yönelik dış politika hedeflerinin dönüm noktası şüphesiz ki 1998 yılında oluşturulan "Afrika Eylem Planı" olmuştur. Bu eylem planı ile bölgedeki dış politika faaliyetleri çoklu olarak ajandaya alınmış ve diplomasinin yanı sıra ekonomi, kültür, eğitim gibi alanlarda Afrika ile ilişkiler güçlenmiştir. 2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti ile ilişkiler farklı bir boyuta taşınmıştır. Devlet kurumları ve dış politika yapıcılarının yanında sivil toplum kuruluşları ile özel şirketlerin de iş birliği ve artan ilgisi ile Türkiye'nin Afrika kıtasındaki varlığı perçinlenmiştir. Ancak, genişleyen varlığına rağmen, Türkiye henüz özellikle bölgedeki küçük devletlere yönelik tutarlı ve hedefli bir strateji geliştirmemiştir. Sahra Altı Afrika'daki küçük devletler sadece uluslararası sistemin katılımcıları değildir. Türkiye'nin küresel etkisini ve bölgesel iş birliklerini genişletme çabalarında bu makalede incelenen Gambiya, Gabon ve Mauritius başta olmak üzere birçok küçük devlet, stratejik ortaklar olma potansiyeline sahiptir.

Türkiye diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkileri sayesinde Sahra Altı Afrika'nın küçük devletleriyle daha derin ortaklıklar için zemin hazırlamıştır. Ancak bu ilişkilerin potansiyelinden tam anlamıyla faydalanabilmek için Türkiye'nin dış politikasını şekillendirirken küçük devletlerin kendine has özelliklerini ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu sebeple politika yapıcılarının Sahra Altı Afrika'daki küçük devletlere yönelik daha özel stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Bu bağlamda, Türkiye ile Sahra Altı Afrika'nın tarihsel bağına dikkat çekilerek tecrübe paylaşımı yapılması önemlidir. Bu bağa dikkat çekmek adına, devlet kurumlarının dış politika ajandalarını, çok paydaşlı bir yaklaşım benimseyerek oluşturmaları kıymetli olacaktır. Bu açıdan, çok paydaşlı bir yönetimle Afrika'daki küçük devletler, Türk dış politikasında stratejik birer ortak olarak yer edinmelidir.

KAYNAKÇA

- “About Lesotho,” *Kingdom of Lesotho*, Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.gov.ls/about-lesotho/>.
- “About Mauritius,” *Republic of Mauritius*, Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.govmu.org/EN/Pages/exploremauritius.aspx>.
- “About Namibia,” *Government of Namibia*, Erişim 18 Eylül 2024, <https://www.gov.na/aboutnamibia>.
- “About Our Country,” *Republic of Botswana*, Erişim 10 Eylül 2024, <https://www.gov.bw/about-our-country>.
- “About Seychelles,” *Seychelles Tourism Department*, Erişim 18 Eylül 2024, <https://seychelles.com/aboutus/aboutseychelles>.
- “About the Gambia,” *Republic of the Gambia*, Erişim 15 Eylül 2024, <https://gambia.gov.gm/about/>.
- Aktaş, Alperen. “Turkish President Erdogan Meets King III. Mswati of Eswatini in Antalya,” *AA*, 1 Mart 2024, Erişim 14 Eylül 2024, <https://www.aa.com.tr/en/africa/turkish-president-erdogan-meets-king-iii-mswati-of-eswatini-in-antalya/3152786>.
- “Botswana’nın Siyasi Görünümü,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*, Erişim 10 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/botswana-siyasi-gorunumu.tr.mfa>.
- “Büyükelçilik,” *T.C. Antananarivo Büyükelçiliği*, Erişim 17 Eylül 2024, <https://antananarivo-be.mfa.gov.tr/Mission/About>.
- “Büyükelçilik,” *T.C. Livrevil Büyükelçiliği*, Erişim 17 Eylül 2024, <https://librevil-be.mfa.gov.tr/Mission/About>.
- “Büyükelçilik,” *T.C. Windhoek Büyükelçiliği*, Erişim 18 Eylül 2024, <https://windhoek-be.mfa.gov.tr/Mission/About>.
- Crowards, Tom. “Defining the Category of ‘Small’ States,” *Journal of International Development* 14, sayı: 2, (2002): 143-179.
- “Cumhurbaşkanı Gül Gabon’da,” *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 25 Mart 2011, Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9607/cumhurbaskani-gul-gabonda>.
- Demir, Ali Faik ve Yeliz Kulalı Martin, “Avrupa’daki Mikro Devletler ve Türk Dış Politikası Açısından Konumları,” *The Turkish Yearbook Of International Relations* 50, (2019): 113-140.
- “Eswatini,” *World Bank*, Erişim 14 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/Eswatini>.
- Eyryce Tepeciklioğlu, Elem, Ali Onur Tepeciklioğlu, ve Betül Aydoğan Ünal, “Türkiye’nin Sahra-altı Afrika’da Yürüttüğü Kamu Diplomasisi Faaliyetleri,” *Ege Academic Review* 18, sayı: 4, (2018): 608.
- Eyryce Tepeciklioğlu, Elem. “Afrika’ya Açılım Kararından Yirmi Sene Sonra Türkiye-Afrika İlişkileri Nerede?,” *Bilgesam Analiz* 1395, (2019): 4.
- “FOSS for Good’ Technical Assistance Package,” Erişim 6 Eylül 2024, https://www.mpa.gov.tt/sites/default/files/file_upload/psacourses/SCPTA/Annex.pdf
- Fox, Annette Baker Fox. *The Power of Small States: Diplomacy in World War II*. Chicago: University of Chicago Press, 1959.
- “Gabon Cumhurbaşkanı Ondimba Onuruna Akşam Yemeği,” *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 18 Temmuz 2012, Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/10480/gabon-cumhurbaskani-ondimba-onuruna-aksam-yemegi>.
- “Gabon,” *World Bank*, Erişim 17 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/gabon>.
- “Gabonese Republic,” *African Union*, Erişim 17 Eylül 2024, <https://au.int/en/countryprofiles/gabonese-republic>.
- “Gambiya Büyükelçisinden Güven Mektubu,” *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/9135/gambiya-buyukelcisinden-guven-mektubu>.
- Goetschel, Laurent. “The Foreign and Security Policy Interests of Small States in Today’s Europe,” *Small States Inside and Outside the European Union: Interests and Policies* içinde, ed. Laurent Goetschel (Boston: Springer, 1998), 14-15.
- Hazar, Numan. “The Future of Turkish-African Relations,” *Dış Politika* 3-4, (2000): 110
- Hazar, Numan. “Turkey in Africa: the Implementation of the Action Plan and an Evaluation after Fifteen Years,” *ORSAM Report* 125, (2012): 6-7.

- Hey, Jeanne A. K.. "Introducing Small State Foreign Policy," *Small States in World Politics: Explaining Foreign Policy Behavior* içinde, ed. Jeanne A. K. Hey (London: Lynne Rienner Publishers, 2003), 2-3.
- "Histoire du Gabon," *Présidence de la République Gabonaise*. Erişim 17 Eylül 2024, <https://presidence.ga/histoire-du-gabon/>.
- Ipek, Volkan. "The 2011 Landing of Turkey on Somalia: the 'State to People' Aspect of Turkish Foreign Policy Towards Sub-saharan Africa," *European Scientific Journal*, (2014): 414.
- İpek, Volkan. "Turkey's Foreign Policy Towards Sub-Saharan Africa," *Turkish Foreign Policy: International Relations, Legality and Global Reach* içinde, ed. Pınar Gözen Ercan (Londra: Palgrave Macmillan, 2017), 218-219.
- "Kalıcı Barış ve İstikrarın Temini, Ekonomik Refahın Adil Bir Şekilde Paylaşılmasıyla Mümkündür" *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 12 Mayıs 2015, Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.tcgb.gov.tr/haberler/410/32283/kalici-baris-ve-istikrarin-temini-ekonomik-refahin-adil-bir-sekilde-paylasilmasiyla-mumkundur>.
- "Kararname," *T.C. Resmi Gazete*, 7 Eylül 1972. Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11200.pdf>.
- Kirby, James. "Botswana at 50: The End of an African Success Story?," *The Conversation*, 20 Eylül 2016. Erişim 10 Eylül 2024, <https://theconversation.com/Botsvana-at-50-the-end-of-an-african-success-story-65349>.
- Kotchikian, Asbed. "The Dialectics of Small States: Foreign Policy Making in Armenia and Georgia" (Doktora Tezi, Boston University, 2006), 21.
- "Lesotho," *World Bank*, Erişim 17 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/gabon>
<https://data.worldbank.org/country/lesotho>.
- Long, Tom. *A Small State's Guide to Influence in World Politics* (Oxford: Oxford University Press, 2022).
- Makgala, Christian John. "Botswana, Colonial System: Repressive Apparatus, Ideology, Adaptations, Social Impacts," *Essays Aluka*, (2007).
- "Mauritius Profile – Timeline," *BBC*, 25 February 2019. Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13882731>.
- "Mauritius," *World Bank*, Erişim 17 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/mauritius>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 10 Nisan 2013. Erişim 10 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130410-2.htm>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 11 Ağustos 2015. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2015/08/20150811-1.htm>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 11 Kasım 1989. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20339.pdf>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 11 Temmuz 1999. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23752.pdf>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 11 Temmuz 2015. Erişim 18 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/07/20150711-10.htm>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 14 Şubat 1989. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20080.pdf>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 21 Kasım 1990. Erişim 10 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/20702.pdf>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 24 Ekim 2014. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/10/20141024-2.htm>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 27 Haziran 2018. Erişim 18 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180627-3.pdf>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 3 Nisan 2005, Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/04/20050403-1.htm>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 30 Haziran 2016. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler//2016/06/20160630-6.pdf>.
- "Milletlerarası Andlaşma," *T.C. Resmi Gazete*, 7 Haziran 2017. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/06/20170607M1-12.pdf>.

- “Missions Abroad,” *Kingdom of Eswatini Ministry of Foreign Affairs*. Erişim 14 Eylül 2024, <https://www.gov.sz/images/Eswatini-MISSIONS-ABROAD-2023-1.pdf>.
- “Morityus,” *T.C. Ticaret Bakanlığı*, 2 Ekim 2023, Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar/morityus>.
- “Namibia,” *World Bank*, Erişim 18 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/namibia>.
- Neumann, Iver B. “Introduction: Lilliputians in Gulliver’s World?” *Small States in International Relations* içinde, Editörler: Christine Ingebritsen, Iver B. Neumann, Sieglinde Gstöhl ve Jessica Beyer, 3-36. Seattle: University of Washington Press, 2006.
- Ó Súilleabháin, Andrea. *Small States at the United Nations: Diverse Perspectives, Shared Opportunities* (New York: International Peace Institute, 2014), 3,8.
- “Seychelles,” *World Bank*, Erişim 18 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/seychelles>.
- “Seyseller’in Ekonomisi,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 18 Eylül 2024, https://www.mfa.gov.tr/seyseller_in-ekonomisi.tr.mfa.
- “Small States,” *The Commonwealth*, Erişim 6 Eylül 2024, <https://thecommonwealth.org/our-work/small-states>
- Steinmetz, Robert ve Anders Wivel. “Introduction,” *Small States in Europe: Challenges and Opportunities* içinde, Editörler: Robert Steinmetz ve Anders Wivel, 3-14. Aldershot: Ashgate, 2010.
- “Swaziland King Renames Country ‘the Kingdom of eSwatini,’” *BBC*, 19 Nisan 2018. Erişim 14 Eylül 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-43821512>.
- Rothstein, Robert L. *Alliances and Small Powers*. New York: Columbia University Press, 1968.
- “The Gambia Country Profile,” *BBC*. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.bbc.com/news/world-africa-13376517#:~:text=1895%20%2D%20Becomes%20a%20British%20protectorate,which%20several%20hundred%20are%20killed>.
- “The Gambia,” *World Bank*, Erişim 15 Eylül 2024, <https://data.worldbank.org/country/gambia-the>.
- “The World Bank in Small States,” *World Bank*. Erişim 6 Eylül 2024, <https://www.worldbank.org/en/country/smallstates/overview>
- “THY Libreville’e Uçuyor,” *Airkule*, 31 Ocak 2013. Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.airkule.com/haber/THY-LIBREVILLE-E-UCUYOR/13603>.
- “THY, Madagaskar ile Mauritius’a Sefer Başlattı,” *Anadolu Ajansı*, 15 Aralık 2015. Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/thy-madagaskar-ile-mauritiusa-sefer-baslatti/491348>.
- “THY’nin Seyşeller Seferleri Başladı,” *Anadolu Ajansı*, 31 Ekim 2016. Erişim 18 Eylül 2024, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/thynin-seyseller-seferleri-basladi/675477>.
- “Türk Hava Yolları, Banjul’a Sefer Düzenlemeye Başladı,” *TRT Haber*, 27 Kasım 2018. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/turk-hava-yollari-banjula-sefer-duzenlemeye-basladi-395449.html>.
- “Türkiye to Give Hand to Eswatini,” *Hürriyet Daily News*, 12 Nisan 2024. Erişim 14 Eylül 2024, <https://www.hurriyetdailynews.com/turkiye-to-give-hand-to-Eswatini-192378>.
- “Türkiye-Afrika İlişkileri,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 10 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>
- “Türkiye-Botsvana Siyasi İlişkiler,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 10 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-botsvana-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- “Türkiye-Gabon İlişkileri,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gabon-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- “Türkiye-Gambiya İlişkileri,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 15 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-gambiya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- “Türkiye-Lesotho Siyasi İlişkileri,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-lesotho-siyasi-iliskileri-tr.mfa>.
- “Türkiye-Namibya Karma Ticaret ve Ekonomi Komitesinin İlk Toplantısı Windhoek’te Yapıldı,” *T.C. Sağlık Bakanlığı*, Erişim 18 Eylül 2024, <https://www.saglik.gov.tr/TR,56584/turkiye---namibya-karma-ticaret-ve-ekonomi-komitesinin-ilk-toplantisi-windhoekte-yapildi.html>.
- “Türkiye-Namibya Siyasi ve Ekonomik İlişkileri,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 18 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye---namibya-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- “Türkiye-Seyşeller Siyasi İlişkileri,” *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 18 Eylül 2024, <https://www.mfa.gov.tr/turkiye---seyseller-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.

- Tür, Özlem ve Nuri Salık, "Uluslararası İlişkilerde 'Küçük Devletler': Gelişimi, Tanımı, Dış Politika ve İttifak Davranışları," *Uluslararası İlişkiler* 14, sayı: 53, (2017): 3-22.
- "Ülke Künyesi," *T.C. Dışişleri Bakanlığı*. Erişim 18 Eylül 2024, https://www.mfa.gov.tr/ulke-kunyesi_.tr.mfa.
- Vandenbosch, Amry. "The Small States in International Politics and Organization," *The Journal of Politics* 26, sayı: 2, (1964): 293-312.
- Vellut, Jean-Luc. "Smaller States and the Problem of War and Peace: Some Consequences of the Emergence of Smaller States in Africa," *Journal of Peace Research* 4, sayı: 3, (1967): 252-269.
- Vital, David. *The Inequality of States: A Study of the Small Power in International Relations*, Oxford: Clarendon Press, 1967.
- "Who We Are," *Kingdom of Eswatini*. Erişim 14 Eylül 2024, <https://www.gov.sz/index.php/about-us-sp-15933109/who-we-are>.
- 81 Milyonun Tamamının Cumhurbaşkanı Olduğumuzun Bilinciyle, Milletimize Layık Olmaya Çalışacağız" *Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı*, 9 Temmuz 2018. Erişim 17 Eylül 2024, <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/94764/-81-milyonun-tamaminin-cumhurbaskani-oldugumuzun-bilinciyle-milletimize-layik-olmaya-calisacagiz->.

Osmanlı'da Ceza ve Denetim: Bursa Hapishanesi (1914-1919)

Erhan BEKTAŞ (*)

Öz

1858'de hazırlanan Osmanlı Ceza Kanunu ile ceza konusunda Batı'daki uygulamalara yaklaşılmış ve ilk örnekleri Avrupa'da görülen modern hapishaneler Osmanlı Devleti'nde de kurulmaya başlamıştır. İşlevsel olarak başlangıçta suçlunun cezasını çekene kadar tutsak edildiği yer olarak faaliyet veren Osmanlı mahbesleri, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren suçlunun cezasını çekmesi için hapsedildiği yerlere dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, çalışma Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden yararlanarak Osmanlı Devleti'nin hapis sistemi aracılığıyla iç güvenliği sağlama çabalarını, Bursa Hapishanesi örneği üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren faaliyet gösteren Bursa Hapishanesi ve Tevkifhanesi (Hüdavendigâr Merkez Hapishanesi ve Tevkifhanesi)'nde bulunan mahkûmların işledikleri suçlar ve aldıkları cezalar üzerinden değerlendirilecektir. Osmanlı Devleti'nin Bursa Hapishanesi'ndeki denetimlerine dair Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler incelenerek merkezî yönetimin hapishanelerdeki otoriteyi koruma ve disiplini sağlama çabaları üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ceza, Denetim, Hapishane, Mahkûm, Mevkuf, Bursa/ Hüdavendigâr Hapishanesi.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 25.09.2024

Kabul Tarihi : 04.11.2024

(*) Dr. Öğr. Üyesi, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü.

E-posta : erhan.bektas@uskudar.edu.tr

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0001-7808-2825>

Erhan Bektaş, “Osmanlı'da Ceza ve Denetim: Bursa Hapishanesi (1914-1919),” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 19 (Kasım 2024): 49-68.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.147>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Punishment and Supervision in the Ottoman Empire: Bursa Prison (1914-1919)

Erhan BEKTAŞ (*)

Abstract

Modern prisons started to appear in the Ottoman Empire in the second half of the 19th century. Approaching the practice in Europe caused prisons, which originally served as locations where the criminal was held prisoner until he fulfilled his sentence, to change into locations where the criminal was imprisoned to serve his punishment. In this context, the study aims to reveal the state's efforts to ensure internal security through the prison system based on the data found in the Ottoman Archives. The inmates and detainees in Bursa Prison will be assessed according to the crimes they committed and the punishments they were given. Furthermore, the Ottoman government's initiatives to guarantee control and safety in prisons will be examined with particular reference to Bursa Prison. Documents from the Ottoman Archive pertaining to the Ottoman Empire's supervision over Bursa Prison will be examined to assess the central administration's efforts to uphold authority and discipline in prisons.

Keywords: Punishment, Supervision, Prison, Prisoner, Detainee, Bursa/ Hüdavendigâr Prison.

Original Research Article

Submission Date : 25.09.2024

Acceptance Date : 04.11.2024

(*) Asst. Prof. PhD., Üsküdar University, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Department of History.

E-mail : erhan.bektas@uskudar.edu.tr

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0001-7808-2825>

Erhan Bektaş, "Punishment and Supervision in the Ottoman Empire: Bursa Prison (1914-1919)," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 19 (November 2024): 49-68.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.147>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun suç ve ceza anlayışındaki değişimler on dokuzuncu yüzyıl modernleşme ve Batılılaşma hareketlerinin etkisi altında şekillenmiştir. Bu dönemde Osmanlı hükümeti prangaya vurma, kalebentlik, sürgün ve kürek cezası gibi geleneksel cezalandırma yöntemlerine alternatif olarak modern ceza sistemlerini benimseyerek çeşitli önlemlerle kamu düzenini güvence altına almaya çalışmıştır.¹ Asayışı korumak ve toplumun huzurunu sağlamak için güvenlik politikaları geliştiren Osmanlı merkezî hükümeti alınan tedbirler ve konulan kurullarla hem toplumsal denetimi sağlamayı hem de suçun önüne geçmeyi hedeflemiştir. Bu amaç doğrultusunda on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hapishaneler suçluların cezalandırılması ve toplum düzeninin korunması amacıyla bir araç olarak benimsenmiş ve hapis sistemi tüm Osmanlı coğrafyasında bir ceza yöntemi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Ayrıca Osmanlı merkezî hükümeti on dokuzuncu yüzyıl boyunca modern hapishanelerin kurulmasının yanında jandarma ve polis teşkilatının oluşturulması ve Ceza Kanunu'nun yayınlanması gibi birtakım girişimlerle adalet mekanizmasının ve kamu düzeninin sağlanmasına yönelik adımlar atmıştır.²

Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar tutuklanan kişiler yargılama süreçleri devam ederken mahbeslerde kalmışlardır. Bu bakımdan mahbesler tevkifhane gibi düşünülebilir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren kurulan hapishaneler ise mahkûmların cezalarını çekmek üzere hapsedildiği yer anlamını taşımaktadır.³ Hapis sisteminin bir cezalandırma çeşidine dönüştürülmesinden sonra Osmanlı Devleti'nde modern anlamda hapishaneler görülmeye başlamış ve hapishaneler bireyleri disiplin altında tutarak toplumsal düzeni sağlama işlevi görmüşlerdir.⁴ On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta vilayet merkezleri olmak üzere pek çok yerde günümüzdeki anlamıyla hapishaneler kurulmuş ve daha sonra sancak ve kaza merkezlerine yayılmışlardır.⁵

Osmanlı Devleti'nde hapsedilmenin bir ceza yöntemi olarak benimsenmesinden sonra hapishanelerde düzen ve disiplinin sağlanması için çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Ancak

¹ Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 17. yüzyıldan itibaren yaygın olarak kullanılan cezalandırma araçları olan prangaya vurma, kaleye kapatma (kalebentlik) ve kürek cezası için bkz. Timur Demirbaş, "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi", *Hapishane Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (der.) (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 14, 30; Yasemin Saner, "Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma", 163-189, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar* içinde, Noemy Levy ve Alexandre Toumarkine (der.), (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

² Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren güvenliği sağlama araçları için bkz. İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, (Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları, 2007). "Erken dönemde beylerbeyi, sancak beyi, kadı ve subaşılardan iç güvenliği sağlamak için görevlendirilirken sonraki dönemde bu vazife yeniçeriler tarafından yürütülmüştür. (s. 261). Tanzimat'a kadar zanaat ve ticaretle ilgilenen bir esnaf örgütü olan Ahilik ise bu dönemde güvenlik işleriyle de meşgul olmuştur." (s. 306). On dokuzuncu yüzyılda ise Osmanlı toplumunda güvenliği sağlamak için modern yöntemlere başvurulmuş ve 1845 yılında polis teşkilatı kurulmuştur. Bkz. Ferdan Ergut, *Modern Devlet ve Polis, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004). 1879'dan itibaren polisler şehirlerde ve jandarma birlikleri taşrada asayişin sağlanmasından sorumlu tutulmuştur. Bkz. Nadir Özbek, "Policing the Countryside: Gendarmes of the Late 19th-Century Ottoman Empire (1876-1908)", *International Journal of Middle East Studies*, S. 40, 2008: 47-67; Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrası'nda Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 47-79. 1880'de kurulan Zabtiye Nezareti ise hükümetin özellikle taşradaki varlığını gösterme ve güvenliği sağlama noktasındaki önemli bir girişimidir. Bkz. Nadir Özbek, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet, 1876-1909", *Türklik Araştırmaları Dergisi*, S. 16, 2004: 75.

³ Ömer Şen, *Osmanlı'da Mahkûm Olmak (Avrupalılaşma Sürecinde Hapishaneler)* (İstanbul: Kapı Yayıncılık, 2007), 1.

⁴ Gültekin Yıldız, *Mapusâne: Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012), 179.

⁵ Bkz. Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA.), *Dahiliye Hapishaneler Müdüriyeti* (DH.MB..HPS.) 143/3, 16 Mart 1911.

hapishane sistemlerinin düzenlenmesi ve idaresi Osmanlı yönetimi için çeşitli idari zorlukları beraberinde getirmiştir. İmparatorluğun geniş bir alana yayılmış olması hapishanelerin yönetilmesini bir hayli zorlaştırmış ve personel eksikliği ve altyapı yetersizliğinden dolayı birtakım zorluklar yaşanmıştır. Bu bağlamda, bu çalışmanın temel amacı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin Bursa Merkez Hapishanesi'nde düzen ve disiplini sağlamak için başvurduğu yöntemleri inceleyerek bu yöntemlerin uygulama biçimlerini ve etkilerini analiz etmektir. Bu analiz Osmanlı Arşivi belgelerinde yer alan Bursa Hapishanesi'ne ait yoklama cetvellerinin incelenmesi ve Bursa Hapishanesi'nin görevlilerinin -müdürler ve gardiyanlar- hapishanedeki düzenin oluşturulmasındaki etkilerinin değerlendirilmesi yoluyla gerçekleştirilecektir.

Bursa Hapishanesi'nin Yoklama Cetvelleri

19. yüzyıl boyunca Avrupa'da hükümetlerin toplumu kontrol altında tutmak için kullandıkları en temel yöntemlerden olan istatistiki bilgilerin toplanması ve analiz edilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nda da uygulanmaya başlamıştır.⁶ Osmanlı merkezî hükümetinin uygulamaya çalıştığı istatistiki sistemin 1891'de Babı Ali'de kurulan 'İstatistik Encümeni' ile başlatıldığı söylenebilir. İstatistik Encümeni imparatorluğun tüm vilayetlerinde ve her köşesinde olup bitenler hakkında en ince ayrıntısına kadar bilgi toplamakla görevlendirilmişti.⁷ Ancak bu istatistikler İttihat ve Terakki Cemiyeti dönemindeki kadar ideolojik ve kapsamlı bilgi toplayamıyordu.⁸ İttihat ve Terakki Cemiyeti öncesi dönemde istatistikler vergilendirme, askere alma ve nüfusun genel niteliklerini öğrenmeye yönelikken bu dönemin istatistikleri her alana yayılmış ve aslında hapishanelerle başlatılmıştır. 17 Ocak 1912'de alınan bir kararla Dâhiliye Nezareti Hapishaneler İdaresi Müdüriyetinden Osmanlı hapishanelerinde bulunan mahkûmlara dair kapsamlı istatistikler hazırlanmasını istemiştir.⁹ Bu istatistik mahkûmların cinsiyetleri, medeni durumları, etnik kökenleri, hüküm giydikleri suçtan yargılanıp yargılanmadıkları, ne suç işledikleri, hangi tarihte mahkûm edildikleri ve ne kadar süre ile hapis cezası aldıkları gibi geniş bilgileri ihtiva ediyordu. 1912'de hapishane istatistikleri hazırlanmaya karar verildiğinde imparatorluğun her hapishanesine bir anket gönderilerek hapishane içerisinde mevcut bulunan mahkûm ve mevkufkların etnisite, milliyet, cinsiyet, suç türleri ve dinlerine göre sınıflandırılması istenmiştir.¹⁰ Böylece Ocak 1912'de hapishanelerde ilk kapsamlı istatistik toplama çalışması başlatılmıştır.

1912'de vilayet ve taşra hapishanelerinden Osmanlı merkezine ulaştırılması kararlaştırılan yoklama cetvelleri (istatistik cetvelleri) aracılığıyla Osmanlı hapishanelerinde bulunan hükümlüler ve tutuklular denetlenecek ve kontrol altında tutulacaktır.¹¹ 1912 yılında

⁶ Kent Schull, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri", *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar* içinde, Noemy Levy ve Alexandre Toumarkine (der.) (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007), 224.

⁷ Carter Vaughn Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire. The Sublime Porte 1789-1922* (Princeton: Princeton University Press, 1980), 285.

⁸ Jön Türkler'in bir 'istatistik seferberliği' başlattığını söyleyen Kent Schull, İttihat ve Terakki Cemiyeti için istatistiklerin 'bilgiye ve güce giden yolda bir anahtar' olduğunu söylemiştir. Bkz. Schull, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri": 226-227.

⁹ BOA. *Dahiliye Müteferrik* (DH.MB..HPS.M...) 3/ 5, 17 Ocak 1912.

¹⁰ Schull, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistemik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri": 227-228.

¹¹ İlk kez 1852 senesinde Osmanlı hapishanelerinde kalan mahkûmların ve mevkufkların haftada bir defa yoklamaları alınmaya başlamıştı. Bu karar için bkz. BOA. *Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı* (A.}MKT.NZD.) 63/ 60, 7 Kasım 1852. Bu kararla hapishane bulunan mahkûm ve mevkufklar kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. 1912 senesinden itibaren vilayet ve taşra hapishanelerinde bulunan mahkûm ve mevkufklara dair hazırlanan yoklama cetvelleri hapishanelerde denetimi sağlamak için atılan ikinci önemli adım olarak değerlendirilebilir.

alınan karar doğrultusunda Osmanlı hapishanelerindeki hükümlü ve tutukluların sayıları ile suçlarının sınıflandırılmasını içeren yoklama cetvelleri dört aylık periyotlarla düzenlenerek Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir. Yoklama cetvelleri Mart, Temmuz ve Kasım (Teşrinisani) aylarının ilk günü olmak üzere hazırlanmış ve hızlı bir şekilde Dâhiliye Nezareti'ne iletilmiştir.¹² Yoklama cetvelleri Osmanlı hapishanelerindeki suçluların sayısını, suç türlerini, tutuklu profillerini, kadın-erkek dağılımını ve Müslüman –gayrimüslim ayrımını içeren önemli veri kaynakları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu cetveller sayesinde Osmanlı merkezî yönetimi hapishanelerde bulunan mahkûm ve mevkûfların sayıları ve hükümlülerin işledikleri suçlara dair güncel bilgilere ulaşabilmiştir. Yoklama cetvellerinde suçlar 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nda belirtildiği üzere cinayet, cünha ve kabahat olarak üç kategoriye ayrılmıştır.¹³

Osmanlı hükümetinin hapishanelerde asayiş ve düzeni sağlama çabalarını Bursa Hapishanesi özelinde incelendiğinde Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler bu konuda detaylı bilgiler sunmaktadır. Bu belgeler hapishanenin güvenliğinin ve asayişinin korunmasının özellikle müebbet ve kürek cezalı hükümlüler başta olmak üzere mahkûmların firar etmelerini önlemek için stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.¹⁴ Bursa Hapishanesi'nin denetimi hapishane içinde görevli müfettişler tarafından yapıldığı gibi Dersaadet'ten gönderilen heyetler aracılığıyla da mümkün olabilmıştır.¹⁵ Bu durum Osmanlı merkezinden gönderilen denetim heyetlerinin taşradaki hapishanelerde asayiş sağlama konusunda etkili bir rol oynadığını göstermektedir.

Osmanlı Arşivi'nde Bursa Hapishanesi'ndeki mahkûmlara ve tutuklulara dair 16 tane yoklama cetveline ulaşılmıştır.¹⁶ Bu cetveller hapishanedeki mahkûm ve tutukluların profili, suç sınıflandırmaları ve hapishane içindeki kadın-erkek ve Müslüman-gayrimüslim dağılımı gibi dinamikler hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır.

¹² Kemal Daşcıoğlu, "XX. Yüzyıl Başlarında Dinar (Geyikler) Hapishanesi", *Belgi*, S. 13, (Kış 2017): 320-321.

¹³ On dokuzuncu yüzyılda toplumsal asayiş, huzur ve ahlakın sağlanması amacıyla Osmanlı Devleti tarafından atılan temel adımlardan biri 1840, 1851 ve 1858 senelerinde yayımlanan ceza kanunlarıdır. Batılı hukuk normlarının incelenmesi sonunda Fransız Ceza Kanunu örnek alınarak hazırlanan 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanunu'nda suçun ve cezanın tanımlaması yeniden yapılarak suçlar cinayet, cünha ve kabahat şeklinde sınıflandırılmıştır. Bkz. *Düstur*, 1. Tertib, C. 1, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1872, s. 537.

¹⁴ Bursa Hapishanesi'nde asayişin korunmasının önemi hakkında bir belge için bkz. BOA. *Bab-ı Ali Evrak Odası*, (BEO.) 742/ 55598, 11 Şubat 1896.

¹⁵ Örneğin alay kâtipliğinden emekli olan Rıza Bey'in Hüdavendigâr Hapishanesi'nde müfettiş olarak istihdamı için bkz. BOA. BEO. 3260/ 244471, 2 Mart 1908; Bursa'daki hapishaneyi teftiş eden heyetin teftiş sonrası Dersaadet'e dönmesi için bkz. BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi* (DH.ŞFR.) 654/ 49, 15 Şubat 1919.

¹⁶ Bursa Hapishanesi'nin yoklama cetvelleri için bkz. BOA. DH.MB..HPS. 12/ 3, 4 Nisan 1914; BOA. DH.MB..HPS.M... 17/ 30, 12 Kasım 1914; BOA. DH.MB..HPS.M... 20/21, 27 Mart 1915; BOA. DH.MB..HPS.M... 18/ 1, 3 Kasım 1915; BOA. DH.MB..HPS.M... 19/ 77, 14 Mart 1915; BOA. DH.MB..HPS.M... 21/ 42, 2 Ağustos 1915; BOA. DH.MB..HPS.M... 24/ 9, Şubat 1916; BOA. DH.MB..HPS.M... 25/ 40, 6 Ağustos 1916; BOA. DH.MB..HPS.M... 27/ 55, Şubat 1917; BOA. DH.MB..HPS.M... 27/ 36, 1 Mart 1917; BOA. DH.MB..HPS.M... 30/ 11, 13 Ağustos 1917; BOA. DH.MB..HPS.M... 34/ 18, 1 Temmuz 1918; BOA. DH.MB..HPS.M... 33/ 96, 25 Mayıs 1918; BOA. DH.MB..HPS.M... 36/ 67, 18 Ocak 1919; BOA. DH.MB..HPS.M... 37/ 72, 3 Nisan 1919; BOA. DH.MB..HPS.M... 47/16, 8 Aralık 1921.

Tablo 1: Bursa Hapishane ve Tevkifhanesinin 14 Temmuz 1914 Tarihli Yoklama Cetveli¹⁷

Mahkûmlar			Mevkuflar				
Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam	Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	395	1	396	Cinayet	236	2	238
Cünha	94	7	101	Cünha	-	-	-
Kabahat	1	-	1	Kabahat	-	-	-
Toplam	490	8	498	Toplam	236	2	238

Dönemin hapishane nüfusunu ayrıntılı bir şekilde ele alan 14 Temmuz 1914 tarihli Bursa Hapishanesi ve Tevkifhanesi'ne ait yoklama cetveline göre hapishanede toplam 736 kişi bulunmakta olup bunların 498'i hükümlü 238'i ise tutuklu statüsündedir. Cinsiyet açısından bakıldığında ise mahkûm ve mevkuf nüfus içerisinde sadece 10 kişi kadındır. Bu durum erkeklerden başka kadınların da Bursa Hapishanesi'ne konulduğunu göstermektedir.¹⁸ Ancak kadınların hapishanede düşük bir temsil oranı bulunmaktadır. Ayrıca hükümlü ve tutukluların suç türlerine göre dağılımı incelendiğinde 634 kişinin cinayet, 101 kişinin cünha ve 1 kişinin kabahat suçuyla mahkûm edildiği ya da tutuklu bulunduğu görülmektedir. Buna göre hapishanede ağırlıklı olarak cinayet suçundan hüküm giymiş ya da tutuklanmış kişilerin olduğu görülmektedir.

Yoklama cetvelinde belirtilen mahkûm ve mevkuların hangi suçları işlediği ya da hangi suçlardan ötürü tutuklandıklarını anlamak için Osmanlı Ceza Kanunu'na göre suç sınıflandırılmasının açıklanması gerekmektedir. İlk olarak Osmanlı hukuk ve ceza sisteminde suçlar sınıflandırılırken suçun mahiyeti değil cezasının süresinin esas alındığını belirtmekte fayda vardır. Osmanlı hukuk sisteminde çeşitli hukuki yaptırımlar içeren suçlar arasında idam, müebbet hapis, süreli kürek, kalebentlik, sürgün, memuriyetten mahrumiyet ve medeni haklardan düşürme cezalarını içeren suçlar genel olarak "cinayet suçu" olarak sınıflandırılmıştır.¹⁹ Bu bağlamda, günümüzde genellikle adam öldürme suçunu tanımlayan "cinayet" kavramı Osmanlı dönemindeki hukuki kayıtlarda sadece adam öldürme eylemlerini değil cezasının süresine göre tecavüz (izale-i bıkır ya da cebren fi'l-i şeni, cebren fi'l-i şen-i livata), sirket (hırsızlık), devlete karşı işlenen suçlar, rüşvet, kız kaçırma, yol kesme, eşkıyalık ve ıskat-ı cenin (çocuk düşürme) gibi çeşitli suçları da içerebilmiştir.²⁰ Buna göre günümüzdeki anlamıyla cinayet suçu olarak değerlendirilen adam öldürme eyleminin Osmanlı hukuk sisteminde cinayet suçu olarak değerlendirilmesi için kasıt olup olmadığı dikkate alınarak cezalandırma yapılmıştır.²¹ Osmanlı Arşivi'nde öldürme suçuyla ilgili incelenen belgelerde

¹⁷ BOA. DH.MB..HPS.M...17/ 30, 12 Kasım 1914.

¹⁸ Tanzimat öncesi dönemde kadın mahkûmlar mevcut hapishane binalarının içinde ayrı bir bölümde tutulmuş gibi imam ya da muhtar evi gibi ayrı yerlerde de hapsedilebilmiştir. Tanzimatla gelen hapishaneleri modernleştirme düşüncesi ise kadın mahkûmlar için müstakil hapishanelerin inşasını öngörmüştü. 1882 senesinde ise masrafı azaltmak için mevcut hapishanelerin uygun yerlerine kadınlar için alanlar inşa edilmesine karar verilmiştir. Bkz. Ali Karaca, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün", *Hapishane Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (der.) (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 155-156.

¹⁹ BOA. *İrade Dosya Usulü* (İ.DUİT) 78/ 31. 2 Ağustos 1858'den aktaran Arcimet Sarıay, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2019), 105.

²⁰ Sarıay, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza*, 105-106.

²¹ BOA. İ. DUİT 79/ 10. 3 Haziran 1911'den aktaran Sarıay, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza*, 108.

kazaen katl, amden katl (bilerek isteyerek) gibi kavramlarla öldürme suçunun çeşitli yönlerinin belirtildiği görülmüştür. Bu çerçevede adam öldürme suçu için cezanın belirlenmesinde ve cinayet suçu olarak değerlendirilmesinde kasıt unsurunun varlığı önemli bir rol oynamıştır.

Benzer şekilde darp ve yaralama suçlarında da eylemde kasıt olup olmadığı hususu dikkate alınmış ve bu suçlar kasıtlı yapılmışsa cinayet suçu kapsamında değerlendirilmiştir. Kazayla yaralama ve basit darplar kabahat ya da cünha olarak değerlendirilirken bir uzvun kopmasına ya da kullanılmayacak hale gelmesine sebep olan ciddi yaralamalar ve önceden planlayarak veya kişiyi öldürme maksadıyla yapılan yaralama girişimleri ise cinayet olarak değerlendirilmiştir.²² İncelenen belgelerde yaralama suçu cerh, darb ve cerh, katl kastıyla hücum gibi sözcüklerle ifade edilmiştir. Özellikle ölümle sonuçlanan yaralamaların cerh ve katl biçiminde ifade edilmesi suçun niteliğine ve kasıt unsurlarına vurgu yapmaktadır. Bir diğer suç olan sirkat yani hırsızlık eylemi ise suçun işleniş şekline göre Osmanlı hukukunda cinayet ya da cünha olarak sınıflandırılmıştır. Hırsızlığın gece vakti olması, en az iki kişi tarafından gerçekleştirilmesi, hırsızlık eyleminde bulunanlardan en az birinin silahlı olması, bir konut ya da içinde insan olan herhangi bir mekâna duvar delerek, merdivenle çıkarak, kapıyı veya kilidi kırarak girilmesi, şiddet kullanılması veya soyulacak yerdeki kişinin silah gösterilerek tehdit edilmesi gibi durumlar, sirkat suçunun cinayet kategorisine dahil edilmesini gerektiren faktörler olarak kabul edilmiştir.²³

Ayrıca, Osmanlı hukuk sisteminde, silah teşhiri de çeşitli durumlarda cinayet suçu kapsamında değerlendirmiştir. Hırsızlık, gasp, yaralama veya öldürme amacını taşıyan silah teşhiri cinayet suçuna dâhil edilirken korkutmak amacıyla taşınan silah ise cünha suçu kategorisinde değerlendirilmiştir.²⁴ Bu bağlamda, silahın kullanım amacı suçun niteliğini belirleyen önemli bir unsurdur. Cinayet suçu kapsamında değerlendirilen bir diğer suç ise tecavüzdür. Osmanlı Devleti tecavüz suçuna karşı oldukça katı bir tutum benimsemiş ve suçlular her dönemde ağır cezalara çarptırılmıştır. Tecavüz suçu toplumsal düzenin korunması adına büyük bir tehlike olarak görülmüş ve bu suçun işlenmesi halinde ciddi yaptırımlar uygulanmıştır.

Osmanlı hukukunda ikinci kategorideki suç türü cünhadır. 1858 tarihli Ceza Kanunnamesinde bir haftadan fazla hapis cezası gerektiren suçlar, geçici sürgün, memuriyetten uzaklaştırılma ve para cezası gerektiren suçlar cünha olarak sınıflandırılmıştır. Buna göre cezai yaptırımları arasında kısa süreli hapis cezası, sürgün, memuriyetten uzaklaştırma ve para cezası olan suçlar cünha kategorisindedir. Cünha suçlarında uygulanan hapis cezası bir haftadan başlayarak üç seneye kadar değişebilmektedir. Buna göre cünha kapsamındaki cezalardan biri olan sürgün cezasının süresi üç aydan başlayıp üç yıla kadar uzanabilmektedir. Cünha kategorisindeki bir diğer ceza olan memuriyetten uzaklaştırma cezası ise üç aydan altı seneye kadar sürebilir ve bu süre içinde cezaya çarptırılan kişilerin maaşları kesilmektedir. Memur olmayan bireylerin cünha suçundan mahkûm edilmeleri ise hayatları boyunca herhangi bir memuriyete atanmalarını engellemektedir.²⁵

Son suç türü olan kabahat ise kısa süreli hapis, para cezası ve mesleğinden geçici olarak uzaklaştırılmayı gerektiren basit suçlardır. 24 saatten bir haftaya kadar olan hapis cezaları ile 100 kuruşa kadar olan para cezasını gerektiren suçlar kabahat kapsamında değerlendirilmiştir. Bu suçlar genellikle hafif nitelikte olduğundan cezalandırılma biçimleri kısa süreli hapis ya da düşük miktarlı para cezası olmuştur.²⁶

²² *Düstur*, 1. Tertip, c. 1. s. 575.

²³ BOA. İ. DUİT 78/ 31.

²⁴ Fatih Öztöp, "II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)," (Yayınlanmamış Doktor Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 173.

²⁵ *Düstur*, 1. Tertip, C. 1. s. 543.

²⁶ BOA. İ. DUİT 78/ 31.

Osmanlı Ceza Kanunu'ndaki sınıflandırma göz önüne alındığında Bursa Hapishanesi'nin 14 Temmuz 1914 tarihli yoklama cetveline göre hapishanede cinayet, cünha ve kabahat suçlarından ötürü hükümlü ya da tutuklu olarak bulunan kişiler olmakla birlikte hapishanede bulunan kişiler çoğunlukla cinayet suçundan ötürü mahkûm edilmiş ya da tutuklanmıştır. Ancak Osmanlı Ceza Kanunu'ndaki sınıflandırma göz önüne alındığında Bursa Hapishanesi'nde 14 Temmuz 1914 tarihinde adam öldürme suçu sebebiyle cinayet kategorisinde mahkûm edilmiş ya da tutuklanmış kimse olabileceği gibi tecavüz, yaralama ya da sirkat gibi çeşitli suçlar sebebiyle de cinayet kategorisine dahil edilmiş hükümlü ya da tutuklu olabileceğinin altını çizmek gerekmektedir.

Tablo 2: Bursa Hapishane ve Tevkifhanesinin 1 Temmuz 1916 Tarihli Yoklama Cetveli²⁷

Mahkûmlar				Mevkuflar			
Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam	Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	314	7	321	Cinayet	150	11	161
Cünha	116	4	120	Cünha	89	16	105
Kabahat	-	-	-	Kabahat	-	-	-
Toplam	430	11	441	Toplam	239	27	266

1 Temmuz 1916 tarihli yoklama cetveline göre hapishanede 441'i mahkûm ve 266'sı tutuklu olmak üzere 707 kişi bulunmaktadır. Cinsiyet açısından ise mahkûm ve tutuklu nüfus içerisinde 38 kadın birey olduğu görülmüştür. Bu tarihte hapishanede kadın mahkûm ve tutuklu sayısında gözlemlenen artış dikkat çekicidir. Son olarak mahkûm ve tutuklu sayısının suç türlerine göre dağılımı incelendiğinde 482 kişinin cinayet suçundan ve 225 kişinin cünha suçundan hapishanede bulunduğu görülmektedir. Kabahat suçuyla hapishanede bulunan mahkûm ya da tutuklu ise bulunmamaktadır.

Tablo 3: Bursa Hapishane ve Tevkifhanesinin 1 Kasım 1918 Tarihli Yoklama Cetveli²⁸

Mahkûmlar				Mevkuflar			
Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam	Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	108	4	112	Cinayet	97	8	105
Cünha	28	4	32	Cünha	7	-	7
Kabahat	-	-	-	İstintak	168	14	182
				Divan-ı Harbi Mahsus	13	-	-
Toplam	136	8	144	Toplam	285	22	307

1 Kasım 1918 tarihli yoklama cetvelinde ise hapishanede 144'ü mahkûm ve 307'si tutuklu olmak üzere 451 kişi bulunduğu görülmektedir. Mahkûm ve tutukluların 30'unu kadınlar oluşturmaktadır. Hapishanedeki kişilerin 217'si cinayet suçundan ve 39'u cünha suçundan mahkûm edilmiş ya da tutuklu bulunmaktadır. Kabahat suçundan hapishanede bulunan hiç kimse yoktur. Bu tarihte soruşturma amaçlı tutuklu bulunan 182 kişinin olması ise

²⁷ BOA. DH.MB..HPS.M...25/ 40, 16 Temmuz 1916.

²⁸ BOA. DH.MB..HPS.M...36/ 67, 1 Kasım 1918.

dikkat çekici bir husustur. Ancak bu kişilerin ne sebeple soruşturma altında oldukları belirtilmemiştir. Ayrıca hapishanede 13 kişinin savaş suçlusu olarak tutsak edilmesi bu cetveldeki suç çeşitlerinin eski yıllardan farklı yanı olarak öne çıkmaktadır.

Tablo 4: Bursa Hapishane ve Tevkifhanesinin 1 Kasım 1919 Tarihli Yoklama Cetveli²⁹

Mahkûmlar				Mevkuflar			
Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam	Suçun Cinsi	Erkek	Kadın	Toplam
Cinayet	79	6	85	Cinayet	106	3	109
Cünha	25	3	28	Cünha	18	-	18
Kabahat	-	-	-	İstintak	77	1	78
Toplam	104	9	113	Toplam	201	4	205

Tabloya göre 1 Kasım 1919 tarihinde Bursa Hapishanesi'nde 113'ü mahkûm ve 205'i tutuklu olmak üzere 318 kişi bulunmaktadır. Hapishanede bulunanların 194'ü cinayet suçu ile 46'sı cünha suçu ile mahkûm edilmiş ya da tutuklanmıştır. Bu yılda da hapishanede kabahat suçundan mahkûm edilmiş kimse olmamakla birlikte soruşturma altında bulunan 78 kişi vardır.

Bursa Hapishanesi'ndeki mahkûmların ve tutukluların suçlarını ve sayılarını gösteren yoklama cetvelleri bir bütün olarak incelendiğinde ortaya bazı sonuçlar çıkmaktadır. İlk olarak Hüdavendigâr Merkez Hapishane ve Tevkifhanesinde mahkûm ya da tutuklu olarak bulunanların sayısı her geçen yıl azalmıştır. 1914'ten 1919'a gelinceye kadar özellikle mahkûmların sayısında önemli bir düşüş yaşanmıştır. 1914 senesinde hapishanede mahkûm ya da tutuklu olarak bulunan kişi sayısı 736 iken bu sayı 1919'da 205'e düşmüştür. Hapishanede bulunanlara dair diğer bulgu kadın mahkûm ya da tutuklu sayısının oldukça az olmasıdır.³⁰ İncelenen dönemde Bursa Hapishanesi'nde en çok kadın mahkûm ya da tutuklu olan sene 1916 olup bu yılda hapishanede bulunan toplam kadın sayısı 38'dir. Bursa Hapishanesi'ne dair son bulgu kabahat suçundan hapishanede bulunan mahkûm ya da tutuklunun olmamasıdır. 1914 senesinde kabahat suçuyla mahkûm edilen bir kişi ise istisna bir durumdur. Hüdavendigâr Merkez Hapishanesi'nde kabahat suçundan mahkûm edilen ya da tutuklu bulunan kimsenin olmaması araştırmayı Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlı olarak hizmet veren çevre hapishanelerinde bulunan suçluların suçlarını incelemeye yöneltmiştir.

²⁹ BOA. DH.MB..HPS.M...47/ 16, 8 Aralık 1921.

³⁰ Son dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda hapishanelerin genel durumunu ve hapishanelerde mahkûm ya da tutuklu olarak bulunan kişileri inceleyen Schull genel olarak Osmanlı hapishanelerinde bulunan kadın sayısının az olduğunu söylemiştir. Bu kapsamda 1915 senesinde Osmanlı hapishanelerinde kalan toplam 28.773 mahkûmdan 976'sı kadın olduğunu aktarmıştır. 976 kadın ise toplam mahkûmların % 3.4'ünü oluşturmaktaydı. Bkz. Kent Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire, Microcosms of Modernity*, (Edinburg: Edinburg University Press, 2014), 123. 1917 senesinde ise Osmanlı hapishanelerinde kalan toplam 21.666 mahkûmdan 1.249'u kadın olduğunu söylemiştir ki bu sayı %6'dan daha az bir orana denk gelmekteydi. Bkz. Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire Microcosms of Modernity*, 123.

Tablo 5: Hüdavendigâr Vilayeti'ne Bağlı Hapishanelerin 1 Kasım 1918 Tarihli Yoklama Cetveli³¹

	Mahkûmlar						Mevkuflar		
	Cinayet		Cünha		Kabahat		Erkek	Kadın	Toplam
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın			
İnegöl Kazası	-	-	-	-	144	9	16	-	169
Söğüt Kazası	-	-	4	1	5	-	17	1	28
Ertuğrul Sancağı	155	-	6	-	-	-	27	6	194

1 Kasım 1918 tarihinde Hüdavendigâr Vilayeti çevresindeki hapishanelerde mahkûm edilmiş ya da tutuklanmış bulunan kişilerin yoklamasını gösteren bu tabloya göre İnegöl Kazası'nda 160'ı erkek ve 9'u kadın olmak üzere toplam 169 kişi kabahat suçundan mahkûm edilmiş veya tutuklanmıştır. Hapishanede cinayet ve cünha suçlarından hüküm giymiş ya da tutuklanmış kimse bulunmamaktadır. Söğüt Kazası'nda ise 22 erkek kabahat suçuyla mahkûm ya da tutuklu halde bulunurken 1 kadın kabahat suçundan tutuklanmıştır. Ayrıca hapishanede 4'ü erkek 1'i kadın olmak üzere 5 kişi cünha suçuyla mahkûm edilmiştir. Ertuğrul Sancağı'nda ise 155 erkek cinayet ve 6 erkek cünha suçundan mahkûm edilmiştir. Hapishanede kabahat suçundan mahkûm edilen kimse yoktur. Hapishanede ayrıca 6'sı kadın olmak üzere 33 tutuklu bulunmaktadır.

Bursa Hapishanesi'nin yoklama cetvelleri Hüdavendigâr Vilayeti'ne bağlı hapishanelerin yoklama cetvelleriyle kıyaslanarak incelendiğinde merkez hapishanede kabahat suçuyla mahkûm edilmiş ya da tutuklanmış kimse yokken mülhakatındaki hapishanelerde kabahat yüzünden mahkûm edilmiş ya da tutuklanmış kişi sayısının fazla olduğu görülmüştür. Buna göre kabahat suçuyla mahkûm edilen ya da tutuklanan kimselerin çevre hapishanelerde tutulduğu söylenebilir. Hüdavendigâr Merkez Hapishanesi'nde ise uzun süreli hapsedilme gerektiren daha büyük suçlar olarak tanımlanan cinayet ve cünha suçuyla yargılanan ya da mahkûm edilen kişiler tutulmaktadır.

Osmanlı Arşivi'nde Bursa Hapishanesine dair düzenli periyotlarla hazırlanan yoklama cetvellerinden başka istatistik cetvelleri de mevcuttur. Örneğin 1915 senesinde hapishane müdürü tarafından hazırlanan ve 14 Mart 1916'da Bursa Valisi tarafından Dahiliye Nezareti'ne gönderilen istatistik cetveli Hüdavendigâr Merkez Hapishanesi'ne giren ve çıkan toplam kişi sayılarını detaylı bir şekilde sunmaktadır.³² Bu istatistik cetveli hapishanedeki nüfusun bir yıl içindeki değişimini, mahkûmların sayıları, cinsiyetleri ve dini tercihlerine göre göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

³¹ BOA. DH.MB..HPS.M...27/ 55, 23 Şubat 1917.

³² BOA. DH.MB..HPS. 157/ 14. 29 Cemazeyilevvel 1334/ 3 Nisan 1916.

Tablo 6: 1915 Senesinde Hüdavendigâr Merkez Hapishanesi'ne Giren ve Çıkan Mevkuf ve Mahkûmların Yekûnuna Dair Cetvel³³

	Müslüman			Gayrimüslim			
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Toplam
1915 Senesi Başlangıcında Hapishanede Bulunan Tutuklu ve Hükümlüler	8	562	570	2	99	101	671
1915 Senesi Boyunca Hapishanede Bulunan Tutuklu ve Mahkûmlar	135	2064	2199	20	550	570	2769
1915 Senesinde Hapishaneden Tahliye Edilen Tutuklu ve Hükümlüler	143	2626	2769	21	486	507	2749
1915 Senesi Sonunda Hapishanede Mevcut Bulunan Tutuklu ve Mahkûmlar	29	498	527	1	163	164	691

Bu tabloya göre 1915 senesi boyunca 155'i kadın olmak üzere toplam 2769 kişi Hüdavendigâr Hapishanesi'nde mahkûm ya da tutuklu olarak bulunmuştur. Hapishanede bulunan kişilerin 570'i gayrimüslim ve 2199'u ise Müslüman'dı. Bu bakımdan hapishanede Müslüman ve gayrimüslim unsurların bir arada bulunması toplumsal çeşitliliğe işaret etmektedir. Ayrıca tabloya göre yıl sonunda hapishaneden tahliyeler yaşanmış bu durum toplam kişi sayısının 691'e düşmesine neden olmuştur. Hapishanedeki bu azalan nüfus dini tercihine göre incelendiğinde ise hapishanedeki 691 kişiden 527'sinin Müslüman ve 164'ünün gayrimüslim olduğu görülmüştür. Ayrıca, 1915 yılının sonunda hapishanede 1'i gayrimüslim ve 29'u Müslüman olmak üzere toplam 30 kadın mahkûm ve tutuklu bulunmaktaydı.³⁴

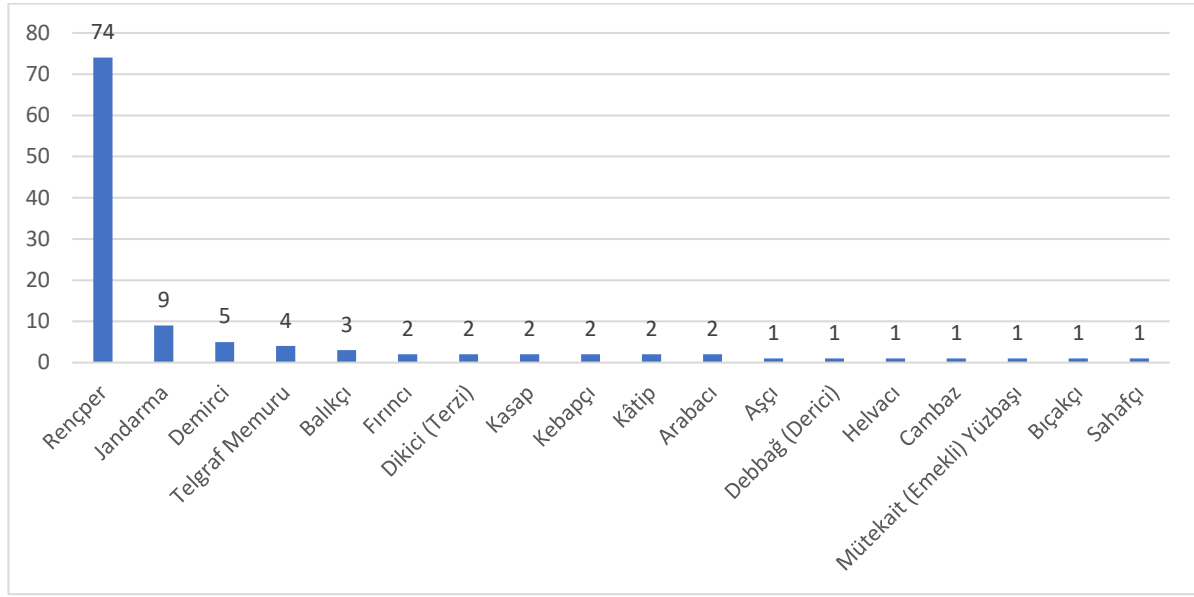
Osmanlı Arşivi'nde bulunan 12 Aralık 1919 tarihli Bursa Hapishanesi'ne dair belge hapishanede bulunan 136 mahkûmun isimleri, suçları, yargılandıkları mahkemeler, hapishaneye giriş tarihleri, aldıkları ceza süreleri, milliyetleri, tabiiyetleri, mezhepleri ve meslekleri gibi detayları içermektedir.³⁵ Belgedeki verilere göre 136 mahkûmdan 8'i kadın ve 128'i erkektir. Bu veri o dönemdeki hapishane nüfusunun büyük çoğunluğunun erkeklerden oluştuğunu göstermektedir. Ayrıca belgeye göre hapishanedeki mahkûmların tamamı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'dendir.

³³ BOA. DH.MB..HPS. 157/ 14, 3 Nisan 1916.

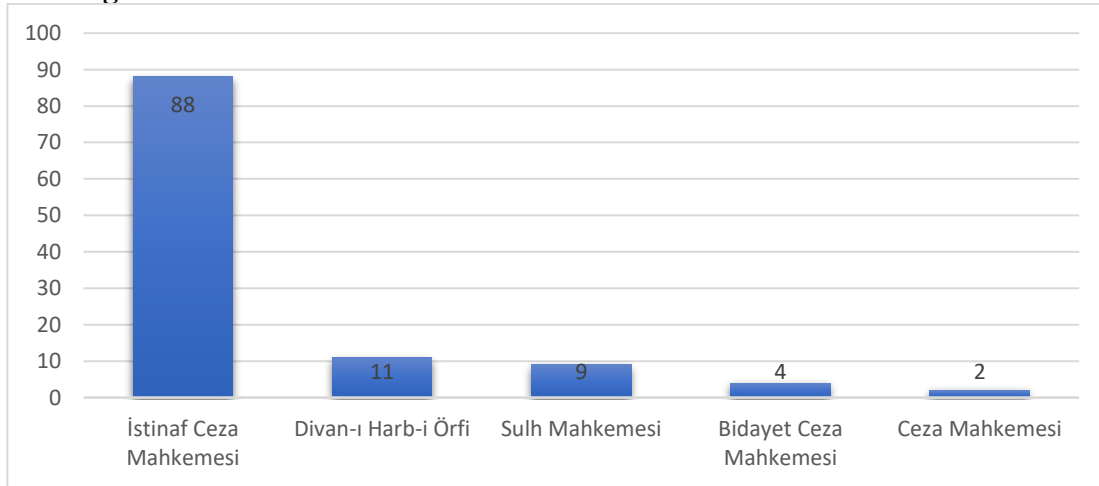
³⁴ BOA. DH.MB..HPS. 157/ 14. 3 Nisan 1916.

³⁵ BOA. DH.MB..HPS.M... 40/ 96. 12 Aralık 1919.

Şekil 1: 12 Aralık 1919 Tarihinde Bursa Hapishanesi'nde Mevcut Bulunan Hükümlülerin Meslekleri³⁶

Hapishanede bulunan mahkûmların meslek dağılımını içeren Şekil 1'deki verileri kullanarak meslek gruplarına göre hapishane nüfusunu açıklamak mümkündür. Analizimize göre hapishanedeki mahkûmların meslek dağılımı oldukça çeşitlidir. Toplamda 136 mahkûmun bulunduğu hapishanede 74 mahkûm rençper (tarım işçisi) olarak kaydedilmiştir. Ayrıca 9 jandarma, 5 demirci, 4 telgraf memuru, 3 balıkçı, 2 fırıncı, 2 terzi, 2 kasap, 2 kebabçı, 2 kâtip, 2 arabacı, 1 aşçı, 1 debbâğ, 1 helvacı, 1 cambaz, 1 mütেকait (emekli) yüzbaşı, 1 bıçakçı ve 1 sahaf gibi çeşitli meslek gruplarından bireyler de hapishanede bulunmaktadır. Ancak 22 mahkûmun mesleği belirtilmemiştir.³⁷ Bu çeşitlilik, hapishanedeki bireylerin farklı sosyo-ekonomik geçmişlere ve meslek dallarına sahip olduklarını düşündürmektedir. Mahkûmlar arasındaki meslek farklılıkları, toplumun farklı kesimlerinden gelmiş bireylerin hapishanede bulunduğunu göstermektedir.

Şekil 2: 12 Aralık 1919 Tarihinde Bursa Hapishanesi'nde Mevcut Bulunan Hükümlülerin Yargılandıkları Mahkemeler³⁸

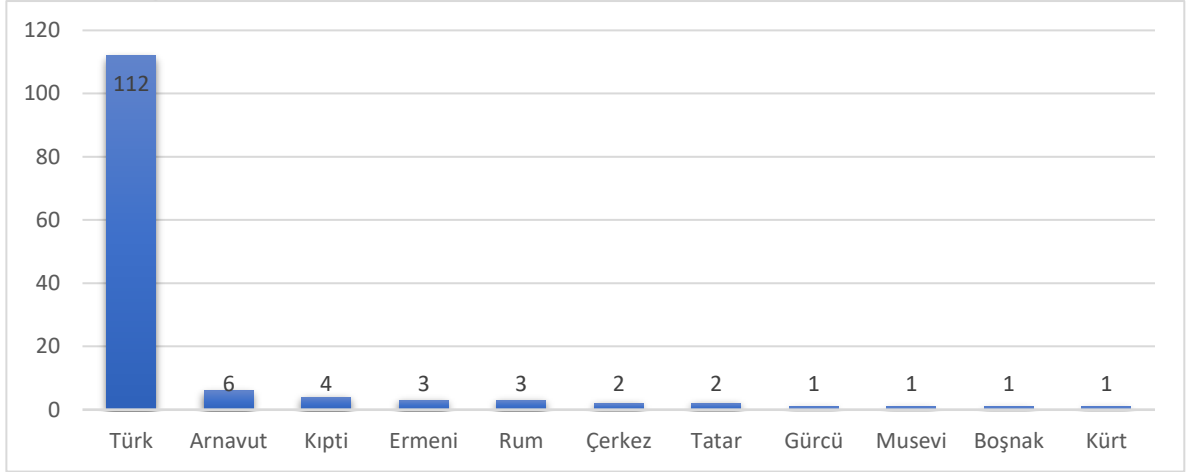
³⁶ BOA. DH.MB..HPS.M...40/ 96, 12 Aralık 1919.

³⁷ BOA. DH.MB..HPS.M... 40/ 96, 12 Aralık 1919; ayrıca bkz. Banu Yılmaz, "Osmanlı Dönemi Bursa Hapishanesi," (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, 2015), 52.

³⁸ BOA. DH.MB..HPS.M...40/ 96, 12 Aralık 1919.

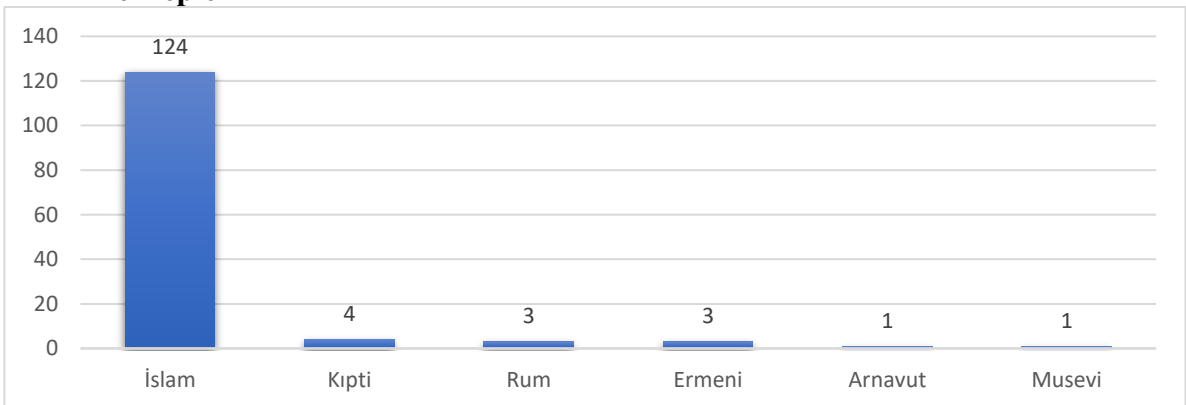
12 Aralık 1919 tarihli Osmanlı Arşivi belgesine göre 136 mahkûmdan 88'i istinaf ceza mahkemesinde, 11'i divan-ı harbi örfide, 9'u sulh mahkemesinde, 4'ü bidayet ceza mahkemesinde ve 2'si ceza mahkemesinde yargılanarak Bursa Hapishanesi'ne gönderilmiştir. Bu bilgiler mahkûmların yargılandıkları mahkemelerin çeşitliliği hakkında önemli bir ışık tutmaktadır. Analize göre hapishanedeki mahkûmların çoğunluğu istinaf ceza mahkemelerinde yargılanmıştır.

Şekil 3: 12 Aralık 1919 Tarihinde Bursa Hapishanesi'nde Mevcut Bulunan Hükümlülerin Milliyetleri³⁹

Hapishanedeki mahkûmların milliyetlerini gösteren bu şekil mahkûmların etnik kökenlerinin oldukça çeşitli olduğunu göstermektedir. Şekle göre hapishanedeki mahkûmların çoğunluğu 112 kişi ile Türk'tür. Bu durum hapishane nüfusunun çoğunlukla yerel halktan geldiğini göstermektedir. Ayrıca 6 Arnavut, 4 Kıpti, 3'er Ermeni ve Rum, 2'şer Tatar ve Çerkez, 1'er Gürcü, Musevi, Boşnak ve Kürt milliyetinden bireyler de hapishanede bulunmaktadır. Hapishanedeki etnik çeşitlilik Osmanlı İmparatorluğu'nun çok kültürlü yapısını da yansıtmaktadır.

Şekil 4: 12 Aralık 1919 Tarihinde Bursa Hapishanesi'nde Mevcut Bulunan Hükümlülerin Mezhepleri⁴⁰

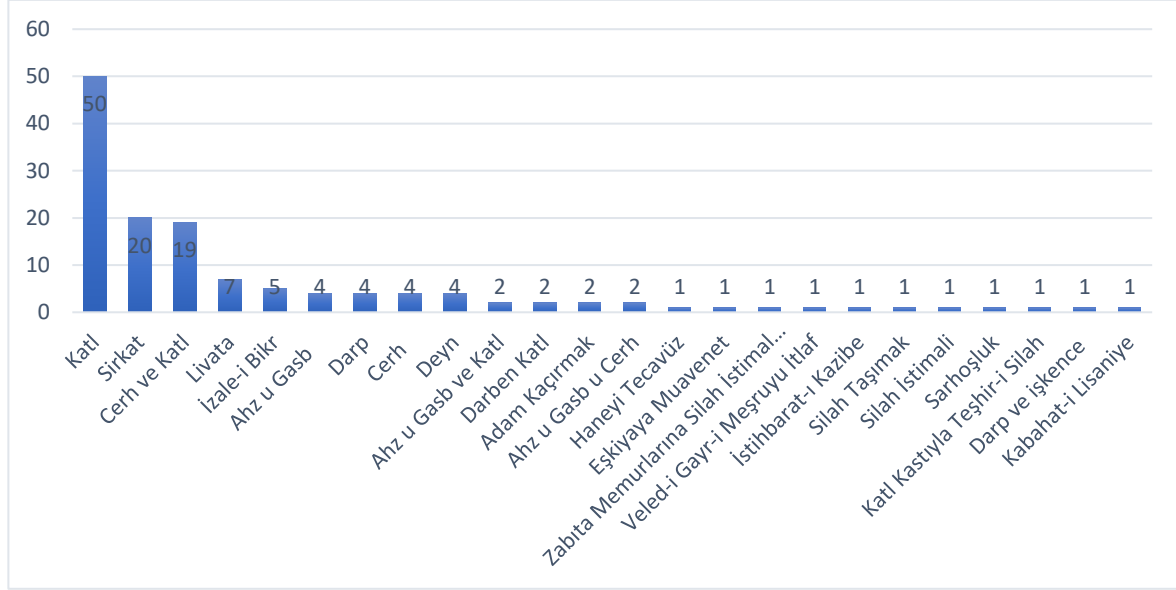
Bursa Hapishanesi'ndeki mahkûmların dini tercihlerine ilişkin yapılan inceleme hapishanedeki nüfusun dini çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Bu çeşitlilik 136 mahkûmun içinde

³⁹ BOA. DH.MB..HPS.M...40/ 96, 12 Aralık 1919.

⁴⁰ BOA. DH.MB..HPS.M...40/ 96, 12 Aralık 1919.

farklı dini inançlara sahip bireylerin yer aldığını göstermektedir. Şekil 4'e göre hapishanedeki mahkûmların büyük çoğunluğu 124 kişi ile Müslümandır. Müslüman mahkûmlardan başka 4 mahkûm Kıpti, 3'er mahkûm Rum ve Ermeni, 1'er mahkûm Arnavut ve Musevi olarak kaydedilmiştir.⁴¹ Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde farklı dini topluluklardan gelen bireylerin çeşitli sebeplerle Bursa Hapishanesi'nde bulunduğunu göstermektedir.

Şekil 5: 12 Aralık 1919 Tarihinde Bursa Hapishanesi'nde Mevcut Bulunan Hükümlülerin Suçları⁴²

Şekil 5'e göre 1919 senesinde Bursa Hapishanesi'nde mahkûm bulunan hükümlülerin suçları başta katil ve sirkat olmak üzere darp, cerh, tecavüz, silah taşımak ya da livata gibi çeşitlilik göstermektedir. Bu suçlara ilişkin ceza süreleri de suç türlerine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin katletme suçuyla hapishanede bulunan 50 kişi içerisinde 6 ay cezaya mahkûm edilmiş suçlu olduğu gibi 15 sene hüküm giyen suçlu da bulunmaktadır. Öldürme suçuyla hapishanede kalanların ortalama hapis cezası ise 12 senedir. Yaralama ve öldürme suçuyla hapiste kalan 19 kişi ise en yüksek 16 ve en düşük 7 sene olmak üzere ortalama 13 sene hüküm giymişlerdir. İzale-i bıkr (tecavüz) suçuyla hapishanede kalan 5 kişi olmakla birlikte ortalama ceza süresi 4 senedir. Sirkat suçuyla hapishanede kalan 19 kişinin en düşük cezası 7 gün ve en yüksek cezası 7 sene olmak üzere ortalama ceza süresi bir buçuk senedir. Katletme maksadıyla silah taşıyan bir kişi 7 sene hüküm giymiştir. Livata (eş cinsellik) suçundan hapiste olan 6 kişinin ortalama cezası ise 5 senedir. Silah istimali, silah taşıma, adam kaçırma, haneye tecavüz ve sarhoşluk gibi suçları işleyenler ise ortalama 6 ay hapis cezasıyla cezalandırılmışlardır.

⁴¹ Bursa Hapishanesi'nde tutuklu bulunan bir diğer gayrimüslim örnek için bkz. BOA. *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi* (HR. MKT.) 600/ 100, 23 Ocak 1868 - Tuzla'daki Mösyö Hanson'a ait çiftlikte hırsızlık yapan gayrimüslim şahıslar Paris ve Yorgi, 1868 yılında Bursa Hapishanesi'ne yerleştirilmiştir. 1895 senesinde dünya seyahatine çıkan ve önce Van vilayeti hudut civarında şüpheli görünen daha sonra Erzurum'da yakalanıp tutuklanarak Hüdavendigâr Hapishanesi'ne nakledilen Amerikalı Jorjober isimli şahıs için bkz. BOA. *İrade Hususi* (İ..HUS.) 39/ 70, 9 Temmuz 1895.

⁴² BOA. DH.MB..HPS.M...40/ 96, 12 Aralık 1919.

Bursa Hapishanesi Görevlileri

Osmanlı hapishanelerinde asayişin sağlanmasında yoklama cetvellerinin yanı sıra hapishane gardiyanları da önemli bir rol oynamıştır. Başta gardiyanlar olmak üzere hapishane yetkilileri toplumda olan düzensizlik, isyankârlık ve kamu yararına yönelik tehdit gibi unsurları temsil eden mahkûmlar üzerindeki devlet iktidarının somut bir yansımasıdır.⁴³ Bu bakımdan hapishane gardiyanları mahkûmlar için devletin gücünün, otoritesinin ve disiplinin temsilcileridir. Ancak hapishane kültürü mahkûmlar ve gardiyanlar arasında kaçakçılık, rüşvet, gasp ve bazen de yardımla kaçma gibi gizli anlaşmaların yapılmasını beraberinde getirmiştir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan bazı belgeler Bursa Hapishanesi'nin çalışanları ile mahkûmlar arasında meydana gelen yolsuzlukları gözler önüne sermektedir. Osmanlı Arşivi kayıtlarında Bursa Hapishanesi'ndeki mahkûmların kaçma girişimlerinin temel sebebi olarak hapishane müdürleri ve gardiyanları hedef gösterilmiştir. Osmanlı hapishanelerindeki gardiyanların sayısının yetersizliği ya da gardiyanların liyakatsizliği hapishanelerde otorite boşluğu ve asayiş sorunlarının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin 1913 tarihinde hapishaneden firar eden hükümlülerden Bursa Tevkifhane Müdürü Raşid Efendi ile Gardiyan Mustafa Bey sorumlu tutulmuşlardır.⁴⁴ Benzer biçimde 1919 senesinde de Bursa Hapishanesi'nde bir firar olayı yaşanmış ve yaşanan bu firar olayında da Hapishane Müdürü Hamdi Efendi, Sergardiyan Nafi Bey ile Gardiyan Mustafa Bey sorumlu tutulmuştur; ancak yargılamaları sonunda muhakemeye gerek olmadığı anlaşılmıştır.⁴⁵ Hüdavendigâr Hapishanesi'nde 1920 senesinde yaşanan firar olayı sebebiyle de hapishane müdürü ile gardiyan suçlanmış ve haklarında tahkikat yapılması istenmiştir.⁴⁶

Yalnızca Bursa Hapishanesi'nde değil tüm Osmanlı hapishanelerinde denetlemelere rağmen firar girişimleri önlenemediği bilinmektedir.⁴⁷ Bunun üzerine hapishane gardiyanlarının nitelikleri artırılmak ve böylece usulsüzlüklerin önüne geçilmek istenmiştir. 1876 tarihinde yayınlanan Hapishane Gardiyanları Talimatnamesi ile hapishane gardiyanları için ilk düzenleme yapılmış ve gardiyanların nasıl seçilmesi gerektiği ve sahip olması gereken nitelikler belirlenmiştir.⁴⁸ 1880 tarihli Hapishane Nizamnamesinde hapishane çalışanları müdür, birinci kâtip, ikinci kâtip, başgardiyan (ser gardiyan), gardiyanlar, temizlikçiler (kapıcılar), doktor, çamaşırıcı, hademe, işçi, imam ve din adamı (iktiza eden memurin-i ruhaniyeden) olarak sıralanmıştır.⁴⁹ Ancak hapishanelerde çoğu zaman belirtilen görevliler ekonomik sebeplerle bulundurulamamıştır. Kaza düzeyinde bulunan ve içerisinde az sayıda

⁴³ Michel Foucault, *Discipline and Punish: Birth of Prison*, Alan Sheridan (trans.), (New York: Vintage Books, 1995), 195-197.

⁴⁴ BOA. BEO. 4227/ 316972, 30 Ekim 1913; BOA. *Dahiliye İdare* (DH. İD..) 192/22, 5 Kasım 1913.

⁴⁵ BOA. *Şura-yı Devlet* (ŞD.) 1634/ 45. 20 Muharrem 1338/ 15 Ekim 1919; BOA. ŞD. 1634/ 61, 15 Ekim 1919; BOA. ŞD. 1633/ 15, 15 Ekim 1919; BOA. ŞD. 1634/ 9, 15 Ekim 1919; BOA. ŞD. 1634/ 18, 15 Ekim 1919; BOA. ŞD. 1633/ 11. 20, 15 Ekim 1919.

⁴⁶ BOA. DH.MB..HPS. 165/ 8, 2 Şubat 1920.

⁴⁷ Ahmet Şerif 1909 ve 1914 yılları arasında Anadolu'daki hapishaneleri dolaşarak 30 kadar hapishaneye dair gözlemlerini Tanin Gazetesi'nde yayımlamıştır. Gazetede notlarında öne çıkan konulardan biri Osmanlı hapishanelerindeki güvenliğinin yetersizliğidir. Ahmet Şerif birçok hapishaneden kolaylıkla firar edebileceğini ancak hükümlülerin kaçtıktan sonraki akıbetlerinden endişe duydukları için kaçmadıklarını söylemektedir. Bkz. Ahmet Ali Gazel, "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri", *Hapishane Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (der.), (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 149-150.

⁴⁸ Fatmagül Demirel, "Osmanlı Hapishanelerinin Gardiyanları", *Hukuk ve Adalet Eleştirel Hukuk Dergisi*, S. 9, (2007): 257-258; Kurtuluş Demirkol, II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, 2012), 70.

⁴⁹ BOA. DH.MB..HPS.M... 1/ 2, 25 Eylül 1883. 9. Madde.

mahkûmun bulunduğu hapisanelerde çoğu zaman tek bir gardiyan tek başına hapisanedeki düzeni sağlamıştır. Ancak vilayet merkezlerinde bulunan hapisanelerdeki görevli sayısı daha fazlaydı.⁵⁰ Bu durumda gardiyanların sayısının yetersiz olması teftişleri güçleştirmiş ve firarları kolaylaştırmıştır.

Gardiyanların sayılarındaki eksikliklerin yanı sıra maaşlarının yetersizliği ya da daha çok gelir elde etme arzuları sebebiyle aldıkları rüşvetlerle firarlara göz yummaları hapisanedeki firarların bir diğer sebebidir. Bu kapsamda Hüdavendigâr Merkez Hapishanesi'nin giderlerini gösteren Tablo 7 ve Tablo 8 Bursa Hapishanesi'ndeki gardiyan sayılarına ve aldıkları ücrete işaret etmektedir.

Tablo 7: 1915 Senesinde Bursa Hapishanesi'nin Giderleri⁵¹

Memur ve Kâtip Maaşları (4 erkek)	22.200 kuruş
Doktor Maaşı (1 erkek)	3.000 kuruş
Gardiyan, Hademe Gibi Görevlilerin Maaşları (14 erkek ve 1 kadın)	32.100 kuruş
Tayin Masrafları	308.010 kuruş
İaşe Masrafları (Yiyecek, İçecek Gibi)	21.033 kuruş
Tedavi ve İlaç Masrafları	17.623 kuruş
Yakacak Masrafları (Odun, Kömür)	1.810 kuruş
Diğer Giderler	9.536 kuruş
Yekûn	415.312 kuruş

3 Nisan 1916 tarihli Osmanlı Arşivi belgesine göre Hüdavendigâr Hapishanesi'nde 1915 senesinde memur ve kâtip olarak çalışan 4 erkek bulunmakta ve onlara 22.200 kuruş ödenmektedir. Ayrıca hapisanede bu tarihte bulunan 1 erkek doktora 3.000 kuruş bütçe ayrılmıştır; buna göre doktorun aylık maaşı 250 kuruştur. Gardiyan ve hademe olarak çalışan toplam 15 kişi olup bunlardan yalnızca 1'i kadındır. Bu 15 kişiye ayrılan toplam ödenek ise 32.100 kuruştur.⁵² Bu durumda gardiyan ve hademe olarak çalışanlara aylık ortalama 200 kuruş ödenmiştir. Hapisanede görevli olarak bulunan toplam bir kadın bulunmaktadır. Tablo 7, Tablo 6 ile karşılaştırılarak incelendiğinde bu tarihte hapisanede bulunan 691 kişinin asayişinin ve yiyecek, temizlik gibi ihtiyaçlarının karşılanması için 15 gardiyan ve hademenin görev yaptığı görülmektedir. Bu tarihte hapisanede mahkûm veya tutuklu olarak 661 erkek ve 30 kadın bulunmaktayken görevli olarak çalışan 15 kişinin yalnızca 1'inin kadın olması hapisanedeki kadın ve erkek dağılımıyla paralellik göstermektedir.

⁵⁰ BOA. DH.MB..HPS. 154/ 14, 19 Haziran 1915'ten aktaran kent Schull, *Prisons in the Late Ottoman Empire Microcosms of Modernity*, 145.

⁵¹ BOA. DH.MB..HPS. 157/ 14, 3 Nisan 1916.

⁵² BOA. DH.MB..HPS. 157/ 14, 3 Nisan 1916. Ayrıca hapisanenin 1914 senesindeki giderlerini gösteren başka bir belge için bkz. BOA. DH.MB..HPS.M... 12/ 3, 4 Nisan 1914. 28 Mart 1914 tarihli bu belgeye göre hapisanenin o dönemdeki toplam gideri 383.186 kuruştur.

Tablo 8: 1919 Senesinde Bursa Hapishanesi'nin Görevlileri ve Maaş Miktarları⁵³

Hapishane Görevlileri	Maaş Miktarı
Müdür	1000 kuruş
Kâtip	600 kuruş
Ser Gardiyanı	600 kuruş
Gardiyan Muavini	450 kuruş
Gardiyan	300 kuruş
Gardiyan	300 kuruş
Gardiyan	300 kuruş
Gardiyan	300 kuruş
Gardiyan	300 kuruş
Gardiyan	300 kuruş
Odacı	250 kuruş

1919 senesinde Bursa Hapishanesi'nde çalışanları ve maaş miktarlarını gösteren Tablo 8'e göre hapishanede 11 görevli bulunmaktadır. Görevlilerden biri müdür, biri kâtip, biri ser gardiyan, biri gardiyan muavini, 6'sı gardiyan ve 1'i odacıdır. Ayrıca 6 gardiyandan biri kadındır.⁵⁴ Çalışan sayılarını gösteren bu tabloya göre hemen her dönemde hapishanedeki mevcut kalabalık göz önüne alındığında gardiyan sayısının yetersiz olduğu çıkarımında bulunabilir. Bu sebeple hapishanede denetimi sağlamak için gardiyanların sayısının artırılmak istendiği bilinmektedir.⁵⁵ Ayrıca tabloda hapishanede çalışan kişilerden başka bu kişilerin maaşları da gösterilmektedir. Tablo 8'e göre gardiyanlara aylık 300 kuruş maaş ödenirken ser gardiyana 600 kuruş ve hapishane müdürüne 1000 kuruş ödenmiştir. Buna göre 1916 senesinde aylık 200 kuruş maaş alan gardiyanlara 1919'da ödenen maaş 300 kuruşa çıkarılmıştır.

Bursa Hapishanesi'nin çoğu zaman izdiham derecesinde kalabalık olması hapishane yönetimi açısından kontrol sorunlarına ve güvenlik zafiyetlerine yol açan önemli bir faktördür.⁵⁶ Hapishanedeki izdiham, mahkûmların yeterli biçimde kontrol edilememesi, gözetim zorlukları ve güvenlik tedbirlerinin etkili bir şekilde uygulanamamasına sebep olmuştur. Ayrıca hapishane duvarlarının çürük olması sebebiyle kolayca delinebilmesi gibi yapısal zayıflıklar firar olaylarına zemin hazırlayan başka bir önemli faktördür.⁵⁷

⁵³ BOA. DH.MB..HPS.M...40/ 96, 12 Aralık 1919.

⁵⁴ BOA. DH.MB..HPS.M...40/ 96, 12 Aralık 1919. Ayrıca Bursa Hapishanesi'nde görev yapan memurların maaşlarını gösteren diğer belgeler için bkz. BOA. DH.MB..HPS.M...50/ 47, 1921; BOA. DH.MB..HPS.M...50/ 68, 6 Eylül 1922.

⁵⁵ Örneğin, 1907 senesinde Bursa Hapishanesi'nde asayışı sağlamak için gardiyanların sayıları artırılmak istenmesi ve Bursa Vilayeti tarafından gardiyanlara verilmek üzere talep edilen bütçenin Osmanlı hazinesi tarafından karşılanması için bkz. BOA. BEO. 3020/ 226492, 28 Mart 1907.

⁵⁶ Osmanlı döneminde hapishanelerdeki kalabalık yalnızca Bursa Hapishanesi'ne özel bir durum değildir. Hem vilayet hem de taşra hapishanelerinin çoğu zaman kapasitesinden çok fazla sayıda mahkûm ve tutuklu barındırdığı ve bu sebeple sağlık sorunları ve firar olaylarının yaşandığı bilinmektedir. Bunun için bkz. Ebubekir Sofuoğlu, "Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri", *Hapishane Kitabı* içinde, Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (der.) (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005), 164-167.

⁵⁷ Osmanlı Arşivi'nde Bursa Hapishanesi'nin bakımsızlığı ve eskiliğiyle ilgili çok fazla belge bulunmaktadır. Bu belgelerden birinde hapishanenin tamir edilemeyecek kadar harap halde bulunduğu ve bu yüzden yeni bir binanın inşasının zaruryeti için bkz. BOA. DH.MB..HPS.M...54/ 3. 29 Ağustos 1911. "*Hapishane kabil-i tamir değildir. İnşaya başlanulubta tehirata uğramış hapishanenin acilen inşası zaruri idüğü.*" Ayrıca bkz. Sarıay, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza*, 278-279.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde suçlar kanunnameler, nizamnameler ve caydırıcı cezalarla önlenmeye çalışılmışsa da hemen her dönemde karşılaşılan bir sorundur. Ancak suçlar karşısında mağdurların korunması ve toplumun huzurunu bozacak suçların en aza indirgenmesi Osmanlı hükümetinin önem verdiği konulardan olmuştur. Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren toplumsal huzurun sağlanması için hapsedilme bir ceza sistemi olarak uygulanmaya başlamış ve hapishaneler toplumsal düzeni sağlamak, bireyleri kontrol altında tutmak ve mahkûmları rehabilite etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu makalede modern toplumlarda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da hapishanelerin toplumsal düzenin korunması için büyük önem taşıdığı görülmüştür.

Hapishanelerin toplumun huzurunun ve asayişinin korunması için taşıdığı öneme rağmen on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı topraklarında artan suç oranlarına paralel olarak Bursa Hapishanesi'nde izdiham ve firar olayları yaşanmıştır. Merkezî otoritenin zayıflamaya başladığı ve suç oranlarının arttığı bu dönemde Bursa Hapishanesi'nde asayişin sağlanması sorunu gündeme gelmiştir. Osmanlı merkezî hükümetinin taşrada güçlü bir kontrol mekanizması oluşturma ve toplumsal huzuru ve düzeni koruma çabalarının sonucu olarak Bursa Hapishanesi'nde asayiş sağlanmaya çalışılmıştır. Bu makalede Bursa Hapishanesi'ne ait istatistiksel veriler sunan yoklama cetvelleri, hükümetin hapishanedeki hükümlüleri kontrol altında tutma ve taşradaki otoritesini sağlama araçlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Bursa Hapishanesi'ne dair yoklama cetvelleri önemli sonuçlar ortaya koymuştur. İlk olarak yoklama cetvellerinin hapishanelerdeki teftişin düzenli olarak yapılmasını sağladığı ve dolayısıyla hapishanenin asayişini sağladığı ve düzeninin korunmasına yardımcı olduğu görülmektedir. Hüdavendigâr Merkez Hapishanesi'nin yoklama cetvellerine göre hapishanede adam öldürme ya da yaralama, hırsızlık, tecavüz, silah teşhiri, kız kaçırma, eş cinsellik gibi çeşitli suçlardan ötürü ceza alan mahkûmlar ve yargılamaları devam eden tutuklular bulunmaktadır. Ayrıca hapishanedeki kadın mahkûm ve tutuklu sayılarını gösteren değişik yıllara ait yoklama cetvelleri incelendiğinde hapishane nüfusunun ortalama olarak yüzde beşinin kadın olduğu görülmüştür. Bu durum hapishanedeki kadın temsiliyetinin azlığını ortaya koyan hapishane nüfusuna dair önemli bir istatistiktir. Son olarak hapishanede Müslüman hükümlü ve tutuklulardan başka gayrimüslim hükümlü ve tutukluların da olması hapishanedeki etnik çeşitliliğe işaret etmektedir.

Hüdavendigâr Vilayeti'nin merkezinde bulunan Bursa Hapishanesi ile vilayetin sancak ve kazalarında bulunan hapishanelerindeki yoklama cetvellerinin karşılaştırılması suçluların cezalarının süresine göre merkez ya da sancak ve kazalarda hapsedildiğini ortaya çıkarmıştır. Osmanlı hukukunda suçun niteliğinden ziyade failin aldığı ceza süresine göre suçun çeşidi cinayet, cünha ya da kabahat olarak belirlenmiştir. Buna göre cezası uzun süreli hapsedilmeyi gerektiren cinayet suçundan mahkûm edilenler Bursa Merkez Hapishanesi'nde tutsak edilirken bir haftadan kısa süreli hapis cezasını gerektiren kabahat suçunu işlemiş kişilerin sancak ve kazalarda hapsedildiği tespit edilmiştir. Bir haftadan fazla süresi hapis cezasını gerektiren cünha suçuyla mahkûm edilmiş kişiler ise genellikle Bursa Merkez Hapishanesi'nde tutulmakla birlikte Hüdavendigâr Vilayeti'nin kaza ve sancaklarında bulunan hapishanelerde de az da olsa cünha suçuyla tutuklanmış kimseler olduğu görülmüştür.

Ayrıca Osmanlı Hükümeti yoklama cetvellerinden başka merkezden gönderdiği müfettişler gibi araçlarla denetim mekanizmaları oluşturarak hapishanelerdeki düzeni korumaya ve asayişini sağlamaya çalışmaktadır. Bursa Hapishanesi görevlileri olan müdürler ve özellikle gardiyanlar, Osmanlı hükümetinin hapishanede asayişini sağlamak için başvurduğu bir diğer önemli yöntemdir. Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerden müdürler ve gardiyanlar aracılığıyla Bursa Hapishanesi'nde denetim sağlanmaya çalışılsa da yeterli düzeyde başarılı olunamadığı ve müdür ve gardiyanların görevlerini suistimal etmeleri neticesinde hapishaneden

fırların yaşandığı anlaşılmaktadır. Bu durumda özellikle Bursa Hapishanesi'ndeki otorite boşluğundan kaynaklanan asayişsizlik sebebiyle hapishanenin güvenliğinin yeteri kadar sağlanamadığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

- BOA. *Sadaret Nezaret ve Devair Evrakı* (A.}MKT.NZD.) 63/ 60.
BOA. *Sadaret Umum Vilayat Evrakı* (A.}MKT. UM.) 352/ 92.
BOA. *Bab-ı Ali Evrak Odası* (BEO.) 742/ 55598; 3020/ 226492; 3260/ 244471; 4227/ 316972.
BOA. *Dahiliye İdare* (DH.İD.)192/22.
BOA. *Dahiliye Hapishaneler Müdiriyeti* (DH.MB..HPS.) 12/ 3; 143/ 3; 154/ 14; 157/ 14; 165/ 8; 165/ 29.
BOA. *Dahiliye Müteferrik* (DH.MB..HPS.M...) 1/ 2; 3/ 5; 17/ 30; 20/ 21; 18/ 1; 19/ 77; 21/ 42; 24/ 9; 25/ 40; 27/ 55; 27/ 36; 30/ 11; 34/ 18; 33/ 96; 36/ 67; 37/ 72; 47/16; 40/ 96; 50/ 47; 50/ 68; 54/ 3.
BOA. *Dahiliye Şifre Kalemi* (DH. ŞFR.) 654/ 49.
BOA. *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi* (HR. MKT.) 600/ 100.
BOA. *İrade Dosya Usulü* (İ..DUİT) 78/ 31; 79/ 10.
BOA. *İrade Hususi* (İ..HUS.) 39/ 70.
BOA. *Şura-yı Devlet* (ŞD.) 1633/ 11; 1634/ 45; 1634/ 61; 1633/ 15; 1634/ 9; 1634/ 18.

2. Resmî Yayınlar

Düstur, 1. Tertib, C. 1, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1872.

3. Araştırma Eserler

- Daşcıoğlu, Kemal. "XX. Yüzyıl Başlarında Dinar (Geyikler) Hapishanesi." *Belgi*, no. 13 (Kış 2017): 316-330.
Demirbaş, Timur. "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların ve Cezaevlerinin Evrimi." *Hapishane Kitabı* içinde. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (der.). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005: 3-40.
Demirel, Fatmagül. "Osmanlı Hapishanesinin Gardiyanları." *Hukuk ve Adalet* 9, (2007): 257-63.
Demirkol, Kurtuluş. "II. Meşrutiyet Döneminde Edirne Vilayeti Hapishaneleri". Sakarya Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya, Aralık 2012.
Ergut, Ferdan. *Modern Devlet ve Polis, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Denetimin Diyalektiği*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
Findley, Carter Vaughn. *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire. The Sublime Porte 1789-1922*. Princeton: Princeton University Press, 1980.
Foucault, Michel. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books, 1995.
Gazel, Ahmet Ali. "Tanin Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri." *Hapishane Kitabı* içinde. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (der.). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005: 143-151.
Karaca, Ali. "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahiş Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün." *Hapishane Kitabı* içinde. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (der.), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2005: 152-162.
Karakaya, Beyza. "Musul Vilayeti Hapishaneleri (1864-1918)." Marmara Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul, 2016.
Levy, Noemy ve Alexandre Toumarkine (der.). *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları, 2007.
Özbek, Nadir. "Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset ve Devlet, 1876-1909."

- Türklük Araştırmaları Dergisi* 16, (2004): 59-95.
- Özbek, Nadir. "Osmanlı Taşrası'nda Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)." *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010: 47-79.
- Öztop, Fatih. "II. Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Sosyal Yapı ve Adli Vaziyet (1908-1916)." Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Konya, 2014.
- Saner, Yasemin. "Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma." *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar* içinde, Noemy Levy ve Alexandre Toumarkine (der.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007: 163-189.
- Sarıay, Arcimet. *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Ankara Vilayeti'nde Asayiş, Suç ve Ceza*. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi. Nevşehir, 2019.
- Schull, Kent. "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çalışmaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri." *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza: 18.-20. Yüzyıllar* içinde, Noemy Levy ve Alexandre Toumarkine (der.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007: 212-238.
- Schull, Kent. *Prisons in the Late Ottoman Empire Microcisms of Modernity*. Edinburg: Edinburg Univeristy Press, 2014.
- Sofuoğlu, Ebubekir. "Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri." *Hapishane Kitabı* içinde. Emine Gürsoy Naskali, Hilal Oytun Altun, (der.). İstanbul: Kitabevi Yayınlan, 2005: 163-172.
- Şen, Ömer. *Osmanlı'da Mahkûm Olmak: Avrupalılaşıma Sürecince Hapishaneler*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2007.
- Yıldız, Gültekin. *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Banu. "Osmanlı Dönemi Bursa Hapishanesi." Uşak Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uşak, 2015.

Ebeveynlerdeki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Çocuklardaki Saldırganlık ve Duygu Düzenleme Becerileri Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi (*)

Özden AKDOĞAN (**)

Öz

Bu araştırma ebeveynlerdeki gelişmeleri kaçırma korkusunun çocuklardaki saldırganlık ve duygu düzenleme becerilerini ne derece yordadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar araştırmaya dâhil edilirken uygun örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Veriler toplanırken araştırmaya katılan katılımcıların çocuklarının 5-12 yaş aralığında olmasına dikkat edilmiştir. Bu araştırma kapsamında 264 bireye ulaşılmıştır. Çalışmada genel tarama modellerinden biri olan ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. Çalışmada kullanılacak olan verilerin toplanmasında “Kişisel Bilgi Formu,” “Duygu Ayarlama Ölçeği,” “Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu” ve “Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çocukların duygu ayarlama düzeylerinin orta düzeyde, saldırganlık düzeylerinin ise düşük düzeyde olduğu bulunmuştur. Ebeveynlerin gelişmeleri kaçırma korkusu ise ortalamanın altında bulunmuştur. Regresyon analizi sonucunda gelişmeleri kaçırma korkusunun çocuklardaki sözel saldırganlığı yordadığı bulunmuştur ($R_{\text{sözel saldırganlık}}=0.210$; $R^2=0.04$; $F=12.063$). Gelişmeleri kaçırma korkusu, sözel saldırganlık toplam varyansının %4'ünü açıklamaktadır. Yapılan diğer regresyon analizinde ise gelişmeleri kaçırma korkusunun kıskırtılmış fiziksel saldırganlığı yordadığı bulunmuştur ($R_{\text{kıskırtılmış fiziksel saldırganlık}}=0.188$; $R^2=0.03$; $F=9.574$; $p<.05$). Gelişmeleri kaçırma korkusu, kıskırtılmış fiziksel saldırganlık toplam varyansının %3'ünü açıklamaktadır. Bununla birlikte gelişmeleri kaçırma korkusunun duygu ayarlamayı yordamadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Saldırganlık, Duygu Düzenleme, Gelişmeleri Kaçırma Korkusu, Ebeveyn-Çocuk.

(*) Okul müdürü sayın hocam Hasan Aygün'e, müdür yardımcısı sayın hocam Şaban Saraç'a ,destek veren kıymetli öğretmen arkadaşlarıma ve her zaman yanımda olan aileme teşekkür ederim.

Özgün Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 19.08.2024

Kabul Tarihi : 23.12.2024

(**) Rehber Öğretmen, Beşiktaş 100. Yıl Mustafa Kemal İlkokulu.

E-posta : ozdenakd@gmail.com

ORCID ID : <https://orcid.org/0009-0002-9497-0595>

Özden Akdoğan, “Ebeveynlerdeki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Çocuklardaki Saldırganlık ve Duygu Düzenleme Becerileri Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 19 (Kasım 2024): 69-82.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.148>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

Examining the Predictive Effect of Parents' Fear of Missing Out on Aggression and Emotion Regulation Skills in Children (*)

Özden AKDOĞAN (**)

Abstract

This study was conducted to determine the extent to which parents' fear of missing out predicts aggression and emotion regulation skills in children. Convenience sampling method was preferred when including participants in the study. While collecting data, attention was paid to the fact that the children of the participants participating in the study were between the ages of 5-12. 264 individuals were reached within the scope of this study. The study was conducted with the relational screening model, which is one of the general screening models. The "Personal Information Form" was used as the data collection tool in order to reach the demographic information of the individuals. In addition, the "Emotion Regulation Scale," "Aggression Scale for Children Mother-Father Form" and "Üsküdar Fear of Missing Out Scale" were used. As a result of the study, it was found that the children's emotion regulation levels were at a moderate level and their aggression levels were at a low level. The parents' fear of missing out was found to be below average. As a result of the regression analysis, it was found that the fear of missing out predicts verbal aggression in children ($R_{\text{verbal aggression}}=0.210$; $R^2=0.04$; $F=12.063$). Fear of missing out explains 4% of the total variance in verbal aggression. In another regression analysis, it was found that fear of missing out predicts provoked physical aggression ($R_{\text{provoked physical aggression}}=0.188$; $R^2=0.03$; $F=9.574$; $p<.05$). Fear of missing out explains 3% of the total variance in provoked physical aggression. However, it was seen that fear of missing out does not predict emotion regulation.

Keywords: Aggression, Emotion Regulation, Fear of Missing Out, Parent-Child.

(*) I would like to express my gratitude to our esteemed principal, dear teacher Hasan Aygün, our vice principal, dear teacher Şaban Saraç, my valuable fellow teachers who supported me, and my family who has always been by my side.

Original Research Article

Submission Date : 19.08.2024

Acceptance Date : 23.12.2024

(**) Advisory Teacher, Beşiktaş 100. Yıl Mustafa Kemal Primary School.

E-mail : ozdenakd@gmail.com

ORCID ID : <https://orcid.org/0009-0002-9497-0595>

Özden Akdoğan, "Examining the Predictive Effect of Parents' Fear of Missing Out on Aggression and Emotion Regulation Skills in Children," *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 19 (November 2024): 69-82.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.148>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Teknolojinin gelişmesi ve teknolojiye erişimin kolaylaşması sonucunda sosyal medya kullanımının gün geçtikçe arttığı görülmektedir¹ Sosyal medya kullanımının artması sonucunda kişilerin bu alanda yaşanan gelişmeleri kaçırma ve bunlardan haberdar olamama korkusu yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu noktada kişilerin sosyal medyada yaşanan gelişmeleri kaçırma korkusuna bağlı olarak sosyal medyada uzun zaman harcamalarına sebep olan ve “Gelişmeleri Kaçırma Korkusu” (Fear of Missing Out) olarak isimlendirilen yeni bir bağımlılık türü ortaya çıkmıştır.²

Sosyal medyada geçirilen zamanın artmasının ise çoğu zaman aile içerisindeki iletişimi, ebeveyn-çocuk arasındaki iletişimi ve çocukların akranları ile olan iletişimi üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı ifade edilmektedir.³ Yapılan çalışmalar ebeveynlerin büyük bir kısmının sosyal medya kullandığını ortaya koymaktadır. Okul öncesi eğitime devam eden çocukları olan ebeveynlerle gerçekleştirilen bir çalışmada annelerin %84 babaların ise %70 oranında sosyal medya kullandıkları ortaya konulmuştur.⁴

Gelişmeleri kaçırma korkusu, sosyal medyada paylaşılan bir durum güncellemesinden, gönderiden, deneyimlerden veya olaylardan habersiz kalma; bir diğer ifadeyle bilgilendirme çemberinin dışarısında kalma korku ve kaygısı sonucunda görülen bir problemdir.⁵ Bir diğer tanımlamada gelişmeleri kaçırma korkusu, kişinin diğerlerinin kendisinden daha tatmin edici yaşantılarla bir arada olduğu düşüncesine sahip olması sonucunda sürekli çevrimiçi kalarak sanal çevresinin ne yaptığını sürekli olarak takip etmeye yönelik güçlü bir istek duyması olarak açıklanmaktadır.⁶

Kişinin hem fiziksel hem de psikolojik iyi oluşuna etkisi bulunan gelişmeleri kaçırma korkusu, cep telefonunu sürekli olarak eline alma, sosyal medyada devamlı gezinme, sosyal deneyimleri ve faaliyetleri göz ardı ederek potansiyel tehlike içeren bir gereksinim olarak kabul görmektedir.⁷ Bununla birlikte gelişmeleri kaçırma korkusu, sosyal medyada ortaya çıkan gelişmeleri takip edemiyor olmaktan korku duyan bir kişi için uzun zamanlarını bu alanlarda harcamasına sebep olan yeni bir bağımlılık türü olarak da değerlendirilmektedir.⁸

Saldırgan davranışlar çoğu zaman dışsallaştırma semptomu olarak kabul edilmekte ve çocuklarda görülen en yaygın uyumsuzluk biçimlerinden bir tanesi olarak belirtilmektedir. Saldırgan davranışlar, karşı gelme bozukluğu, davranış bozukluğu gibi farklı dışsallaştırma bozukluklarının da bir belirtisidir. Diğerlerine zarar verme ve onları incitme amaçlı olarak ortaya koyulan davranışları kapsamaktadır. Bu davranışlar yalnızca fiziksel olmayabilmekte; aynı zamanda ilişkisel ve sözel olmak üzere pek çok farklı biçimde ortaya koyulabilmektedir.⁹

¹ Güleç Vusala, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medyayla Birlikte Çöküşü.” Yeni Medya Elektronik Dergi, 2(1), (2018): 105-120.

² Gökler Mehmet Enes vd. “Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğinin Türkçe Sürümünün Geçerlilik Ve Güvenilirliğinin Değerlendirilmesi.” Anadolu Psikiyatri Dergisi, 17 (52- 59), (2016), 53-59.

³ Güleç, “Aile İlişkilerinin Sosyal Medyayla Birlikte Çöküşü.” 105-120.

⁴ Clark, J. Sarah vd., “Parents on social media: Likes and dislikes of sharenting,” C.S. Mott Children's Hospital National Poll on Children's Health, University of Michigan, 23(2). (2015), <http://mottpoll.org/reports-surveys/parents-social-medialikes-and-dislikes-sharenting>.

⁵ Eşitti Şakir, “Bilgi Çağında Problemlerli İnternet Kullanımı ve Enformasyon Obezitesi: Problemlerli İnternet Kullanımı Ölçeğinin Üniversite Öğrencilerine Uygulanması,” İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 49(2), (2015): 75-97.

⁶ Eşitti, “Bilgi Çağında Problemlerli İnternet Kullanımı.” 75-97.

⁷ Przybylski, Andrew K., vd. “Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out.” Computers in human behavior, 29(4), (2013): 1841-1848.

⁸ Gökler, “Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği.” 53-59.

⁹ Röhl Judith, Ute Koglin, and Franz Petermann. “Emotion regulation and childhood aggression: Longitudinal associations.” Child Psychiatry & Human Development, 43 (2012): 909-923.

Duygu düzenleme kavramı, “bir bireyin hedeflerine ulaşması amacıyla duygusal tepkileri, bilhassa yoğun ve zamansal özelliklerini değerlendirmek, izlemek ve değiştirmekten sorumlu olan içsel ve dışsal süreçler” şeklinde açıklanmaktadır.¹⁰ Uygun ve etkili bir duygu düzenleme, duygusal ve sosyal yeterliliklerin temelini temsil etmektedir ve çocukluk döneminde de duygusal patolojilerin gelişim riskine yönelik koruyucu bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir.¹¹ 6-12 yaş arasındaki çocuklar olumlu-olumsuz farklı yoğunluktaki duyguları daha fazla fark etmeye başlamaktadırlar. Bu duygular onlarda daha fazla karmaşık duygulara yol açmakta ve zaman ilerledikçe tek bir duygudan daha fazla duyguyu tecrübe ettiklerini belirtmektedirler.¹²

İlkokul dönemi, çocukların resmi olarak okula başladıkları ve doğrudan sosyal bağlarının genişleme gösterdiği bir dönemdir. Bu dönem içerisinde duygusal uyarımları bağlama uygun bir biçimde düzenleyebilmek önemli bir gelişim görevi olarak kabul edilmekte ve başarılı sosyal etkileşimle akran yeterliliğinin temel bir bileşeni olarak görülmektedir.¹³ Duygu düzenleme becerileri zayıf olan çocuklarda içselleştirme sorunlarına karşı savunmasızlık ve saldırganlığın yüksek olduğu bilinmektedir.¹⁴ Çocukluk döneminde görülen saldırganlığın akademik, davranışsal, sosyal ve psikolojik işlevsellik üzerindeki olumsuz sonuçlarının farklı gelişim alanlarına da yansıdığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda saldırganlık ve duygu düzenleme süreçlerinin ilişkili olduğu değişkenlerin ortaya koyulması önemli görülmektedir. Bu değişkenlerin bilinmesiyle birlikte saldırganlığın önlenmesi ve duygu düzenleme süreçlerinin işlevsel hale getirilmesi adına önleme ve müdahale çalışmalarının etkisinin yükselebileceği düşünülmektedir. Araştırmanın bu yönüyle literatüre katkı sunması beklenmektedir.

Aynı zamanda gelişmeleri kaçırma korkusu kavramı günümüzde çok fazla ele alınan popüler bir araştırma alanı olarak değerlendirilmektedir. Ancak ülkemizde yapılan çalışmalara bakıldığında ebeveynler ve bunun çocukların davranışları üzerindeki etkisini inceleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Araştırmanın bu yönüyle de literatürdeki bir boşluğu doldurmaya yönelik olması sebebiyle önemli olduğu düşünülmektedir.

Yapılan literatür taramasından hareketle bu araştırmanın ana amacı ebeveynlerdeki gelişmeleri kaçırma korkusunun çocuklardaki duygu ayarlama ve saldırganlık üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesidir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1. Çocukların duygu ayarlama becerileri ne düzeydedir?
2. Çocukların saldırganlık düzeyleri nedir?
3. Ebeveynlerin gelişmeleri kaçırma korkusu ne düzeydedir?
4. Duygu ayarlama becerileri, saldırganlık düzeyleri ve gelişmeleri kaçırma korkusu arasında anlamlı ilişki var mıdır?
5. Gelişmeleri kaçırma korkusu duygu düzenlemenin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?
6. Gelişmeleri kaçırma korkusu saldırganlığın anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

¹⁰ Thompson Ross A. "Emotion regulation: A theme in search of definition." Monographs of the society for research in child development (1994): 25-52.

¹¹ Beauchaine Theodore P. "Future directions in emotion dysregulation and youth psychopathology." Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 44(5), (2015): 875-896; Cole Pamela M., Sarah E. Hall, and Nastassia J. Hajal. "Emotion dysregulation as a vulnerability to psychopathology." Child and Adolescent Psychopathology, Third Edition (2017): 346-386; Waters Sara F., Ross A. Thompson. "Children's perceptions of the effectiveness of strategies for regulating anger and sadness." International Journal of Behavioral Development, 38(2), (2014): 174-181.

¹² Pons Francisco, vd. "Individual differences in children's emotion understanding: Effects of age and language." Scandinavian journal of psychology, 44(4), (2003): 347-353.

¹³ Blair Bethany L., et al. "Identifying developmental cascades among differentiated dimensions of social competence and emotion regulation." Developmental psychology, 51(8), (2015): 1062.

¹⁴ Beauchaine, "Future directions in emotion dysregulation," 875-896; Cole vd., "Emotion dysregulation," 346-386.

Yöntem

Bu araştırma betimsel bir çalışma olup araştırma amacı doğrultusunda bu çalışmada ilişkisel tarama modelinden yararlanılmıştır. Bu model genel tarama modellerinden biridir ve tarama modellerinde belirli bir evren ile ilgili genel geçer bir bilgi elde etmek amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışmalar evrenin bütünü veya evrenden seçilen bir örneklem ile yürütülmektedir. İlişkisel tarama ise iki ya da daha çok değişkenin bir arada değişip değişmediğini ve değişimin ne büyüklükte ve hangi yönde olduğunu açıklamayı hedefleyen araştırma modelidir¹⁵. İlişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilen araştırmalarda neden-sonuç ilişkisine varılamamaktadır. Ancak neden-sonuç ilişkisi ile ilgili ipuçlarına ulaşılabilmektedir. Bununla birlikte bir değişkenden elde edilen duruma ulaşılmasıyla diğer değişkenler ile ilgili çıkarımda bulunulmasına imkân sunmaktadır.¹⁶ Araştırmanın bağımsız değişkeni gelişmeleri kaçırma korkusu, bağımlı değişkenleri ise saldırganlık ve duygu düzenleme becerileridir.

Araştırma Örnekleme

Katılımcılar araştırmaya uygun örnekleme yöntemiyle dâhil edilmiştir. Bu örnekleme yöntemi, zaman, işgücü ve maddi imkânlar bakımından sınırlı olması durumlarında sıklıkla tercih edilmektedir. Bu örnekleme yönteminde katılımcılara uygulama yapılabilir ve kolay ulaşılabilir yöntemlerle ulaşılmaktadır.¹⁷ Veriler internet ortamında toplanmıştır. Veriler toplanırken araştırmaya katılan katılımcıların çocuklarının 5-12 yaş aralığında olmasına dikkat edilmiştir. Bu araştırma kapsamında 264 bireye ulaşılmıştır. Katılımcıların %84.5'i (n=233) kadın, %15.5'i (n=41) erkektir. Katılımcıların %8'i (n=21) ilköğretim mezunu, %23.5'i (n=62) ortaöğretim mezunu, %56.1'i (n=148) lisans mezunu, %12.5'i (n=33) ise lisansüstü mezunudur. Katılımcıların çocuk sayılarına bakıldığında ise %40.5'i (n=107) 1 çocuğa, %46.6'sı (n=123) 2 çocuğa, %12.8'i (n=34) ise 3 ve üzeri çocuğa sahiptir.

Veri Toplama Araçları

Duygu Ayarlama Ölçeği (DAÖ)

DAÖ, çocuklarda duyguların düzenlenmesini değerlendirmek için kullanılır. DAÖ, Shields ve Cicchetti¹⁸ tarafından 1997 yılında geliştirilmiştir. Türkçe uyarlaması ise Kapçı ve diğerleri tarafından 2009 yılında yapılmıştır. Ölçek, ebeveynler, öğretmenler veya çocuğu tanıyan bir yetişkin tarafından doldurulabilecek olan 24 maddeden meydana gelmektedir. Ölçek, duygusal değişkenlik (15 madde) ve duygu düzenleme (9 madde) olmak üzere 2 alt boyuttan meydana gelmektedir. Maddeler 4'lü likert (hiçbir zaman, nadiren, sıklıkla, her zaman) tipinde cevaplanabilmektedir. Duygusal değişkenlik alt boyutundan alınan puanların yüksek olması, çocukların duygu ayarlama zorlandığını; duygu düzenleme alt boyutundan alınan puanların yüksek olması ise duygu ayarlama sorun yaşamadığını göstermektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı, tamamı için .84; "duygusal değişkenlik" alt boyutu için .80 ve duygu düzenleme alt boyutu için ise .81 olarak bulunmuştur.¹⁹

Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu (ÇSÖ-ABF)

¹⁵ Karasar Niyazi. Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2018.

¹⁶ Karasar Niyazi. *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2018.

¹⁷ Büyüköztürk Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi, 2011.

¹⁸ Shields, Ann, Dante Cicchetti. "Emotion regulation among school-age children: the development and validation of a new criterion Q-sort scale." *Developmental psychology* 33(6), (1997): 906.

¹⁹ Kapçı G. Emine, vd. "İlköğretim çağı çocuklarında duygu ayarlama: Bir ölçek uyarlama çalışması ve duygu ayarlama ile ilişkili etmenlerin belirlenmesi." *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(1), (2009): 13-20.

Bu ölçek Halperin ve diğerleri²⁰ tarafından 2002 yılında geliştirilmiştir. Ercan ve diğerleri tarafından 2016 yılında Türkçe'ye uyarlanmıştır. Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu (ÇSÖ- ABF) çocuklarda görülen saldırgan davranışların yoğunluğunu, yaygınlığını, sıklığını ve yıkıcı davranışlardan ayırt edici noktalarını ortaya koymada kullanılan bir ölçme aracıdır. ÇSÖ-ABF, 28 madde ve dört alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçek 5'li Likert tipinde (hiçbir zaman, ayda bir ya da daha az, haftada bir ya da daha az, haftada 2-3 kez, çoğu zaman) cevaplandırılmaktadır. Ölçek orijinalinde 5 alt boyuttan meydana gelmektedir. Ancak ölçeğin Türkçe formu 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt boyutlar; sözel saldırganlık, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık olarak isimlendirilmektedir. Alt boyutların varyansı açıklama oranları ise sırasıyla; %84, %76, %71 ve %83 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı, tamamı için .93, sözel saldırganlık için .89, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık için .55, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık için .75, kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık için .74 olarak bulunmuştur.²¹

Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği (ÜGKKÖ)

Metin, Pehlivan ve Tarhan tarafından 2017 yılında geliştirilen ölçek, Przybylski ve diğerlerinin²² "Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği" esas alınarak ve bazı yeni maddelerin eklenmesi ile geliştirilmiştir. Ölçekte bireylere telefonlarını düzenli olarak kontrol etmediklerinde yaşadıkları maddeler halinde sunulmuştur. "Kaygı hissederim," "Huzursuz olurum" gibi 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçek 5'li likert tipinde cevaplandırılmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, gelişmeleri kaçırma korkusunun arttığını göstermektedir. Ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı .88 olarak bulunmuştur.²³

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma doğrultusunda veri toplanacak ölçme araçları için geliştiricilerden izin alınmış ve veri toplama seti ortaya çıkarılmıştır. Ölçekler, elektronik ortamda katılımcılara ulaştırılması amacıyla Google Form kullanılarak link haline getirilerek dağıtılmıştır. Çalışma kapsamında 264 kişiden veri toplanmıştır.

Verilerin analiz edilmesi sürecinde SPSS 19 paket programından yararlanılmıştır. Analizlerde hata payı .05 olarak kabul edilmiştir. Ebeveynlerdeki gelişmeleri kaçırma korkusunun çocuklardaki saldırganlık ve duygu düzenleme becerilerini ne düzeyde yordadığını ortaya koymak amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Verilerin analize uygun hale gelmesi için gerekli olan incelemeler yapılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak normallik incelenmiş ve uç değerlere bakılmıştır. Basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmıştır. Literatüre bakıldığında normal dağılım için bu değerlerin +1.5 ve -1.5 bulunmasının uygun olduğu görülmüştür.²⁴ Bağımsız değişkenlerin arasındaki çoklu bağlantı sorununa bakılması amacıyla VIF ve tolerans değerlerine bakılmıştır. Literatürde VIF değerinin 10'dan küçük; tolerans değerlerinin ise

²⁰ Halperin, Jeffrey M., Kathleen E. McKay, and Jeffrey H. Newcorn. "Development, reliability, and validity of the children's aggression scale-parent version." *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 41(3), (2002): 245-252.

²¹ Ercan, Elif, vd. "Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu: Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması." *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi* 17 (2016).

²² Przybylski, Andrew K., vd. "Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out." *Computers in human behavior* 29(4) (2013): 1841-1848.

²³ Metin, Barış, Ramazan Pehlivan, ve Nevzat Tarhan. "Üsküdar gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması." *The Journal of Neurobehavioral Sciences* 4(2), (2017): 43-46.

²⁴ Tabachnick G. Barbara, Linda S. Fidell and Jodie B. Ullman. *Using multivariate statistics*. Vol. 6. Boston, 2013.

.10'dan büyük olması gerektiği belirtilmiştir.²⁵ Sonuçlara bakıldığında bu koşulların sağlandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Regresyon sürecine hazırlık aşamasına ilişkin belirtilen değerler Tablo 1'de yer almaktadır. Bunlara ek olarak değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarına bakılmış ve .01 ve .33 arasında olduğu görülmüştür. Bu değerlerin .90'nın altında olması istenmektedir.²⁶ Yapılan analizler sonucunda regresyon analizi için gerekli olan koşulların karşılandığı görülmüş ve 264 veri ile çoklu regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Basıklık, Çarpıklık ve VIF Değerleri

Değişken	Basıklık	Çarpıklık	VIF
Duygusal Değişkenlik	-.263	-.087	1.078
Duygu Düzenleme	.297	-.554	1.001
Sözel Saldırganlık	1.110	1.057	1.000
Nesnelere ve Hayvanlara Yönelik Saldırganlık	1.320	1.396	1.135
Kışkırtılmış Fiziksel Saldırganlık	.292	.948	1.054
Kışkırtılmadan Gerçekleşen Fiziksel Saldırganlık	1.307	1.316	1.051
Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği	-.291	.694	---

Bulgular

Değişkenlere Yönelik Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arasındaki Korelasyon Katsayıları

Araştırmanın gerçekleştirildiği örneklem grubunda bulunan bireylerin duygu ayarlama, saldırganlık ve gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeği puanlarına ait ortalama, standart sapma, standart hata, ranj, minimum ve maksimum değerlerine Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

	n	$\bar{X}$	SS	Shx	Ranj	Maks	Min.
Duygusal Değişkenlik	264	28.19	3.69	0.22	18	37	19
Duygu Düzenleme	264	25.89	2.61	0.16	13	31	18
Sözel Saldırganlık	264	3.23	2.83	0.17	13	13	0
Nesnelere ve Hayvanlara Yönelik Saldırganlık	264	0.53	0.82	0.05	4	4	0
Kışkırtılmış Fiziksel Saldırganlık	264	1.48	1.69	0.10	7	7	0
Kışkırtılmadan Gerçekleşen Fiziksel Saldırganlık	264	0.20	0.48	0.29	2	2	0
Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği	264	47.72	15.90	0.97	63	89	26

Tablo 2'de görüldüğü gibi Duygu Ayarlama Ölçeği'nin duygusal değişkenlik alt boyutunun aritmetik ortalaması 28.19 (SS=3.69)'dur. Bu alt boyuttan elde edilebilecek en yüksek puan 60, en düşük puan ise 15'tir. Duygu Ayarlama Ölçeği'nin duygu düzenleme alt boyutunun aritmetik ortalaması 25.89 (SS=2.61)'dur. Bu alt boyuttan elde edilebilecek en

²⁵ Pallant Julie, "SPSS survival manual. A step by step guide to data analysis using SPSS," Crows Nest: Allen & Unwin, 2011.

²⁶ Pallant, "SPSS survival manual".

yüksek puan 36, en düşük puan ise 9'dur. Çocuklar İçin Saldırganlık Ölçeği'nin sözel saldırganlık alt boyutunun aritmetik ortalaması 3.23'tür. Bu alt boyuttan elde edilebilecek en yüksek puan 48, en düşük puan ise 0'dır. Çocuklar İçin Saldırganlık Ölçeği'nin nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık alt boyutunun aritmetik ortalaması 0.53 (SS=0.82)'tür. Bu alt boyuttan elde edilebilecek en yüksek puan 16, en düşük puan ise 0'dır. Çocuklar İçin Saldırganlık Ölçeği'nin kısıktırılmış fiziksel saldırganlık alt boyutunun aritmetik ortalaması 1.48 (SS=1.69)'dir. Bu alt boyuttan elde edilebilecek en yüksek puan 24, en düşük puan ise 0'dır. Çocuklar İçin Saldırganlık Ölçeği'nin kısıktırılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyutunun aritmetik ortalaması 0.20 (SS=0.48)'dir. Bu alt boyuttan elde edilebilecek en yüksek puan 24, en düşük puan ise 0'dır. Son olarak Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği'nin aritmetik ortalaması 47.72 (SS=15.90)'dir. Bu ölçekten elde edilebilecek en yüksek puan 110, en düşük puan ise 22'dir.

Bu araştırmanın bağımlı değişkenleri DAÖ ve ÇSÖ-ABF'den aldıkları puanlar iken, araştırmanın bağımsız değişkeni ise ÜGKÖ'den elde edilen puanlardır. Çalışmanın amaçları kapsamında bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Yapılan analizin sonuçları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları

<u>Değişkenler</u>	<u>1</u>	<u>2</u>	<u>3</u>	<u>4</u>	<u>5</u>	<u>6</u>	<u>7</u>
1. <u>Duygusal Değişkenlik</u>	1.00						
2. <u>Duygu Düzenleme</u>	-.11*	1.00					
3. <u>Sözel Saldırganlık</u>	.27**	-.03	1.00				
4. <u>Nesnelere ve Hayvanlara Yönelik Saldırganlık</u>	.23**	-.12	.35**	1.00			
5. <u>Kısıktırılmış Fiziksel Saldırganlık</u>	-.12*	-.06	.23**	.16**	1.00		
6. <u>Kısıktırılmadan Gerçekleşen Fiziksel Saldırganlık</u>	.03	.01	.22**	.33**	.26**	1.00	
7. <u>Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeği</u>	.02	-.08	.21**	.03	.18**	-.01	1.00

** $p < .01$

Korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde, Tablo 3'te de görüldüğü üzere, duygusal değişkenlik ile sözel saldırganlık ($r=.27$; $p<.01$) ve nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık ($r=.23$; $p<.01$) arasında düşük düzeyde pozitif yönde; kısıktırılmış fiziksel saldırganlık ($r=-.12$; $p<.01$) ve duygu düzenleme ($r=-.11$; $p<.01$) arasında düşük düzeyde negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Sözel saldırganlık ile nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık ($r=.35$; $p<.01$) arasında orta düzeyde; kısıktırılmış fiziksel saldırganlık ($r=.23$; $p<.01$), kısıktırılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ($r=.22$; $p<.01$) ve gelişmeleri kaçırma korkusu ($r=.21$; $p<.01$) arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Nesnelere ve hayvanlara yönelik fiziksel saldırganlık ile kısıktırılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ($r=.33$; $p<.01$) arasında orta düzeyde; kısıktırılmış fiziksel saldırganlık ($r=.16$; $p<.01$) arasında ise düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Son olarak kısıktırılmış fiziksel saldırganlık ile kısıktırılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ($r=.26$; $p<.01$) ve gelişmeleri kaçırma korkusu ($r=.18$; $p<.01$) arasında düşük düzeyde pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Üsküdar Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Duygu Düzenleme ve Saldırganlık Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesine Yönelik Bulgular

Yapılan korelasyon analizi sonucunda gelişmeleri kaçırma korkusu ise sözel saldırganlık ve kışkırtılmış fiziksel saldırganlık arasında anlamlı ilişkilerin olduğu; diğer değişkenler ile anlamlı ilişki göstermediği görülmüştür. Bu nedenle regresyon analizinde gelişmeleri kaçırma korkusunun yalnızca bu iki değişken üzerindeki yordayıcılığına bakılmıştır. Yordayıcı etkiye ait bilgiler Tablo 4'te yer almaktadır.

Tablo 4: Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Yordayıcılığına İlişkin Doğrusal Regresyon Analizi

Değişkenler	B	S.H.	β	T	P
Sözel Saldırganlık →Gelişmeleri Kaçırma Korkusu	1.447	.541	.210	3.473	.008*
Kışkırtılmış Fiziksel Saldırganlık →Gelişmeleri Kaçırma Korkusu	.528	.325	.188	3.094	.002*

$R_{\text{sözel saldırganlık}}=0.210$; $R^2=0.04$; $F=12.063$; $p<.05$; $R_{\text{kışkırtılmış fiziksel saldırganlık}}=0.188$; $R^2=0.03$; $F=9.574$; $p<.05$

Tablo 4'te görüldüğü üzere regresyon analizi sonucunda gelişmeleri kaçırma korkusunun çocuklardaki sözel saldırganlığı yordadığı bulunmuştur ($R_{\text{sözel saldırganlık}}=0.210$; $R^2=0.04$; $F=12.063$). Gelişmeleri kaçırma korkusu, sözel saldırganlık toplam varyansının %4'ünü açıklamaktadır. Yapılan diğer regresyon analizinde ise gelişmeleri kaçırma korkusunun kışkırtılmış fiziksel saldırganlığı yordadığı bulunmuştur ($R_{\text{kışkırtılmış fiziksel saldırganlık}}=0.188$; $R^2=0.03$; $F=9.574$; $p<.05$). Gelişmeleri kaçırma korkusu, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık toplam varyansının %3'ünü açıklamaktadır.

Tartışma

Araştırma kapsamında ebeveynlerin gelişmeleri kaçırma korkusunun çocuklardaki duygu ayarlama ve saldırganlık düzeyi üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda ilk olarak araştırmaya katılan ebeveynlerin çocuklarının saldırganlık ve duygu ayarlama düzeyleri ve ebeveynlerin gelişmeleri kaçırma korkusu düzeyleri incelenmiştir. Araştırma sonucunda duygusal değişkenlik alt boyutuna bakıldığında puan ortalamasının 28.19; duygu düzenleme alt boyutu puan ortalamasının ise 25.89 olduğu görülmektedir. Ölçek puanlarının değerlendirilmesinde duygu değişmezliği alt ölçeğinden elde edilen puanın yüksek olması, çocuğun duygularını ayarlayamadığını, duygu düzenleme alt ölçeğinden elde edilen puanın yüksek olması ise duygularını düzenlemesinin iyi olduğunu ortaya koymaktadır. Çocukların duygu düzenleme becerilerine dair almış oldukları puanların ortalamalarının, ölçeklerin orta puanlarının üstünde bulunduğu görülmüştür. Bu durum çocukların duygu düzenleme becerilerine yönelik becerilerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Literatür incelendiğinde de çocukların duygu düzenleme becerilerinin ortalama ve ortalamanın üzerinde olduğunu gösteren bulguların çoğunlukta olduğu görülmektedir.²⁷

Çocuklar İçin Saldırganlık Ölçeği'nin sözel saldırganlık alt boyutunun aritmetik ortalaması 3.23; nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık alt boyutunun 0.53; kışkırtılmış fiziksel saldırganlık alt boyutunun 1.48 ve kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt boyutunun ise 0.20 olduğu bulunmuştur. Bu puanlar ortalamanın oldukça altında yer almaktadır. Genel anlamda araştırmaya katılan ebeveynlerin çocuklarında saldırganlık sorunu görülmediği söylenebilir. Literatüre bakıldığında çocukların saldırganlık ilişkilerinin farklı

²⁷ Demirci Zeynep Apaydın, Emel Arslan, ve Merve Temel. "Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Duygu Düzenleme ve Kişiler Arası Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi." Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 18(2), (2020): 910-925; Şahin Gülhan ve Ramazan Arı. "Okul öncesi çocukların duygu düzenleme becerilerinin bağlanma örüntüleri açısından incelenmesi." Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 5, (2015): 1-12.

değişkenlerle incelendiği görülmektedir. Ancak ortalama düzeyini ölçen herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Ebeveynlerin gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeği puan ortalamaları incelendiğinde ise 47.72 olduğu görülmektedir. Bu puan ölçeğin orta puan değerinin altındadır. Bu nedenle ebeveynlerdeki gelişmeleri kaçırma korkusunun ortalamasının altında olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan yaş grubuna bakıldığında çoğunluğun (%66.3) 40 yaş ve üzerinde olduğu görülmektedir. Bu yaş grubunda teknoloji kullanımının daha küçük yaşta bireylere kıyasla daha az olduğu düşünüldüğünde bu bulgu anlaşılır niteliktedir. Literatüre bakıldığında 13-33 yaş grubundaki kişilerin gelişmeleri kaçırma korkusuna yakalanma olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmektedir.²⁸ Bu bulgu bu araştırma bulgusunu destekler niteliktedir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda incelenen bir diğer durum ise çocukların duygu düzenleme ve saldırganlık düzeyleri ile ebeveynlerin gelişmeleri kaçırma korkuları arasındaki ilişkilerin ele alınmasıdır. Yapılan analizler sonucunda çocuklarda bulunan duygusal değişkenlik arttıkça sözel saldırganlık ve nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlığın arttığı; kışkırtılmış fiziksel saldırganlık ve duygu düzenleme becerisinin ise azaldığı bulunmuştur. Literatüre bakıldığında duygu düzenleme süreçlerinin saldırganlığın gelişmesinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir.²⁹ Duygularını bilhassa da üzüntü, öfke ve hayal kırıklığı gibi olumsuz olarak nitelendirilen duyguları düzenlemekte ve sosyal çevresi tarafından kabul edilebilecek seviyede ifade edemeyen çocuklar için saldırganlık gibi dışsallaştırma problemlerinin yüksek olduğu ifade edilmektedir.³⁰ Özellikle öfke duygusunu düzenleme konusunda zorlananların, farklı yaşam alanlarında ve duygularda da saldırgan davranışlar ortaya koyma ihtimallerinin daha fazla olduğu bulunmuştur.³¹ Tüm bu araştırma sonuçlarına ek olarak, duygusal ifadelerin uygunlukları, sosyal bağlamda duyguları ortaya koymaya yönelik olan sosyal kuralların anlaşılmasından geçmektedir. Düşük ya da yüksek seviyede duygusal ifadeye sahip olan çocukların saldırganlık gibi uyum becerilerini bozan eylemler bakımından risk altında oldukları görülmektedir.³²

Aynı zamanda çocuklardaki sözel saldırganlık arttıkça nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık, kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ve ebeveynlerdeki gelişmeleri kaçırma korkusunun arttığı; nesnelere ve hayvanlara yönelik fiziksel saldırganlık arttıkça kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ve kışkırtılmış fiziksel saldırganlığın arttığı; son olarak kışkırtılmış fiziksel saldırganlık arttıkça kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ve ebeveynlerdeki gelişmeleri kaçırma korkusunun yükseldiği bulunmuştur. Literatüre bakıldığında ülkemizde yapılan araştırmalarda ebeveynlerdeki gelişmeleri kaçırma korkusunun incelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Yurt dışı literatüre bakıldığında da aile özellikleri ile çocukların davranışları arasındaki ilişkiye odaklanılmasına rağmen, aileyi gelişmeleri kaçırma korkusu ile ilişkilendiren çok fazla araştırma yapılmadığı belirtilmektedir.³³ Bu nedenle literatürle karşılaştırma yapılamamıştır. Ancak ebeveynlerin gelişmeleri kaçırma korkusunun sosyal medya kullanımını arttırdığı öngörülmektedir. Bu doğrultuda ebeveynlerin çocuklarına ayırdıkları zamanın azalacağı düşünüldüğünde çocuklardaki saldırganlığın artması beklentiler dâhilindedir.

²⁸ Tanhan, Fuat, Halil İbrahim Özok, ve Volkan Tayiz. "Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO): güncel bir derleme." *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), (2022): 74-85.

²⁹ Yurdakul, Yeşim ve Elifcan Cesur. "İlkokul Dönemi Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerileri ile Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi." *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(1), (2024): 304-319.

³⁰ Eisenberg, Nancy, vd. "The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior." *Child development*, 72(4), (2001): 1112-1134.

³¹ Roberton, Terri, Michael Daffern, ve Romola S. Bucks. "Emotion regulation and aggression." *Aggression and violent behavior* 17(1), (2012): 72-82.

³² Eisenberg, Nancy, vd. "Longitudinal relations among parental emotional expressivity, children's regulation, and quality of socioemotional functioning." *Developmental psychology*, 39(1), (2003): 3.

³³ Bloemen, Noor, and David De Coninck. "Social media and fear of missing out in adolescents: The role of family characteristics." *Social Media+ Society*, 6(4), (2020): 2056305120965517.

Araştırmada incelenen bir diğer durum ise gelişmeleri kaçırma korkusunun duygu düzenleme üzerinde anlamlı bir yordayıcı olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte ebeveynlerdeki gelişmeleri kaçırma korkusunun çocuklardaki sözel saldırganlığı ve kıskırtılmış fiziksel saldırganlığı yordadığı bulunmuştur. Araştırma sonuçlarından hareketle çocuklardaki sözel saldırganlığın ve kıskırtılmış fiziksel saldırganlığın açıklanmasında ebeveynlerdeki artmış gelişmeleri kaçırma korkusu olduğu söylenebilir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar, bazı sınırlılıklar dâhilinde değerlendirilmelidir. Çalışmanın sınırlılıklarından bir tanesi çocukların duygu düzenleme ve saldırganlık seviyelerine dair ulaşılan bilgiler, ebeveynlerin değerlendirmelerine dayanmaktadır. Daha sonra yapılacak olan çalışmalarda farklı bağlamlarda (okul, ev vb.) verilere ulaşmak amacıyla akran veya öğretmen değerlendirmeleri de dâhil edilerek bulguların geçerliliği sınanabilir. Bu sayede çok yönlü ve bütüncül bir inceleme yapılması mümkün olabilir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise erkek katılımcı sayısının az olmasıdır. Çalışmada soruları cevaplayıcıların büyük kısmı annedir. Bu kapsamda babalar tarafından yapılacak değerlendirmelerin de önemli olduğu düşünülmektedir. İlerleyen araştırmalarda anne-baba birlikte veri toplanması çocukların ebeveynlerinin gözünden farklı bakış açıları ile değerlendirmesini mümkün kılması bakımından önem arz etmektedir.

Çalışma kapsamında ulaşılan bulgular nedensellik bağlantısı kurulmadan incelenmiştir. Aynı değişkenler ile yapılacak olan nitel ve deneysel araştırmalar yoluyla nedensel temellerin ortaya koyulması önemli görülmektedir.

Çalışma kapsamında incelenen değişkenlerin demografik verilerle incelenmesi önemli görülmektedir. Çocuk ve aileye ilişkin farklı değişkenlerle süreci ele almak, okul döneminde saldırgan davranışları önlemek, duygu düzenleme becerilerini desteklemek ve gelişmeleri kaçırma konusunda önlem almak için önemli görülmektedir.

Okul hayatıyla birlikte sosyal alanların genişlemesi sonucunda çocuğun yaşamında duygu, biliş ve sosyal ilişkilerde farklılaşma görülmektedir. Saldırgan davranışların ortaya koyulması bu süreç içerisinde sorunlara yol açabilir. Bu doğrultuda özellikle çocukluk döneminde hangi özelliklerin ya da becerilerin saldırgan davranışlar ile ilişkili olduğunun bilinmesi, müdahale çalışmalarının temelini oluşturması yönünden önemli görülmektedir.

Araştırmada çocukların duygu düzenleme becerilerinin saldırganlık ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar göz önüne alındığında ebeveynlerin duygu düzenleme davranışlarını erken yaşta desteklemelerinin önemi dikkat çekmektedir. Bununla birlikte saldırgan davranışlar üzerinde gelişmeleri kaçırma korkusunun etkisi olduğu görülmüştür. Bu kapsamda da ebeveynlerin sosyal medya kullanımını kontrol altına almasının, bu konuda velilere yapılacak olan eğitimlerin ve bilgilendirmelerin önemi ortaya koyulmuştur.

KAYNAKÇA

- Beauchaine, Theodore P. "Future directions in emotion dysregulation and youth psychopathology." *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 44(5), (2015): 875-896.
- Blair, Bethany L., et al. "Identifying developmental cascades among differentiated dimensions of social competence and emotion regulation." *Developmental psychology*, 51(8), (2015): 1062.
- Bloemen, Noor, and David De Coninck. "Social media and fear of missing out in adolescents: The role of family characteristics." *Social Media+ Society*, 6(4), (2020): 2056305120965517.
- Büyüköztürk Şener, *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi, 2011.
- Clark, J. Sarah vd., "Parents on social media: Likes and dislikes of sharenting," C.S. Mott Children's Hospital National Poll on Children's Health, University of Michigan, 23(2). (2015), <http://mottpoll.org/reports-surveys/parents-social-medialikes-and-dislikes-sharenting>.
- Cole, Pamela M., Sarah E. Hall, and Nastassia J. Hajal. "Emotion dysregulation as a vulnerability to psychopathology." *Child and Adolescent Psychopathology, Third Edition* (2017): 346-386.
- Demirci Zeynep Apaydın, Emel Arslan, ve Merve Temel. "Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Duygu Düzenleme ve Kişiler Arası Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi." *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 18(2), (2020): 910-925.
- Eisenberg, Nancy, vd. "Longitudinal relations among parental emotional expressivity, children's regulation, and quality of socioemotional functioning." *Developmental psychology*, 39(1), (2003): 3.
- Eisenberg, Nancy, vd. "The relations of regulation and emotionality to children's externalizing and internalizing problem behavior." *Child development*, 72(4), (2001): 1112-1134.
- Ercan, Elif, vd. "Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu: Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması." *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi* 17 (2016).
- Eşitti, Şakir, "Bilgi Çağında Problemlerli İnternet Kullanımı ve Enformasyon Obezitesi: Problemlerli İnternet Kullanımı Ölçeğinin Üniversite Öğrencilerine Uygulanması," *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 49(2), (2015): 75-97.
- Gökler, Mehmet Enes et al. "Sosyal Ortamlarda Gelişmeleri Kaçırma Korkusu Ölçeğinin Türkçe Sürümünün Geçerlilik Ve Güvenilirliğinin Değerlendirilmesi.," *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17 (52- 59), (2016), 53-59.
- Güleç, Vusala, "Aile İlişkilerinin Sosyal Medya ile Birlikte Çöküşü." *Yeni Medya Elektronik Dergi*, 2(1), (2018): 105-120.
- Halperin, Jeffrey M., Kathleen E. McKay, and Jeffrey H. Newcorn. "Development, reliability, and validity of the children's aggression scale-parent version." *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry* 41(3), (2002): 245-252.
- Kapçı G. Emine, vd. "İlköğretim çağı çocuklarında duygu ayarlama: Bir ölçek uyarlama çalışması ve duygu ayarlamayla ilişkili etmenlerin belirlenmesi." *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 16(1), (2009): 13-20.
- Karasar Niyazi. *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2018.
- Metin, Barış, Ramazan Pehlivan, ve Nevzat Tarhan. "Üsküdar gelişmeleri kaçırma korkusu ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması." *The Journal of Neurobehavioral Sciences* 4(2), (2017): 43-46.
- Pallant Julie, "SPSS survival manual. A step by step guide to data analysis using SPSS," Crows Nest: Allen & Unwin, 2011.
- Pons, Francisco, vd. "Individual differences in children's emotion understanding: Effects of age and language." *Scandinavian journal of psychology*, 44(4), (2003): 347-353.
- Przybylski, Andrew K., vd. "Motivational, emotional, and behavioral correlates of fear of missing out." *Computers in human behavior*, 29(4), (2013): 1841-1848.
- Robertson, Terri, Michael Daffern, ve Romola S. Bucks. "Emotion regulation and aggression." *Aggression and violent behavior* 17(1), (2012): 72-82.
- Röll, Judith, Ute Koglin, and Franz Petermann. "Emotion regulation and childhood aggression: Longitudinal associations." *Child Psychiatry & Human Development*, 43 (2012): 909-923.
- Shields, Ann, Dante Cicchetti. "Emotion regulation among school-age children: the development and validation of a new criterion Q-sort scale." *Developmental psychology* 33(6), (1997): 906.

- Şahin Gülhan ve Ramazan Arı. "Okul öncesi çocukların duygu düzenleme becerilerinin bağlanma örüntüleri açısından incelenmesi." *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5, (2015): 1-12.
- Tabachnick G. Barbara, Linda S. Fidell and Jodie B. Ullman. *Using multivariate statistics*. Vol. 6. Boston, 2013.
- Tanhan, Fuat, Halil İbrahim Özok, ve Volkan Tayiz. "Gelişmeleri kaçırma korkusu (FoMO): güncel bir derleme." *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 14(1), (2022): 74-85.
- Thompson, Ross A. "Emotion regulation: A theme in search of definition." *Monographs of the society for research in child development* (1994): 25-52.
- Waters, Sara F., Ross A. Thompson. "Children's perceptions of the effectiveness of strategies for regulating anger and sadness." *International Journal of Behavioral Development*, 38(2), (2014): 174-181.
- Yurdakul, Yeşim ve Elifcan Cesur. "İlkokul Dönemi Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerileri İle Saldırganlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi." *Trakya Eğitim Dergisi*, 14(1), (2024): 304-319.

Ekolojik Krizin Düşünsel Kökeni: Ekolojik Yabancılaşma İçindeki Modern İnsan

Bilgehan EMEKLİER (*)

Öz

Küresel ekolojik kriz, bir örümcek ağı gibi iç içe geçmiş, çok boyutlu ve çok karmaşık bir sorunlar yumağıdır. Bu çalışma, konjonktürel ve yapısal nedenlerinin ötesinde küresel ekolojik krizin zihniyet boyutunu konu edinmektedir. Söz konusu zihniyet problemini “ekolojik yabancılaşma içindeki modern insan” olarak kavramsallaştırdığı prototip üzerinden ele almakta ve bu özneyi ekolojiyle ontolojik bir bağ kuramamış, ekolojiden uzak veya kopuk bir insan prototipi olarak tanımlamaktadır. Bahsi geçen prototipik öznenin zihniyet yapısını mekân, epistemoloji, eko-psikoloji ve doğa parametreleri çerçevesinde inşa ettiği dört ana önerme üzerinden analiz etmektedir. Buna göre öncelikle ben-merkezci ve mülkiyetçi bir mekân algısına sahip ekolojik yabancılaşma içindeki modern insan yalnızca kendisine ait olduğunu varsaydığı bir evrende tek başına yaşadığını zannetmektedir. İkinci olarak duygu ve değerden kopuk katı bir pozitivist ve rasyonalist epistemolojiyle donanmış ekolojik yabancılaşma içindeki modern insan ekolojiyi akıl ve gözlem yoluyla çözümleyebileceği mekanik bir olguya indirgemektedir. Üçüncüsü kapitalist modern sistemin etkisi altında tüketimci ve hazzı bir psikolojiyle hareket eden söz konusu özne ekolojiyi de sahip olunması ve tüketilmesi gereken bir meta olarak görmektedir. Son olarak kendini doğadan üstün gören bu insan doğayı hükmedilmesi gereken bir nesne olarak algılamaktadır. Bu çerçevede çalışma ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın zihniyetini değiştirip dönüştürmek zorunda olduğunu ve bunun için kadim medeniyetlerdeki ekolojik bilinç ve ekolojik psikolojinin yeniden canlandırılması gerektiğini önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Kriz, Ekolojik Yabancılaşma, Mekân, Epistemoloji, Eko-psikoloji, Doğa.

Derleme Makale

Geliş Tarihi : 09.02.2024

Kabul Tarihi : 26.11.2024

(*) Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Salihli Meslek Yüksek Okulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü.

E-posta : bilgehan.emeklier@cbu.edu.tr

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-3402-1013>

Bilgehan Emeklier, “Ekolojik Krizin Düşünsel Kökeni: Ekolojik Yabancılaşma İçindeki Modern İnsan,” *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 19 (Kasım 2024): 83-104.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.149>

Bu eser [Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/) ile lisanslanmıştır.

The Intellectual Origins of the Ecological Crisis: Modern Human in Ecological Alienation

Bilgehan EMEKLİER (*)

Abstract

The global ecological crisis is a multi-dimensional and multi-complex set of problems intertwined like a cobweb. Aside from the conjunctural and structural reasons, this study focuses on mentality as the source of the global ecological crisis. The article addresses this mentality issue through the prototype conceptualized as the “modern human in ecological alienation” and briefly defines this subject as a human prototype that has not established an ontological connection with ecology and is distant or disconnected from it. The article analyses the mental structure of this prototypical subject through four main propositions constructed within the parameters of environment, epistemology, eco-psychology, and perception of nature. Accordingly, first, the modern human in ecological alienation, with self-centred and possessive perception of the environment, believes that they live alone in a universe that they assume belongs only to themselves. Second, armed with a rigid positivist and rationalist epistemology disconnected from emotion and value, the modern human in ecological alienation reduces ecology to a mechanical phenomenon that can be analyzed through reason and observation. Third, under the influence of the capitalist modern system, the subject, acting with a consumerist and hedonistic psychology, views ecology as a commodity to be owned and consumed. Finally, this person, who considers themselves superior to nature, perceives nature as an object to be dominated. In this framework, the study suggests that modern human in ecological alienation needs to change and transform their mentality. To achieve this, the ecological consciousness and ecological psychology of ancient civilizations should be revived.

Keywords: Ecological Crisis, Ecological Alienation, Environment, Epistemology, Eco-psychology, Nature.

Compilation Article

Submission Date : 09.02.2024

Acceptance Date : 26.11.2024

(*) Asst. Prof. PhD., Manisa Celal Bayar University, Salihli Vocational School, Department of Administration and Organization.

E-mail : bilgehan.emeklier@cbu.edu.tr

ORCID ID : <https://orcid.org/0000-0003-3402-1013>

Bilgehan Emeklier, “The Intellectual Origins of the Ecological Crisis: Modern Human in Ecological Alienation,” *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, no. 19 (November 2024): 83-104.

DOI: <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.10.19.149>

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).

Giriş

Küremiz belki de tarihin hiç tanık olmadığı kadar büyük bir tehdit altındadır; acil ve somut çözümler getirilmediği takdirde geri dönüşü imkânsız tahribatlara yol açacak bir ekolojik krizle karşı karşıyayız. Küresel ısınma, iklim değişikliği, buzulların erimesi, sera gazı salınımı, ozon tabakasının incilmesi, çevre felaketleri, biyolojik çeşitliliğin azalması, kuraklık, yeraltı sularının çekilmesi, tarımsal verimliliğin düşmesi, gıda ve suya erişimdeki sorunlar günümüz insanının ve tüm canlıların yanı sıra gelecek nesillerin de varoluşsal bir tehdit altında olduğunu göstermektedir. Nitekim 16. yüzyıldan bu yana en az 680 omurgalı türün nesli tükenirken¹ 1970'ten beri küresel yaban hayatı nüfusunun %69'u yok olmuştur.² Önümüzdeki on yıllarda ise yaklaşık bir milyon hayvan ve bitki türü yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.³ Modern dünyadaki biyoçeşitliliğin giderek yok olduğunu gösteren bu rakamların yanı sıra dünyamızın gelecek projeksiyonuna dair tahminler de ne yazık ki hiç iç açıcı değil. Örneğin OECD'nin 2100 yılına kadarki küresel ısınma tahminlerinde gerekli önlemlerin alınması durumundaki iyimser senaryoya göre sıcaklık 2 derece artarken, kötü senaryoya göre bu ısınma 3 ile 6 derece arasında olacaktır.⁴ Bununla birlikte ekolojik kriz kaynaklı iklim göçünün ya da ekolojik göçün kıtalararası bir göç dalgasına ve toplumsal mobilizasyona neden olacağı beklenmektedir. Nitekim 2050'li yıllara dair bazı tahminler bizlere bu konuda çarpıcı rakamlar sunmaktadır. Dünya Bankası'nın yüksek emisyonları ve eşit olmayan kalkınma verilerini yansıtan kötümser senaryosunda ortalama 170,3 milyon insan topraklarından göç etmek zorunda kalacaktır.⁵

Böylesi çok boyutlu ve karmaşık bir denklemden oluşan küresel bir sorun(sal)a yalnızca konjonktürel eylem planları, kısa vadeli çözümler veya popülist retoriklerle yaklaşılamayacağı aşikâr; zira sorunun kökeni derindedir, tarihseldir ve felsefidir. Bu nedenle günümüzdeki küresel ekolojik krizin felsefi ve tarihsel arka planına inerek sorunun altında yatan zihniyet problemine yoğunlaşmak gerekir. Böylesi felsefi bir çabanın mütevazî bir girişimi olan bu makale, sonuçlarını her geçen gün fazlasıyla hissettiğimiz küresel ekolojik krizin derin köklerine inmeye çalışıp konuya kavramsal, felsefi ve tarihsel bir perspektiften yaklaşarak sorunun temelinde bir zihniyet probleminin yattığını ileri sürmektedir. Söz konusu zihniyet problemini, "ekolojik yabancılaşma içindeki modern insan" olarak kavramsallaştırdığı prototip üzerinden incelemekte ve ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanı ekolojiyle varoluşsal bir bağ kuramamış ya da ekolojiden uzak veya kopuk bir yaşam kültürü benimsemiş bir insan prototipi olarak tanımlamaktadır. Bu prototipik öznenin zihin dünyasını mekân, epistemoloji, eko-psikoloji ve doğa ilişkisi çerçevesinde inşa ettiği dört ana önerme üzerinden derinleştirip analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle ekolojik yabancılaşma kavramına yer verilecek, ardından ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın kavramsal tanımı yapılarak bu insanın mekân algısı, epistemolojik anlayışı, eko-psikolojisi ve doğa algısı üzerinde durularak söz konusu prototipin zihniyet yapısı tartışılacaktır. Sonuç kısmında ise ekolojik krizle mücadelede düşünsel bir değişim ve dönüşümünün kaçınılmaz olduğu vurgulanarak,

¹ *UN Report: Nature's Dangerous Decline 'Unprecedented'; Species Extinction Rates 'Accelerating'*, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/05/nature-decline-unprecedented-report/>, 2019.

² *WWF's Living Planet Report Reveals a Devastating 69% Drop in Wildlife Populations on Average in Less Than a Lifetime*, <https://wwf.ca/media-releases/living-planet-report-international-2022/>, 2022.

³ *UN Report*.

⁴ *OECD, Climate Change in Figures*, <https://www.oecd.org/environment/cop21-climate-change-in-figures.htm>

⁵ Söz konusu iklim göçmeni nüfusunun bölgesel dağılımının şu şekilde olacağı tahmin edilmektedir: Sahra-altı Afrika'da 85,7 milyon iklim göçmeni (nüfusunun %4,2'si), Doğu Asya ve Pasifik'te 48,4 milyon iklim göçmeni (nüfusunun %2,5'i), Güney Asya'da 40,5 milyon iklim göçmeni (nüfusunun %1,8'i), Latin Amerika'da 17,1 milyon iklim göçmeni (nüfusunun %2,6'sı), Kuzey Afrika'da 19,3 milyon iklim göçmeni (nüfusunun %9'u), Doğu Avrupa ve Orta Asya'da 5,1 milyon iklim göçmeni (nüfusunun %2,3'ü). WORLD BANK, *Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration*, <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/2c9150df-52c3-58ed-9075-d78ea56c3267>, (2021): 80.

bunun için kadim medeniyetlerde zaten var olan ekolojik bilinç ve ekolojik psikolojinin hatırlanması, içselleştirilmesi ve kolektif eyleme dönüştürülmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

Ekolojik yabancılaşma

Öncelikle yabancılaşma kavramını literatüre kazandıran Hegel'e göre yabancılaşma en yalın tanımıyla ruhun (*Spirit*) dünyayı dışsallaştırmasında kendi özünü tanımayı başaramadığı ve özünden uzaklaştığı bir durumdur.⁶ Üzerinde ayrıntılı durduğu için kavramla özdeşleşen Marx'a göre kapitalist üretim ilişkilerinin yol açtığı yabancılaşma insanın emeğini ve ürettiği ürünü dışsal bir varoluş olarak görmeye başlaması ve kendine yabancı olarak anlamlandırmasıdır; bu aslında yaşamsal gerçekliğinin kaybolmasıdır ve böylece insan sadece kendine ve diğerlerine karşı yabancılaşmaz, aynı zamanda tüm duyuşal dış dünyasına, anlamlandırdığı ilişkiler ve yetkinlikleri dahil her şeye yabancılaşır.⁷ Marx'tan yola çıkan Erich Fromm ise yabancılaşmayı şu şekilde özetler: "Yabancılaşma, kişinin dünyayı ve kendini pasif ve alıcı bir biçimde, yani edilgen olarak kabul etmesi demektir. Bu da nesne ile öznenin birlikte oluşu gerçeğinin fark edilememesi, yani dünyanın bir bütünlük olarak algılanamaması anlamına gelir".⁸ Başka bir deyişle yabancılaşma insanın kendine, başkasına, çevresine ve doğaya yabancı kalma durumudur ve nesnenin özneye hükmetme halidir.⁹

Günümüzde insanların sosyal gücünde ve karşılıklı bağımlılıklarındaki nesnel artışa rağmen hızlı kültürel, teknolojik ve çevresel değişim aynı zamanda yalnızlık duygusunu da yoğunlaştırmaktadır. Dolayısıyla çağdaş kapitalist toplumların bu çelişkisine içkin olan yabancılaşma kavramı toplumsal parçalanma, ayrışma ve sosyal hayal kırıklığının yanı sıra sosyal güçsüzlük ve izolasyonu, bireyin öz benliğinden ve çevresinden kopmasını da içerir.¹⁰ Kendi seçmediği veya seçemediği koşullarda insanın yerine getirdiği zorunlu eylemsellik, özerklik kaybına işaret eder. Hartmut Rosa, bu durumu sosyal hızın inanılmaz boyutlara ulaştığı günümüz modern toplumunda hızlanma kaynaklı köklerinden koparılma ve yabancılaşma ile açıklar.¹¹ Başka bir ifadeyle yabancılaşma, hız güdümlü toplumsallık içinde güncellenmiş; çok katmanlı değişim, belirsizlik ve istikrarsızlık içinde insanların onları çevreleyen maddi yapılardan başkalarıyla olan ilişkilerine, içinde buldukları kurumlardan kendi duygu ve inançlarına kadar yabancı kalmalarını ifade eden bir anlama dönüşmüştür.¹²

Bu bağlamda ekolojik yabancılaşma kavramının düşünsel kökenini Marx'ta bulmak mümkündür.¹³ Zira insan tıpkı kendi emeğine yabancılaştığı gibi doğadan da uzaklaşmıştır ve bu durum aynı zamanda özel mülkiyet ve doğal hammaddelerin üretim süreçlerindeki sınırsız kullanımıyla ilişkilidir. Doğa artık insanın içinde yaşadığı, onu kucaklayan, insanın ayrılmaz bir parçası değil; üretim sürecine giren bir dizi girdinin kaynağı haline gelmiştir. İnsan kapitalist

⁶ Louis Dupré, "Hegel's Concept of Alienation and Marx's Reinterpretation of it," *Hegel-Studien* 7, (1972): 220.

⁷ Karl Marx, *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844 and the Communist Manifesto*, çev. Martin Milligan, (New York: Prometheus Books, 1988), 72, 106; Karl Marx, *Grundrisse*, Çev. Martin Nicolaus, (New York: Random House, 1973), 162.

⁸ Erich Fromm, *Marx'in İnsan Anlayışı*, çev. Kaan H. Ökten, (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1992), 125.

⁹ Faruk Yalvaç, "Alienation and Marxism: An alternative starting point for critical IR theory," <https://www.e-ir.info/2022/01/27/alienation-and-marxism-an-alternative-starting-point-for-critical-ir-theory/> 2022.

¹⁰ Emil Øversveen, "Capitalism and alienation: Towards a Marxist theory of alienation for the 21st century," *European Journal of Social Theory* XX(X), (2022): 2-3.

¹¹ Hartmut Rosa, *Social acceleration: A new theory of modernity*, çev. Jonathan Trejo-Mathys, (New York: Columbia University Press, 2013), 285-286.

¹² Rosa, *Social acceleration*, 317-318.

¹³ Murray Bookchin, *The ecology of freedom: the emergence and dissolution of hierarchy*, (Montreal/New York: Black Rose Books, 1991), xxvi. Marx'ın yabancılaşma kuramını doğa ve çevre bağlamında yeniden değerlendiren bir çalışma için bkz. Steven Vogel, "Marx and Alienation From Nature," *Social Theory and Practice* 14:3, (1988): 367-387.

kâr arzusu içinde doğanın ticari değerine odaklanarak doğaya karşı duyarsızlaşmıştır. Böylece aslında bir bütünü oluşturan insan-doğa ilişkiselliği bölünmüş, parçalanmış ve birbirinden uzaklaşmıştır.¹⁴ Nitekim ekolojik düşüncenin insan doğasına ve modern topluma yönelik eleştirilerini teorik bir zeminde derinleştiren Simon Hailwood, doğadan yabancılaşmanın insan-doğa ilişkisinde fiziksel, epistemolojik ve ontolojik bir kopuş olduğunu, çünkü modern düşünce ve yaşam tarzında doğanın sadece insan ihtiyaçlarına hizmet eden bir kaynağa indirgendüğünü ve böylece insanın doğanın geri kalanından soyutlanarak yabancılaşmaya yol açtığını vurgular. Hailwood'a göre insanın doğadan ayrışması, doğa üzerindeki etkilerini ve sorumluluğunu görmezden gelmesini kolaylaştırır ve doğayla kurulan bu indirgemeci ve araçsal ilişki, insanın doğaya olan etik sorumluluğunu zayıflatarak çevresel sorunların çözümünü de engeller.¹⁵

Buradan hareketle en basit şekliyle ekolojik yabancılaşma insanın doğadan giderek uzaklaşması ve doğal çevreye karşı duyarsızlaşma hali ve sürecidir. Bir başka deyişle ekolojik yabancılaşma, insanların yaşamlarında öz varlıklarına içkin arzu akışlarında, yaşamsal dinamiklerinde ve deneyimlerinde doğa ve diğer canlılarla kendi aralarında bağlantı kurmadıklarında ya da kuramadıklarında ortaya çıkar. Ekolojik yabancılaşmada insanın ekosistem ile arasında sürdürülebilir bir ilişki artık yoktur; birlikte yaşamın incelikleri üzerine düşünsel ve eylemsel arayışlar yerini kayıtsızlığa ve derin bir ihmale bırakmıştır. Kapitalist sistemin dayattığı yaşam şekli içinde insanlar birbirinden, çevresinden ve doğadan ayrı oldukları için insan faaliyetleri ekolojik olarak tepkisizdir ve bu durum aşılması zor, sürekli tekrar eden yapısal krizler doğurur.¹⁶

Özetle ekolojik yabancılaşma bir yandan kapitalist sistemin diğer yandan modernist paradigmanın bir çıktısıdır. Kapitalist üretim ve tüketim ilişkileri insanların doğayı sadece bir kaynak veya kullanım nesnesi olarak görmesine neden olup insanı doğaya duyarsızlaştırırken, modernist düşünce ise insanın doğadan üstün olduğu, onu değiştirebileceği ve ona hükmedebileceği mitini inşa etmiştir.¹⁷ Böylece doğa, ekolojik olarak yıkıcı davranışa yol açacak şekilde insanlığın yabancılaştığı bir nesne haline dönüşmüş ve modern endüstriyel sistem insan-doğa bütününi parçalayarak doğayı dışsallaştırmıştır.¹⁸ Dolayısıyla modernist denklemde doğa, "aşağı öteki" (*inferior other*) konumuna indirgenirken; insan, varoluşunun ve tüm yaşamsal deneyiminin aslında ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu doğadan kopuk hale gelmiştir.¹⁹

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın zihniyet parametreleri

Johan Galtung "On the dialectic between crisis and crisis perception" başlıklı çalışmasında Batı medeniyetini karakterize eden insan prototipini *homo occidentalis oeconomicus axiomaticus* olarak kavramsallaştırmış, bu çerçevede söz konusu öznenin zihniyet parametrelerini mekân, zaman, bilgi, insan-tabiat, insan-insan ve insan-Tanrı ilişkisinden

¹⁴ Peter Dickens, *Reconstructing nature: Alienation, emancipation and the division of labour*, (London and New York: Routledge, 1996), 57-58.

¹⁵ Simon A. Hailwood, *Alienation and Nature in Environmental Philosophy*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 16-17.

¹⁶ Athina Karatzogianni ve Andrew Robinson, *Power, resistance and conflict in the contemporary world social: Movements, networks and hierarchies*, (New York: Routledge, 2010), 37-39.

¹⁷ Elizabeth A. Walsh, "Ellen Swallow Richards and the 'Science of Right Living': 19th century foundations for practice research supporting individual, social and ecological resilience and environmental justice," *Journal of Urban Management* 7(3), (2018): 134.

¹⁸ R.F.E. Mourits, *The psychological roots of ecologically destructive consumptive behaviour: ecological alienation and self-alienation*, Thesis Philosophy of Psychology, (Leiden: Leiden University, 2021), 24.

¹⁹ Mourits, *The psychological roots*, 17-18.

oluşan altı önermeyle analiz etmiştir.²⁰ Böylece Galtung Batı medeniyeti insan prototipinin düşünce sistematüğını kuramsal bir bütünlük içinde ana hatlarıyla ortaya koymuş, Batı-insanın zihin dünyasını bizlere eleştirel bir çerçeve olarak sunmuştur. Gerek teorik iç tutarlılık gerekse de pratik uygulanabilirlik açısından uygun bir referans oluşturan söz konusu yaklaşım²¹ bizim bu makalede kavramlaştırdığımız ekolojik yabancılaşma içindeki modern insan ve bu prototipik kavramlaştırmamızın zihin dünyasını anlamlandırmaya çalıştığımız felsefi-kuramsal açılıma çıkış noktası oluşturmaktadır. Buradan hareketle biz de ekolojik yabancılaşma içindeki modern insan prototipini mekân, epistemoloji, eko-psikoloji, doğa üzerine inşa ettiğimiz dört ana önermeyle düşünsel bir temele oturtmaya çalışacağız.

Bununla birlikte öncelikle ekolojik yabancılaşma içindeki modern insandan ne anla(ma)dığımızı değerlendirmek gerekir. Kavram tabii ki her modern bireyin ekolojiye yabancılaştığı ya da modern bireylerin hepsinin ekolojiyi yok saydığı anlamına gelmiyor. Zira bugün modern dünyada doğaya ve ekosisteme ekolojik bilinç ve sorumlulukla yaklaşan birçok modern birey bu psiko-sosyal soyutlamanın dışındadır. Fakat bununla birlikte modernleşme ve kapitalistleşme sürecini doğanın dışsallaştırılması ve ötekileştirilmesi olarak anlayan ve doğayı tahakküm altına alarak bunu yaşam biçimi haline dönüştüren bir zihniyet de var. Başka bir ifadeyle ekolojik yabancılaşma içindeki modern insan ekolojik bilinçten uzak, doğal çevreyi ve ekosistemi önemsemeyen bir yaşam tarzı benimsemiş insan prototipinin ana hatlarını çizmektedir. Dolayısıyla kavramsallaştırmamız doğaya, doğal çevreye ve ekosisteme yabancılaşmış zihin dünyasının prototipik bir soyutlaması olarak okunabilir. Nitekim insanın sahip olduğu dünya görüşü ve değer yargıları doğa ve çevre ile ilişkilerinde temel belirleyicidir ve söz konusu prototipik soyutlama ile bu gerçekliğin tartışılmaya açılması ve eleştirilmesi ilgili düşünce sistematüğında değişim ve dönüşümün ön koşulu olarak değerlendirilebilir; çünkü ekolojik problemlerin yalnızca yasal düzenlemeler ve teknolojik önlemler ile çözülemeyeceği artık anlaşılmalıdır ve sorunun düşünsel ve ahlaki boyutunun gündemde tutulması gereklidir.²²

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın mekân algısı

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın zihniyet analizine ilişkin ilk önermemiz mekân algısıyla ilgilidir: Modern insan içinde yaşadığı yerküre ve evrenin yalnızca kendine ait olduğu, insan-merkezci bir mekân tasavvuruna sahiptir. İnsan-dışı tüm varlığı görmezden gelen bu tek boyutlu mekân algısı hem bireyi dünyanın merkezine yerleştirmiş hem de yerküreyi sorumsuzca kullanabileceği özel mülkü olarak görmesine yol açmıştır. Modern Avrupa'nın sömürgecilik ve kapitalistleşme tarihi, ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın kendini evrenin efendisi gören söz konusu ben-merkezci ve mülkiyetçi mekân algısının örnekleriyle doludur.

Doğa emperyalizminin ilk vakalarından biri olan Madeira Adası bu mekân algısının tipik bir örneğidir. Nitekim kapitalizmin yayılma sürecinde insan emeği ve doğanın sömürülmesini tarihsel bir anlatıyla şeker üretimi ve gümüş madenciliği özelinde inceleyen Jason W. Moore, Madeira Adası'nı ekolojik emperyalizm stratejisinin örneklerinden biri olarak ele almıştır. Atlantik adalarından biri olan, küçük olmasına rağmen jeostratejik konumu nedeniyle oldukça önem arz eden Madeira, gemi yapımı ve şeker üretimine dayalı Portekiz emperyalizminin 15.

²⁰ Johan Galtung, *On the Dialectic Between Crisis and Crisis Perception*, <https://www.transcend.org/galtung/papers/On%20the%20Dialectic%20Between%20Crisis%20and%20Crisis%20Perception.pdf>, 1983, 22-32.

²¹ Ahmet Davutoğlu, *Medeniyetlerin Ben İdraki: Medeniyet Teorisine Mukaddime*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 51-52.

²² İbrahim Özdemir, *Çevre, İnsan ve Sorumluluklarımız*, (İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2020), 11-12. Değerler ve dünya görüşü bağlamında hem bireysel hem de kolektif düzeyde kapsayıcı etik bir farkındalık dönüşümüne ilişkin bir tartışma için ayrıca bkz. Hailwood, *Alienation and Nature*.

yüzyıldaki ilk uygulama alanlarından biri olmuştur. Ada keşfedilene kadar el değmemiş tabiatı ve ormanlarıyla bir cennet gibiyken Portekizliler adayı “ormansızlaştırıp” metalaştırmaya başlamışlardır. Portekizliler, ada ormanlarını hızla katledip ağaçlardan elde ettikleri kerestelerle büyük okyanus gemileri inşa ederek çok güçlü bir filo kurmuşlar ve böylece dönemin başat deniz gücü olmuşlardır.²³ Adanın mekânsal emperyalizmi ormansızlaştırma ve ağaçların keresteye dönüştürülmesiyle sınırlı kalmamış, sınırsız meta üretimi arzusuyla hareket eden kapitalist insan sömürgeciliğin sonraki dönemlerinde adayı önce tahıl kaynağına, ardından şeker plantasyonuna dönüştürmüştür; öyle ki 15. yüzyılın sonuna gelindiğinde Madeira artık dünya ekonomisinin en büyük şeker üreticisi mekânı haline gelmiştir.²⁴

Bununla birlikte yeterli işgücünün köle ticaretiyle sağlandığı Madeira’da aşırı üretime bağlı olarak sulama sistemlerinin de etkisiyle artan erozyon sonucunda toprak verimsizleşmiş ve ada ekolojik olarak bozulmaya başlamıştır. Yine adada çalışma koşulları nedeniyle köle ölüm oranları yükselmiş ve bu durum kapitalist üretim sürecindeki bir verimsizlik unsuru olarak değerlendirilmiştir. Böylece ada toprak ve insan gücündeki verimsizlik ve üretimin azalması sebebiyle şeker üretimindeki rolünü Brezilya ve Karayipler’e devretmiştir. Başka bir ifadeyle kapitalist sistem şeker üretiminde yaşadığı bu krizi, üretimi yeni bölgelere yayarak çözmüş; Madeira’da düşen şeker rekoltesi yerini Yeni Dünya’nın suyu bol topraklarına ve yerli insan gücüne bırakmıştır.²⁵ Kısacası kapitalizmin sonsuz sermaye birikimi arzusu, doğanın sonsuz işgalini rasyonelleştirerek Madeira adasını hem insan hem doğa sömürgeciliğinin mekânına dönüştürmüştür. Madeira, modern kapitalist insanın arzu ve isteklerini yerine getirdikten sonra mekânsal işlevini başka coğrafyalara devretmiştir. Dolayısıyla coğrafi keşiflerle başlayan endüstriyel üretim sürecinde doğa sermaye birikimi için acımasızca sömürgeleştirilirken sömürge topraklarında doğanın bir parçası olarak görülen yerli insanların üretim süreçlerindeki emekleri de sınırsız bir biçimde sömürülmüştür.²⁶ Bu açıdan değerlendirildiğinde modern dünya tarihi mekânın, toprağın, doğanın, çevrenin, insanın ve emeğin sömürü tarihi olarak yorumlanabilir.

Bu anlamda jeokronolojik bir kavram olarak Antroposen (*Anthropocene*) insan faaliyetlerinin gezegenin iklimi ve ekosistemleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu dönemi tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Kavram, özellikle hızlı sanayileşme sonucunda modern insanın ekoloji ve doğaya verdiği zararı ve bu zararın yerkürenin kendini yenileme kapasitesinin çok üzerinde olduğunu ifade etmektedir. Buna göre insanlık büyük bir jeolojik güç ve jeolojik bir fail olarak görülmektedir; nitekim Jason W. Moore ekolojik kriz ile söz konusu faillik ilişkisini şu formülasyonla özetler: “İnsan faaliyetleri + Doğa = Gezegenel

²³ Jason W. Moore, “Madeira, Sugar, and the Conquest of Nature in the “First” Sixteenth Century: Part I: From “Island of Timber” to Sugar Revolution, 1420–1506,” *Review (Fernand Braudel Center)* 32(4), (2009): 354. Jason W. Moore, ““The Modern World-System” as Environmental History? Ecology and the Rise of Capitalism,” *Theory and Society* 32(3), (2003a): 348-349. Venedik erken modern dönemde Doğu-Batı arasındaki küresel deniz ticaretinde söz sahibi ve dönemin başat deniz gücüyüdü. Ancak okyanus ötesi keşiflere dayalı modern dünya sisteminin başlangıcında bu yerini Portekiz’e bırakacaktı. George Modelski, Portekiz’in modern dünyanın ilk hegemonik deniz gücü olmasındaki avantajlarını şu şekilde sıralamaktadır: okyanuslara açılan coğrafi bir konuma sahip olması, ulusal bütünlüğüne ve kimliğine erken dönemde kavuşması, Venedik-Kuzey deniz ağının bir parçası olarak uzun mesafeli ticaretteki tecrübesi ve son olarak monarşi ile işçi sınıfı arasındaki ittifaka dayanan uyumlu bir devlet yapılanması. Modelski, Portekiz’in okyanus genişlemesinde Atlantik ortasındaki Azor Adaları ile Fas açıklarındaki Madeira’nın rolüne ayrı bir parantez açmış; başat deniz gücü olmasındaki asıl başlangıç noktasının gemi yapımı gibi ilgili endüstrilerdeki kaynakları ve konum avantajları nedeniyle bu adaların keşfi olduğunu belirtmiştir; George Modelski, *Long Cycles in World Politics*, (Seattle and London: University of Washington Press, 1987), 40-42, 70-72.

²⁴ Jason W. Moore, “Sugar and the Expansion of the Early Modern World-Economy: Commodity Frontiers, Ecological Transformation, and Industrialization,” *Review (Fernand Braudel Center)* 23/3, (2000): 417.

²⁵ Moore, ““The Modern World-System,”” 350-351; Jason W. Moore, “Madeira, Sugar, and the Conquest of Nature in the “First” Sixteenth Century, Part II: From Regional Crisis to Commodity Frontier, 1506—1530,” *Review (Fernand Braudel Center)* 33(1), (2010): 17-18.

²⁶ Moore, “Madeira, Sugar, and,” 354; Moore, ““The Modern World-System,”” 348-349.

kriz”.²⁷ Bu perspektifle Antroposen, gezegenimizde doğal kaynakların hiç düşünülmeden açgözlü bir şekilde kullanılmasından kaynaklanan, değişen iklim koşulları ve ekosistemin gördüğü zararın yol açtığı benzeri görülmemiş bir değişikliği temsil etmektedir.²⁸ Dolayısıyla kavram, hem ekolojik yabancılaştırma içindeki modern insanın hegemonyacı mekân tasavvurunun sonuçlarını yansıtması açısından hem de eğer bu ivmeyle devam ederse ekolojik krizin geri döndürülmesi imkânsız boyutlarını ortaya koyması bakımından önemli bir araştırma çerçevesi sunmaktadır.

Ancak bu kavramsal çerçeve, tüm insanlığın ekolojik krizin faili ve sorumlusu olduğunu ima ederek yaşanan ekolojik şiddetin faili olmak yerine aslında kurbanları olan insanları da (kadınları ve yerlileri/beyaz olmayan insanları) sorumluluğa dahil eder. Oysa gerçek failer olarak kapitalist sistemin mukteditlerini ve sosyoekonomik gerçekliklerinin ön plana çıkarılması gerekliliğiyle, “İnsan Çağı” sloganlaştırmasıyla tüm insanlığı sorumlu kılmak yerine literatürde Antroposene alternatif olarak “Kapitalosen” (*Capitalocene*) kavramı ortaya atılmıştır. Böylece ekolojik krizin kaynağı olarak modern kapitalizmin yüzyıllardır süregelen çitleme, sömürgecilik, sanayileşme ve küreselleşme süreçlerine yayılan küresel ölçekli, dünya-tarihsel ve politik-ekonomik örgütlenmesinin karmaşık ve birbiriyle ilişkili süreçlerine odaklanılması gerekliliği tartışmaya açılmıştır.²⁹

En nihayetinde söz konusu kavramsallaştırmalar, insanın dünya üzerindeki negatif etkilerini ve mekânı nasıl tahakküm aldığını göstermesi açısından son derece önemlidir. Zira kadim medeniyetlerin insan ile mekân arasında kurduğu karşılıklı ve bütünlükçü dengeyi³⁰ bozan, mekânı insana bağımlı kılan modernist mekân algısı aslında büyük bir yanılısamadan ibarettir, çünkü ekolojik yabancılaştırma içindeki modern insan varsaydığı gibi evren ve yerkürenin ne mülk sahibi ne efendisi ne de tek varlığıdır. Bir üst-sistem olarak yerküre, karşılıklı etkileşim, denge ve uyum içinde işleyen beş alt-sistemden oluşmakta ve insan bu alt-sistemlerden biri olan biyosferdeki canlılardan sadece birini oluşturmaktadır; öyle ki sekiz milyar civarındaki insan nüfusu yeryüzünde yaşayan canlıların yalnızca %0,01’ine karşılık gelmektedir.³¹

---

²⁷ Jason W. Moore, “Introduction: Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism,” içinde ed. Jason W. Moore, *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*, (Oakland: PM Press, 2016a), 3.

²⁸ Anthony Burke, Stefanie Fishel, Audra Mitchell, Simon Dalby ve Daniel J. Levine, “Planet Politics: A Manifesto from the End of IR,” *Millennium: Journal of International Studies*, (2016): 4.

²⁹ Moore, “Introduction: Anthropocene or Capitalocene?,” 1-13; Wendy Arons, “We Should Be Talking about the Capitalocene,” *TDR: The Drama Review* 67(1), (2023): 35-40.

³⁰ İslam-öncesi kadim Türk kültüründeki evren tasarımı “Kutlu Yer ve Su (Iduk Yer-Sub)” kavramlaştırmasıyla kutsanan yeryüzü sorumluluk üstlenebilecek bir kişilik veya özne olarak görülmüş, bu bağlamda insan-mekân ilişkisi “karşılıklı sorumluluk” çerçevesine oturtularak her iki varlığın da birbiriyle uyum ve ahenk içinde yaşaması gerektiğine inanılmıştır. Kadim Türklerdeki mekân algısı Orhun Abideleri’nde geçen Tanrı’ya özgü gök, Tanrı’nın korumasındaki yeryüzü ve bu düzene uymayanların mekânı olan yeraltı olarak üç katmanlı bir evren tasarımıyla yansıtılmakta, kutlu (iduk) olarak kabul edilen yeryüzü ise birer ruha sahip yer ve sudan oluşmaktaydı. Söz konusu evren anlayışı Kültigin Yazıtı gibi diğer yazılı kaynaklarda yer aldığı gibi sözlü anlatılarda da geçmekteydi; Hasan Kalyoncu, Kemaleddin Taş, “Türk Kültüründe Çevre Algısı ve İslam’ın Türk Toplumunun Çevre Anlayışına Etkileri,” *Tabula Rasa Felsefe & Teoloji Dergisi* 39, (2022): 44-45. Öte yandan benzer bir evren-mekân anlayışını kadim Hint medeniyetinde de görmek mümkündür. Örneğin Hinduizmin kutsal metinleri Upanişadlar’a göre insanların dünyamız üzerindeki hakkı diğer canlılarından fazla değildir; Ensar Yılmaz, “Hint Kültüründe ve Tek Tanrılı Dinlerde Çevre Toplum İlişkisi,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (1), (2010): 32.

³¹ Aydın Uğur, “Antroposen: İklim Krizi mi Yoksa Uygarlık Krizi mi?,” *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi* 2(3), (2021):559-566.

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın epistemolojik anlayışı

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın zihniyet analizine ilişkin ikinci önermemiz epistemolojik anlayışıyla ilgilidir: Modern insanın bilgi anlayışı katı bir olgu-değer ve akıl-duygu ayrıştırmasına dayanır. Bu ayrıştırıcı ve dışlayıcı epistemolojik anlayış, Batı-merkezci modernist paradigmanın pozitivismi ile rasyonalizmi üzerine inşa edilmiştir. Modern pozitivism bilimi olgu ve gözleme indirgeyerek bilgiyi değerlerden koparıırken modern rasyonalizm ise bilimi akla mahkûm ederek duyguları bilimsel denklemin dışına itmiştir.³² Duyu bilgisini değer, akli bilgiyi de duygu ile uyum ve ahenk içinde harmanlamayı başarabilmiş kadim epistemolojilerden keskin bir kopuşu ifade eden bu yaklaşım Aydınlanma düşüncesinin bir ürünüdür.³³ Böylece Aydınlanma düşüncesi akıl-bağımlı ve olgu-bağımlı bilimsel bir mit inşa ederek, modernist epistemolojik paradigmayı dogmatikleştirmiştir.

Bilimsel bilgiyi “Tanrılaştırarak” insani değer ve duygulardan arındıran modernist epistemolojinin felsefi kökeni, 17. yüzyılda Bacon, Galileo, Descartes, Leibniz gibi bilim insanlarının doğa bilimlerinde gerçekleştirdiği bilimsel devrime ve bu devrimin merkezinde yer alan Newton fiziğine dayanmaktaydı. Newton’un evrensel yerçekimi yasası yeni evren tasarımı sunmaktaydı. Newtoncumekanik evren tasarımına göre insan ve insanın içinde bulunduğu evren birbirinden ayrı parçalardan oluşan ve muntazam bir saat gibi çalışan ya da kendi kendine kusursuz işleyen bir makine düzenine sahipti.³⁴ Açıklanabilir bu mekanik evrenin işleticisi yine Tanrıydı; ama sık sık kendisine müracaat edilmesi gerekmeyen “rafine bir matematikçi olarak Tanrı”.³⁵ Böylesi mekanistik ve ayrıştırıcı bir evren anlayışının canlı varlıklara ve insan ontolojisine bakışı da ister istemez mekanikti, çünkü dönemin zihniyeti (*Zeitgeist*) “mekanik insan” anlayışına dayanmaktaydı; öyle ki manevi bir geçmişe sahip Leibniz bile her canlının organik yapısının, insan yapımı robotları aşan bir tür Tanrı yapımı bir makine ya da doğal bir robot olduğunu ileri sürmekteydi.³⁶ İnsanın ontolojik formülasyonunu robotik ya da mekanik bir varoluş üzerine inşa eden böylesi epistemolojik bir denklemde insan duygularının ve değer yargılarının doğal olarak yeri yoktu ve olamazdı.

Modern öncesi epistemolojinin bütüncül evren anlayışını alt üst eden Newtoncu evren tasarımının merkezinde mekanik tabiat kavramı yer almaktadır. Mekanistik tabiat anlayışı, tabiatın belli yasalara göre işleyen bir mekanizma veya makine olduğu imgesine dayanmaktadır. Söz konusu imgeye göre, tabiat bütünüyle maddeden ibarettir; maddenin zaman ve mekândaki hareketleri güç yasaları tarafından belirlenmektedir. Bu hareket ve yasalar bilindiği sürece tabiatın kodlarını, şifrelerini veya gizemini çözmek mümkündür.³⁷ Nitekim bilimsel devrimin ve aydınlanma düşüncesinin öncül isimlerinden Francis Bacon, “bilgi güçtür” mottosundan hareketle modern insanın her şeye hâkim muktedir bir varlık olduğuna ve bilgiyle donatılmış bu insanın doğal olarak tabiata da hükmedeceğine inanmıştır. Bacon 1620’de yayınladığı *Novum Organum* adlı eserinde doğaya ilişkin metafizik bilginin yeniden inşa edilmesi gerektiğini belirterek, doğanın insan tarafından yönetilmek için var olduğunu ifade

³² Bilgehan Emeklier ve Nihal Emeklier, “Emotions in War: The Emotionality-Rationality Equation in Clausewitz’s Theory of War,” *The Philosophical Journal of Conflict and Violence* 4(1), (2022): 46.

³³ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, (Stanford: Stanford University Press, 2002), 71-72.

³⁴ Aydın Arıtan, “Yayıncının Sunuşu,” içinde Erich Fromm, *Marx’ın İnsan Anlayışı*, (İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1992), 9; Ahmet Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 60.

³⁵ Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, 61-62.

³⁶ Torbjon L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*, Çev. Mehmet Özay, (İstanbul: Açılım Kitap, 2006), 154-155.

³⁷ Çiğdem, *Aydınlanma Düşüncesi*, 60.

etmiştir. Bacon'da doğa evcilleştirilmesi, tahakküm altına alınması ve hâkim olunması gereken edilgen bir varlık ya da bir nesne olarak düşünülmektedir.³⁸

Doğanın baskı ve kontrol altına alınması gerektiği konusunda Bacon'un kullandığı metaforlar da en az doğaya bakışı kadar çarpıcıdır. Örneğin insan-doğa ilişkisini işkence metaforu üzerinden ele almış, işkenceyi doğayı sorgulamada ve zapturapt altına almada deneysel bir yöntem olarak kurgulamıştır.³⁹ Benzer şekilde seçtiği imgelemlerde, erkek-egemen perspektiften toplumsal cinsiyete dayalı bir söylemle doğayı hükmedilen ve ihlal edilebilecek bir kadın olarak tasvir etmiştir.⁴⁰ Bacon'un söz konusu anlatımları, insanın doğa üzerinde kurduğu hakimiyetin ya da insanın doğanın efendisi olduğu yönündeki düşüncenin modern bilincini oluştururken kapitalist ilerlemenin de dayanağını teşkil etmiştir. Bacon'un felsefi öncülüğünü yaptığı bilimsel devrim hem bilim, teknoloji ve kapitalizmin doğaya efendi olma çabalarını destekleyen ana akım Batı anlatısının bir parçası hem de doğayı, kadını, azınlıkları ve yerli hakları yok sayarak şekillendiren sömürgecilik ve emperyalizmin gizli meşrulaştırıcısı olmuştur.⁴¹ Nitekim doğanın insan tarafından kontrol edilebilirliği ve doğanın insanın hizmetinde olduğu anlayışı, dönemin sömürgeci küresel ekonomisi ve ardından gelen endüstriyel kapitalizm için referans gösterilen yeni bir meşruiyet kaynağı olmuştur. Küresel makro-ekonomide bu anlatı, maden (altın, gümüş ve diğer metaller) çıkarmadan kâr odaklı tarım üretimine (şeker, tütün, pamuk vb.) kadar temel referans noktasıdır. Sanayi devrimiyle de doğa, sonsuz birikim için durmaksızın üretimi sağlayan makineleri besleyen doğal kaynakların (kömür, petrol, doğal gaz) nesneleştirilmiş bir deposu haline dönüşmüştür.⁴²

Kısaca ifade etmek gerekirse, Aydınlanmacı modernist epistemoloji, modern kapitalizmin sömürgeci serüvenini olan biten üzerinden akıl (rasyonalite) ve olgu (gözlem) yoluyla meşrulaştırmayı tercih etmiş, olması gereken dünyayı duygu-eksenli ve değer-eksenli resmetme çabasındaki metodolojileri bilim-dışı görmüştür. Oysaki insani değerleri ve duyguları bilimsel denklemin dışında tutmak bilimi normatif, etik, ahlaki ve estetik sorumluluklarından yoksun bırakmak anlamına gelir ki bunun da aslında hem bilgiyi hem de bilimi duygusuzlaştırıp değersizleştirdiği açıktır. Böyle bir epistemolojik formülasyonun ise ontolojisi gereği evreni, dünyayı, doğayı ve çevreyi sorumsuzca değiştirip dönüştürme ve yönetme gücünü kendisinde bulan ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanı ortaya çıkardığını söylemek zor olmasa gerek. Zira duygu ve değerden kopuk bir epistemolojiyle kuşanmış bir insanın doğa ile arasında duygusal bir bağ kurması ne denli mümkündür?

Modernist paradigma, buna benzer birçok soruya cevap vermekte zorlandığı ve iç-çelişkilerine çözüm getiremediği için başta eleştirel ve normativist yaklaşımlar olmak üzere post-modern çalışmaların çok ciddi sorgulamalarıyla karşı karşıyadır. Günümüzde söz konusu bu epistemolojik yetersizliği aşmaya çalışan transdisipliner bir akademik hareketlilik ve çaba bulunmakta ve mevcut hâkim paradigmada ciddi bir kırılma yaşandığını gösteren "manifesto" niteliğinde çalışmalar yayınlanmaktadır. Örneğin, modernitenin gezegensel sınırlarla bağdaşmadığını ve bu konuda bir gelecek planı hazırlanması gerektiğini öne süren Murphy ve arkadaşlarına göre, yaşanan ekolojik krize ilişkin en büyük problemlerin başında içinde bulunan kavramsal ve kültürel açmaz gelmektedir. Ortaya koydukları eleştirel çalışmalarında, sınırlı ve sonlu bir gezegende insanın biyofiziksel gerçekliklere nasıl uyum sağlayabileceğine

³⁸ Walter D. Mignolo, *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*, (Durham & London: Duke University Press, 2011), 11.

³⁹ Carolyn Merchant, "The Scientific Revolution and The Death of Nature." *Isis* 97, (2006): 524.

⁴⁰ William Leiss, *The Domination of Nature*, (Canada: McGill-Queen's University Press, 1994), xiii. Aynı zamanda bir geçiş dönemi insanı olan Bacon dönemin baskın retoriklerini ve Yahudi-Hristiyan öğretilerini, doğmakta olan bilim ve teknoloji çağına dair anlatısında eklektik biçimde kullanmayı ihmal etmemiş ve insanın bilimsel ilerlemeyle doğa üzerinde kuracağı hakimiyeti Hz. Adem'in hayvan türlerini isimlendirmesi örneğine başvurarak açıklamıştır; Leiss, *The Domination of Nature*, 48-49, 51-52.

⁴¹ Merchant, "The Scientific Revolution," 517.

⁴² Mignolo, *The Darker Side*, 11-12.

ilişkin küresel bir anlayış geliştirmek için akademik çevrelerden oluşan disiplinler arası bir akademisyenler ağının (*Planetary Limits Academic Network*) kurulmasını hedeflediklerini belirtmişlerdir. Epistemolojik bir değişim-dönüşüm için sosyal, beşerî ve doğa bilimlerine mensup olan akademisyenlerin arasındaki iş birliğine dayalı bir araştırma çevresini yönlendirecek bir dizi ilke belirlemişlerdir. Bu temel ilkeler seti, modernitenin dayattığı gelecek tahayyülü ve yaşam kalıplarının biyofiziksel dünya ile uyumlu olmadığı gerçeğine dayanır.⁴³

Benzer şekilde Anthony Burke ve arkadaşları *Planet Politics: A Manifesto from the End of IR* başlıklı makalelerinde Antroposen çağındaki iklim değişikliğinin yol açtığı değişime cevap verebilmek için başta iklim bilimi, çevre bilimleri ve uluslararası hukuk olmak üzere, disiplinler arası bir anlayışa ihtiyaç olduğunu öne sürerek uluslararası ilişkiler disiplininin sınırlarını tartışmaya açmışlardır. Buna göre biyosferi, ekosistemleri, tüm canlıları ve insanlığı kapsayan küresel ekolojik bir çöküşe dair acil bir durumla karşı karşıyayız; ancak mevcut diplomatik kanallar, politikalar, kurumlar, öğretiler ve uygulamalar yaşadığımız ekolojik değişimin yükünü taşımaya hazır değil. Bu nedenle manifestolarında alternatif bir düşünce ve kavramlaştırma olarak ileri sürdükleri “gezegensel politika” ile hem biyosferi ve tüm canlı türlerini kapsayacak bir siyaset anlayışı ortaya koymuşlar, hem de çevresel ve sosyal adaleti bir arada tutmak zorunda olan politik bir sorumluluğun kaçınılmaz olduğunu altını çizmişlerdir. Özetle Burke ve arkadaşlarına göre, yerleşik paradigmaları ve akademik sınırları aşan, küresel yönetimde ve ekolojik politikada mevcut bilgi sistemlerini ve kurumsal uygulamaları yeniden yapılandıran bir anlayışa ihtiyacımız olduğu çok açık; bunun için her şeyden önce devlet-merkezli, çıkar odaklı ve statükocu uluslararası ilişkiler anlayışını geride bırakan ve biyosfer ile kolektif insan etkileşimini önceleyen entelektüel bir dönüşüm zorunlu gözükmektedir.⁴⁴

Ekolojik krizin çözümü için epistemolojik paradigma dönüşümünün kaçınılmaz olduğunu vurgulayan bu ve benzeri çalışmaların ısrarla ve öncelikle vurguladıkları nokta interdisipliner, transdisipliner ya da multidisipliner bir anlayış inşa ederek sorun(sal)a odaklanmaktır. Farklı disiplinlerden aynı bulmacayı çözmeye çalışanları akademik bir şemsiye altında toplanmaya iten temel faktör yine modernist epistemolojik paradigmanın ayrıştırıcı ve dışlayıcı karakteridir. Zira söz konusu bu egemen paradigma yalnızca olgu ile değeri ya da akıl ile duyguyu birbirinden koparmamıştır, aynı zamanda uzmanlaşma prensibi altında bilimleri de alt-dallarına ayırarak sosyal olay ve olguların çok-boyutluluğunu görmezden gelmiştir. Oysaki içinde bulunduğumuz bu ekolojik kriz, sadece ekolojiiyi ilgilendiren tek-boyutlu bir sorunsal değildir; siyasetten uluslararası ilişkilere, ekonomiden sosyolojiye, felsefeden psikolojiye birçok disiplinden oluşan çok-boyutlu bir bakış açısını zorunlu kılmaktadır. Zira küresel ekolojik kriz; çevre politikalarının güç politikaları için kötüye kullanılması, güvenlik politikalarının çevre sorunlarına kayıtsız veya etkisiz kalması, çevre tehditlerine karşı ilgisizlik ve eylemsizlik, çevre politikalarında küresel Güneyi ve sorunlarını ihmal eden ya da yadsıyan pratikler, küresel yoksulluk ve adaletsizlik nedeniyle bazı coğrafyaların çevresel tehditlere karşı savunmasız kalması⁴⁵ gibi daha da çoğaltılabilecek bir çok problemin kesişiminden oluşan küresel ya da gezegensel bir sorun(sal)lar yumağıdır. Bununla birlikte ekolojik kriz üzerine yapılan akademik çalışmalar ve kuramsal gelişmelerin ekolojik yabancılaşma içindeki modern insana dair bir paradigma dönüşümünün düşünsel zeminin oluşması açısından son derece umut vericidir.

⁴³ T.W. Jr Murphy, D.J. Murphy, T.F. Love, M.L.A. LeHew, B.J. McCall “Modernity is incompatible with planetary limits: Developing a PLAN for the future,” *Energy Research & Social Science* 81(102239), (2021): 1-6.

⁴⁴ Burke vd., “Planet Politics,” 1-3.

⁴⁵ Judith Nora Hardt, “Research Perspectives and Boundaries of Thought: Security, Peace, Conflict, and the Anthropocene,” *Revista de Estudios en Seguridad Internacional* 7(1), (2021): 13.

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın eko-psikolojisi

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın zihniyet analizine ilişkin üçüncü önermemiz psikolojisiyle ilgilidir: Modern insan ben-merkezci ve tüketimden haz alan bir psikolojiyle hareket etmektedir. Modern bireyin yalnızca ekolojiye karşı değil; aynı zamanda kendine, ailesine, çevresine ve topluma karşı yabancılaşmasındaki temel faktör ben-merkezciliği ve sürekli tüketerek mutluluk arayışı içinde olma çabasıdır. Bir başka ifadeyle kendini ve bireysel çıkarını tüketim üzerinden gerçekleştirme arayışı, modern insanı kendinden ve her şeyden uzaklaştırıp yabancı kılmıştır. Sınır tanımaz bir egoizm, rekabet etme hali, sürekli bir tüketme arayışı ve tüketim çılgınlığı modern insanın içinde bulunduğu eko-psikolojik denklemin çerçevesini çizmektedir. Bu denklemde ön plana çıkan unsurlar; egoizm, çıkar çatışması, hayatta kalma arzusu, güç mücadelesi, otorite arayışı, iktidar kavgası, prestij, rekabet, hırs, haz, mutluluk, fayda, kar, tatmin ve bireycilik olarak sıralanabilir. Vahşi kapitalizmin söz konusu kavramlarla dayattığı metalaştırma ve değersizleştirme, her şeyi buharlaştırıp imgesel tüketim bulutunun bir fonksiyonu haline getirmekte; anlam ve değerden arındırılmış bir ruh haliyse kendine, tabiata, dünyaya, evrene ve tüm varlığa yabancılaşmaktadır.⁴⁶

Günümüzde başta sosyal medya olmak üzere tüm kitle iletişim araçlarıyla insanların bilinçaltına sürekli tüketmesi gerektiğini işleyen kapitalizm bireyi bir tüketim makinesine dönüştürerek küresel bir tüketim ve haz kültürü inşa etmektedir. Tüketim kapitalizmi söz konusu bu kültürel inşada talep ve ihtiyaç yaratmak için arzulardan ve heyecanlardan yararlanmaktadır. Heyecanlar, iletişimi optimize etmek üzere hammadde olarak kullanılmakta; böylece sosyal olan, iletişim ve hatta davranış bile sömürülmektedir. Bugünün neoliberal psikopolitikası, ortaya çıkan eylemleri düşünce-öncesi düzeyde etkilemek amacıyla heyecanları ele geçirmekte, heyecan üzerinden bireyi derinden yakalamakta ve bireylerin psikopolitik yönlendirilişinde heyecanı çok etkili bir araç olarak kullanmaktadır. Kapitalist tüketim psikolojisini neoliberalizmin yeni iktidar teknikleri bağlamında heyecan kapitalizmi olarak kavramlaştıran Byung-Chul Han'a göre heyecanların, endişelerin, hazların ve mutlulukların sermayeleştirilmesi, sistemin çarkları içinde sıkışıp kalan ve öz boşluğunu doldurup anlamlandırmaya çalışan insan için tüketim çılgınlığını kışkırtmakta ve sınırsız bir tüketim alanı yaratmaktadır; çünkü bu durum bireye geçici olarak özgürlük tatmini sağlamaktadır.⁴⁷

Söz konusu tüketim çılgınlığı ve psikolojisinin altında insan ihtiyaçlarının sürekli olarak yeniden üretilmesi yatmakta ve üretilen bu yeni ihtiyaçlar sistemde bir bağımlılık döngüsü oluşturmaktadır. Bu durum kapitalizmin hem varlık nedeni hem de doğasına içkindir, çünkü kapitalist sistem varlığını ve işleyişini sürdürürebilmek için insanları yeni(den) ürettiği ihtiyaçlara bağımlı kılmak zorundadır. Nitekim Marx'ın kapitalist düzenin söz konusu bu kısır döngüsüne ilişkin düşünceleri günümüzün tüketim psikolojisini de özetler niteliktedir:

“(…) kapitalist toplumda ortaya çıkan ihtiyaçlarımız, gerçek ‘insani’ ihtiyaçlar değildir. Her insan, diğerleri için yeni ihtiyaçlar yaratarak, onu yeni bir bağımlılığın içine itmeye ve onu sistemin yeni bir kurbanı haline getirmeye çalışır. Bağımlılıklar çemberi içine sıkışan çağdaş insanlar, bir yandan yepyeni hazları tadarken, öte yandan da maddi durumlarının giderek bozulduğunu fark edemeyeceklerdir. Demek ki, böylesi bir toplumda herkes, kendi ihtiyaçlarını tatmin amacıyla başkaları üzerinde bir egemenlik kurma çabasına girişecektir. Bu açıdan baktığımızda, piyasaya sunulan her yeni ürün, karşımıza karmaşık bir hile ve yağmalama sürecinin başka bir yönü olarak çıkacaktır. Kendilerine yeni ürünler sunuldukça insanlar, yeni bağımlılık çemberlerinin tutsakları ve köleleri haline dönüşecekler, bu bağımlılığı karşılamak ve bu yabancı, hem de düşman nesnelere egemen

⁴⁶ İbrahim Kalın, *Açık Ufuk*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 20, 136.

⁴⁷ Byung-Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, Çev. Haluk Barışcan, (İstanbul: Metis Yayınları, 2019), 49-55.

olabilmek arzusu ile daha çok paraya ihtiyaç duyacaklardır. Bu arada onların para hırsı ve paralarını artırma çabaları, insan olarak fakirleşmelerine yol açacaktır”.⁴⁸

Kapitalist düzendeki bu egemenlik yarışı ve kısır döngü, insan-insan ilişkisinde olduğu kadar insan-doğa ilişkisinde de yıkıcılığı, yok saymayı, üretim süreçlerinde ötekini görmezden gelmeyi beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, sürekli tüketim arayışında olan ve tüketim için egemenlik yarışına girişen insan, ekolojik bütünde aslında neleri tükettiğini fark etmemekte ya da fark edememektedir.

İnsanın rasyonel tercihlerde bulunduğu ve insan ihtiyaçlarının sınırsız, kaynakların ise sınırlı olduğu yönündeki varsayımlar kapitalist tüketim kültürünün ve egemenlik rekabetinin oluşmasında bilimsel meşrulaştırıcı olarak rol oynamıştır. Zira söz konusu varsayımların arka planında aslında üstü örtülü bir şekilde şu önerme yatmaktadır: İhtiyaçların sonsuz, kaynaklarınsa kıt olduğu bir dünyada rasyonel davranan insanın sınırsız olan ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakları tüketmesinde hiçbir beis yoktur. Coğrafi keşiflerden dünya savaşlarına dek Avrupa'nın sömürge tarihine damgasını vuran hammadde ve kaynak rekabetindeki motivasyon unsurunu bu anlayış oluşturmuştur. Sömürgeci zihniyetin oluşumunda rol oynayan, insanı ve doğayı pazar ve sömürge rekabetinin nesnesi haline dönüştüren söz konusu anlayışın epistemolojik argümantasyonu oldukça temelsizdir; çünkü klasik ekonomi teorisinin varsaydığı gibi ne insan salt rasyonel bir varlıktır ne de insanın ihtiyaçları sınırsızdır. Bir başka ifadeyle insan, akli kadar duygu ve hisleriyle tercihte bulunurken insanın ihtiyaçları değil, istekleri ve arzuları sonsuzdur. Ancak insan, kapitalizmin dayattığı gibi, arzularını ihtiyaç olarak gördüğü taktirde ihtiyaçlarının da sınırsız olduğunu zannetmektedir.⁴⁹

Nitekim gezegenin kaynakları 1970'lerin ortasından itibaren sürdürülebilir seviyenin çok üzerinde bir hızla tüketilmekte, 1975'ten beri gezegenin doğal kaynak üretim ve karbon tutma kapasitesi her yıl belirgin bir biçimde aşılmaktadır. Başka bir ifadeyle insanlık 1975'ten bu yana her yıl 1 yılda tüketmesi gereken kaynağı daha önceden tüketip bir sonraki yılın kaynağından kullanmaya başlamakta ve bir önceki yıldan borç alarak tüketmeye başladığımız tarihten yazık ki her yıl öne kaymaktadır. Son yıllardaki veriler, gezegenimizin 12 ayda ürettiği doğal kaynağı 7 ay içinde tükettiğimizi ve ekolojik borcumuzun her geçen gün arttığını göstermektedir.⁵⁰ Dünya kaynaklarının büyük bir kısmını ise tahmin edileceği gibi başta ABD olmak üzere küresel Kuzey toplumları tüketmektedir.⁵¹ Örneğin Küresel Ayak İzi Ağı'nın 2012'de yayınladığı rapora göre, ABD'de yaşayan insanlar Hindistan'da yaşayanlara göre kişi başına yaklaşık 9 kat fazla doğal kaynak kullanmaktadır. Bu, dünyadaki herkesin ABD'deki ortalama

⁴⁸ Marx'tan alıntılanan Fromm, *Marx'ın İnsan Anlayışı*, 146-147.

⁴⁹ İbrahim Kalın, *Gök Kubbenin Altında*, (İstanbul: Mecra Yayınları, 2022), 60.

⁵⁰ Küresel Ayak İzi Ağı (*Global Footprint Network*) 1970'ten beri her yıl insanların bir yıl içerisindeki kaynak tüketiminin, dünyanın aynı yıldaki kaynak üretme kapasitesini aştığı tarihi ifade eden Dünya Limit Aşımı Gününü (*Earth Overshoot Day*) hesaplamaktadır. Buna göre son 50 yılda Dünya Limit Aşımı Gününün bir önceki yıldan çarpıcı bir şekilde daha geç tarihte geldiği istisna yıl, Covid-19 kısıtlamaları ve karantina uygulamaları nedeniyle 2020 (22 Ağustos) olmuştur. Kaynakların en erken tüketildiği yıl 2018 olurken (25 Temmuz), kaynakların tükenme tarihi 2021'de 29 Temmuz, 2022'de 28 Temmuz, 2023'te ise 2 Ağustos olarak kayda geçmiştir (<https://www.footprintnetwork.org/>).

⁵¹ 2022'de 10 Şubat'ta Dünya Limit Aşımı Gününe ilk ulaşan ülke Katar olurken, 20 Aralık'ta son ulaşan ülkeyse Jamaika'dır. Lüksemburg 14 Şubat, ABD, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kanada 13 Mart, Avustralya 23 Mart, Belçika 26 Mart, Danimarka 28 Mart, Finlandiya 31 Mart, Rusya ve Yeni Zelanda 19 Nisan, Suudi Arabistan 27 Nisan, Almanya ve İsrail 4 Mayıs, Fransa 5 Mayıs, Japonya 6 Mayıs, İngiltere 19 Mayıs, Çin 2 Haziran aşım gününe ulaşmıştır. Türkiye ise 22 Haziran'dan itibaren 2023 yılının kaynaklarını tüketmeye başlamıştır (<https://www.overshootday.org/content/uploads/2023/01/Country-Overshoot-Days-2023.pdf>).

bir birey gibi yaşaması durumunda 4,5 gezegenden fazlasına eşdeğer kaynak tüketmesi anlamına gelmektedir.⁵²

2007 yılı itibariyle 1,5 gezegene eşdeğer kaynağın kullanıldığı bir dünyada ekolojik sürdürülebilirlikten bahsetmenin ne kadar zor olduğu ortadadır. Ekolojik geleceğimize dair projeksiyonlar da tüketim alışkanlıklarımızı ve davranışlarımızı değiştirmek zorunda olduğumuzu göstermektedir. Zira mevcut durumun devamı senaryosuna göre, ciddi herhangi bir tedbirin alınmaması durumunda 2030'da 2, 2050'de ise 2.8 gezegene ihtiyacımız olacak.⁵³ Görüldüğü üzere, dünya kaynaklarını sorumsuzca tüketen bir zihniyetin ne varlığını sürdürecektir ekolojik bir geleceğe ne de ekosistemi koruyacak ekolojik bir bilinçle sahip olması mümkündür. Nitekim endüstriyel dünyanın merkezi konumundaki küresel Kuzeyde yaşayan birçok insanın günümüzdeki yaşam tarzı ve tüketim tercihi, ekolojik olarak öz varlığımızın devamlılığını sağlayan birçok unsuru yıkıcı bir döngünün içine hapsederek ekolojik bilinci devre dışı bırakmaktadır. Böylelikle insan doğaya duyarsız kaldığı sürece aslında kendi varoluşunu anlamlandıramamaktadır. Başka bir ifadeyle ekolojik yabancılaşma aynı zamanda ontolojik yabancılaşmaya yol açmaktadır, çünkü eko-psikolojik olarak ayrılık kaygısını, köklerinden koparılma duygusunu, yerinden edilme ve parçalanma hissini, stres ve yorgunluk duygusunu beraberinde getirmektedir.⁵⁴ Beden ve tabiat/toprak bağının kopması, ayrılık depresyonunun yoğunlaşmasına neden olmaktadır; hâlbuki insan hem duygusal hem de ruhsal olarak ekolojik bütüne aittir, genetik kodlarında doğa vardır, onunla anlaşılır ve onunla tamamlanır.

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın topraktan ve doğadan uzaklaşması, görece yeni bir disiplin olarak eko-psikoloji (*eco-psychology*) alanını ortaya çıkarmıştır. Ekolojik psikoloji, ekolojiyi ihmal eden felsefi ve psikolojik epistemolojilerin entelektüel kusurlarının ötesine geçmeyi hedeflemekte ve interdisipliner bir yaklaşımla insan-doğa arasındaki kopuşun psikolojik çıktılarını yoğunlaşmaktadır.⁵⁵ Başta iklim değişikliği olmak üzere, ekolojik krizin birey psikolojisindeki etkisi üzerine yapılan eko-psikolojik çalışmalar, son yıllarda oldukça ilgi görmektedir. Söz konusu bu çalışmaların odak noktasını, kısaca çevresel bozulmanın duygusal etkisi olarak ifade edilebilecek ekolojik duygular (*eco-emotions*) oluşturmaktadır. Bu çalışmalarda ekolojik krizin yol açtığı travma, hayal kırıklığı, depresyon, korku, kaygı, endişe, öfke veya keder gibi duygular psikanaliz, varoluşçu ve hümanistik psikolojinin yanı sıra sosyal psikoloji açısından analiz edilmektedir.⁵⁶ Ekolojik yıkımın neden olduğu duygular farklı sosyal, kültürel ve siyasal birimlerde nasıl cereyan etmektedir, hangi noktalarda benzerlik ve ayrışmalar söz konusudur, ekolojik duyarlılığın harekete geçirilmesinde ve toplumsal bir değişim-dönüşüm sürecinin başlatılmasında hangi duygular katalizör olabilir gibi sorular günümüzün insan ve sosyal psikolojisinde ekolojik bilincin ve sorumluluğun ön plana çıkarılması için başlangıç düzeyinde bir araştırma çerçevesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın doğayla varoluşsal ilişkisini yeniden inşa etmesinde, tutum ve davranışlarını ekolojik bir bilinçle dönüştürmesinde ve duygulanımsal topluluklar aracılığıyla kolektif eyleme geçmesinde duyguları merkez alan bir yaklaşım rehber olabilir. Örneğin depresyon, etkisizleştirici ve eylemi motive etme olasılığı düşük bir duyguyken, kaygı tehditten kaçınmayı tetikleyen ve aktive edici bir duygudur; bu nedenle ekolojik kaygı içindeki birey ve toplulukların aksiyona geçme ve mücadele etme

⁵² Global Footprint Network, *Türkiye'nin Ekolojik Ayak İzi Raporu*, www.footprintnetwork.org/content/images/article_uploads/Turkey_Ecological_Footprint_Report_Turkish.pdf, 2012, 16-17.

⁵³ Global Footprint Network, *Türkiye'nin Ekolojik Ayak İzi Raporu*, 16, 56.

⁵⁴ Mitchell Thomashow, "The ecopsychology of global environmental change," *The Humanistic Psychologist* 26(1-3) (1998): 281.

⁵⁵ Thomashow, "The ecopsychology of," 281.

⁵⁶ Weronika Katwak ve Vanessa Weighgold "The Relationality of Ecological Emotions: An Interdisciplinary Critique of Individual Resilience as Psychology's Response to the Climate Crisis," *Frontiers in Psychology* 13, (2022): 1-2.

kapasitesi daha yüksektir.⁵⁷ Görüldüğü gibi, ekolojik krizin insanın duygu dünyasındaki etkilerine odaklanan, hangi duyguları tetiklediği ve bu duyguların da hangi eylemsel çıktılara dönüşebileceği üzerine yoğunlaşan akademik çalışmalar çözüm stratejilerine dair açılımlar için oldukça umut vericidir.

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın doğa algısı

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın zihniyetine dair dördüncü ve son önermemiz doğa algısı ile ilgilidir ve aslında konunun özeti niteliğindedir: Modern insan, kendini doğadan üstün görmekte ve doğayı hükmedilmesi gereken bir nesneye indirgemektedir. İnsan-doğa ilişkisini hiyerarşik bir forma dönüştüren bu bakış açısı, doğanın modern dünyada kontrol ve denetim altına alınmasından hükmedilip sömürülmesine kadarki birçok beşerî eylemin düşünsel altyapısını oluşturur. Söz konusu modernist algı, doğaya saygı duyan kadim medeniyetlerin insan ile doğa arasında kurduğu aidiyet bağı/bağlılık duygusunu ve bütüncül ilişkiyi koparıp parçalayarak doğa paradigmasını çok farklı bir düzleme taşımıştır. Kadim ve yerli toplulukların sömürgecilik-öncesi döneme ilişkin doğa öğretileri ile Batı-merkezci modernist düşüncenin doğaya bakışını karşılaştıran dekoloniyal çalışmalar, bu paradigmatik farklılığı ön plana çıkararak modern bireyin doğaya nasıl yabancılaştığını çok net olarak ortaya koymaktadır. Felsefî çerçevedeki analitik mantığından pratik hayatta yol açtığı çevre sorunlarına değin modern dünyanın doğa sömürgeciliğini çok geniş yelpazede ele alan bu çalışmalar,⁵⁸ ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın doğa algısına dair zihniyet parametrelerini çarpıcı örneklerle gözler önüne sermektedir.

Batı-merkezci modernist doğa algısı ile kadim yerli toplulukların doğa anlayışını karşılaştırmak gerekirse, Cizvit peder José de Acosta “*Historia natural y moral de las Indias*” adlı eserinde Hristiyan Avrupa kozmolojisindeki doğa mekanını “bilinmesi gereken bir şey” olarak tasvir etmekte ve doğayı anlamının doğanın yaratıcısı olan Tanrıyı anlamak olduğunu belirtmektedir. Oysaki Latin Amerika’nın önemli yerel kimliklerinden Aymaras ve Quechas yerlilerinde böyle bir metafizik anlayış yoktu; söz konusu topluluklar bunun yerine Batılı Hristiyanların sahip olmadığı “*Pachamama*” anlayışına sahipti. *Pachamama*, yaşamı doğuran ve sürdüren, insanın yaşam ile ilişkisini kuran Toprak Ana’ydı. İnsan onunla şekilleniyor ve enerjisini onunla tamamlıyordu. İnsan kendini Toprak Ana’da görmekteydi; onunla bir bütündü ve Toprak Ana’dan bağımsız bir özne değildi.⁵⁹ Başka bir ifadeyle hem *Pachamama* insanın içindeydi hem de insan *Pachamama*’daydı. Ancak sömürgeciler yerli kültürlerin topraklarına ayak basıp bu toprakları sömürmeye başlayınca yerli doğa öğretilerindeki insan-doğa birliğini ve bütünlüğünü temsil eden *Pachamama*’yı dışlayıp yerlilere unutturarak, gittikleri yerlerde Batılı doğa paradigmasını hâkim kılmaya çalıştılar⁶⁰ ve ne yazık ki bunda başarılı oldular. Böylece kadim yerlilerin özne olarak gördüğü Toprak Ana’nın yerine modern sömürgeci zihniyetin nesneye indirgediği doğa algısını yerleştirdiler. Kısacası sömürülen topraklara misyoner olarak gönderilen Cizvit bir pederin doğanın modern dünyada nasıl sömürgeleştirildiğine dair edindiği deneyim ve gözlemler, modern bireyin doğayı nasıl dışsallaştırıp ona yabancılaştığını göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır.

Kadim medeniyetlerin ekolojik bilgeliği ve erdemi bağlamında Doğu kültüründe yer alan “insanın ve doğanın birliği” düşüncesinde insan ve doğa, karşıtlık ve karşılıklı fetih ilişkileri

⁵⁷ Samantha K. Stanley, Teaghan L. Hogg, Zoe Leviston, Iain Walker, “From anger to action: Differential impacts of eco-anxiety, eco-depression, and eco-anger on climate action and wellbeing,” *The Journal of Climate Change and Health*, 1 (100003), (2021): 1-2.

⁵⁸ Mignolo, *The Darker Side*, 10.

⁵⁹ Mignolo, *The Darker Side*, 11.

⁶⁰ Mignolo, *The Darker Side*, 168.

içinde değildir; tam aksine insan doğal yaşamın bir parçasıdır ve doğa hayranlık uyandırır.⁶¹ Örneğin Çin kültüründe evrenin kökeni ve gelişimi devam eden doğal bir süreçtir ve insan bunun organik bir parçası olduğunun bilincinde olarak doğaya uyum sağlama arayışındadır. Bu kapsamda Meng ve Wang, Eski İpek Yolu topluluklarında suyun kutsal addedildiğini, suyu insanların saygı duyduğu ve zarar vermekten çekindiği bir doğal kaynak olarak gördüklerini ve toplumsal-kültürel yaşamlarını, karşılıklı etkileşimleri ve ilişkilerini Su Tanrısı'na uygun olarak tasarladıklarını belirtir. Ancak insan ve su arasındaki bu doğal uyum modern dünyada maddileştirilmiş, ekonomik kaynağa ve rasyonel kullanıma dönüşmüştür.⁶²

Benzer şekilde kadim Türk kültürünün geleneksel dünya görüşünde doğaya ve doğa kültlerine büyük bir bağlılık, sevgi ve saygı bulunmaktaydı. Doğa ile iç içe olan ve doğayı kutsayan bu anlayışa göre doğayı gök ile kutlu yer-su oluşturmakta, bunların içindeki bütün varlıklar doğanın birer parçası olarak görülmekte ve doğadaki tüm varlıkların canlı ve bir ruhu olduğuna inanılmaktaydı. Doğaya duyulan sevgi ve kutsiyet öylesineydi ki aşık edebiyatında geçen “sevgili” doğaya atfen kullanılmakta, doğanın bir yansıması olarak işlenmekteydi; keza güzel olan aslında doğaydı, sevgili ona veya ondaki güzelliklere benzediği için güzeldi. Nitekim Aşık Veysel'in bugün türkü olarak söylenegelen o meşhur şiirinde dile getirdiği “benim sadık yârim kara topraktır” dizesi aslında binlerce yıllık süregelen bu kültürel birikimin ifadesiydi. Kadim Türklerdeki bahse konu kültürel birikimin izdüşümlerini İslam medeniyetinin düşünsel ve pratik düzleminde de görmek mümkündür. Örneğin yabancı hayatı ve toplum yararını korumak amacıyla belirli arazi ve ormanları koruma altına alan *hima* uygulaması,⁶³ aslında insanı ve doğayı aynı varoluşsal çerçevede yorumlayan, insan-doğa ilişkisini birlik ve beraberlik ekseninde ele alan Tevhid düşüncesinin pratik yansımasından başka bir şey değildi. Yine ağaç kesilmesi, av yapılması veya su kuyularının aşırı kullanılmasını engellemek üzere bazı bölgelerin “haram bölge” olarak kabul edilmesi de İslam medeniyetindeki doğa bilincini göstermesi açısından önemlidir.⁶⁴ Görüldüğü üzere modern kapitalizm öncesindeki kadim kültür ve medeniyetler canlı bir varlık olarak gördükleri doğayı özneleştirerek insan-doğa ilişkisini eşitlik çerçevesine oturtmayı başaramışlardır.

Modern kapitalist toplumlar ise kadim toplumlardaki bu ontolojik perspektifi tersine çevirip doğayı insan hakimiyetindeki bir nesneye, hatta bir metaya dönüştürerek insan-doğa ilişkisinde bir ast-üst hiyerarşisi inşa etmiştir. Bu bağlamda modern dünya sisteminin doğa üzerindeki dönüştürücü etkisi üzerine çalışan çevre tarihçisi ve aynı zamanda “Dünya-Ekoloji Araştırma Kolektifi” (*World-Ecology Research Collective*) yöneticisi olan Jason W. Moore'un dünya-ekolojisi kavramsallaştırması, modern insanın yaşadığı ekolojik yabancılaşmanın sistem düzeyindeki analizini yapmak için uygun bir metodolojik çerçeve sunmaktadır. Braudelci tarih anlatımından yola çıkarak dünya-ekonomilerinin sadece sosyal yapılar olmadığını, aynı zamanda ekolojik projeler olduğunu ileri süren Moore, modern insanın doğaya yabancılaşmasını kapitalist sistem ile ilişkilendirirken bu kavrama başvurur. Moore'a göre, Braudel'in modern dünya sistemi tarih anlatısının içinde aslında üstü örtülü bir biçimde dünya ekolojisi kavramı bulunmaktadır; zira her şey tarihtir derken ve bunu toprak, iklim ve jeolojik hareketlerle örneklendirirken Braudel'de doğa ve toplum birlikte gelişir, karşılıklı olarak

⁶¹ F. L. Meng, Y. Wang, “Ecological wisdom contained in the belief in water god along the ancient silk road,” *Applied Ecology and Environmental Research* 20(4), (2022):3155.

⁶² Meng, Wang, “Ecological wisdom,” 3155, 3163.

⁶³ Arapça'da korumak anlamına gelen hima uygulaması Türkçe'de koru veya koruluk şeklinde kullanılmaktadır; Kalyoncu, Taş, “Türk Kültüründe Çevre,” 48.

⁶⁴ Kalyoncu, Taş, “Türk Kültüründe Çevre,” 46-48.

birbirini oluşturur, başka bir ifadeyle birbirini kısıtlar veya mümkün kılar.⁶⁵ Dünya-ekolojisi kısaca sermayeyi, gücü ve doğayı diyalektik olarak birleştiren tarihsel bir yorum çerçevesidir.⁶⁶

Söz konusu bu kavramsal perspektife göre uzun 16. yüzyılda yalnızca kapitalist dünya ekonomisi yükselişe geçmemiş, aynı zamanda kapitalist dünya-ekolojisi ortaya çıkmıştır; bu sistemik dönüşümde hem toprak hem insan emeği hızlandırılmış, edilgenleştirilmiş ve özünden koparılmıştır.⁶⁷ Kapitalist sistemin sorunsuz işleyişi ve sınırsız sermaye birikimi için doğa ve toplum birbirinden soyutlanmış, kapitalizm doğayı “ucuz” kılmıştır; doğanın tüm öğeleri metalaştırılıp ucuz kılınırken aynı zamanda etik-politik açıdan düşünce sistematığı olarak da doğa ucuzlatılmış ve hiyerarşik olarak daha aşağı konuma getirilmiştir.⁶⁸ Bu anlamda son beş yüzyılın büyük kapitalist dönüşümünde önce kırsalın tarımsal ekolojik dönüşümü ve kırım kente aktarımı için, sonrasındaysa coğrafi yayılma ve kapitalist sermaye birikimi için doğadaki her şeye meta olarak hükmedilmiştir. Böylece kapitalist dünya ekonomisi doğayı edilgenleştirip eko-coğrafi değişim süreçlerini ve sosyo-ekolojik yıkımları beraberinde getirmiştir.⁶⁹ Bu açıdan düşünüldüğünde modern kapitalist sistemi; sermaye birikimini, iktidar arayışını ve doğanın ortak üretimini birleştiren bir dünya-ekolojisi olarak analiz etmek mümkündür.⁷⁰ Özetle günümüzdeki ekolojik krizin kökenleri, bireyi doğaya yabancılaştıran modernist algıya ve modern dünya sisteminin getirdiği bir dizi dönüşüme dayanmaktadır.

Sonuç olarak sınırsız kâr arzusu ve sermaye birikimi ile işleyen kapitalist düzen toprağı ve doğayı metalaştırarak kapitalist dünya-ekolojisini doğurmuş, böylece modernist bireyin yabancılaştığı doğa ne yazık ki sömürgeciliğin nesnesine dönüştürülmüştür. Coğrafi keşiflerle başlayan endüstriyel üretim sürecinde sermaye birikimi için doğaya sınırsız ve acımasız bir biçimde hükmedilerek toprak ve insan emeği sömürülmüştür. Tüm bu sömürgeci süreçte başta Amerika, Afrika ve Avustralya olmak üzere Avrupa-dışı topraklarda yaşayan birçok kadim yerli topluluk doğa emperyalizminin ya da kolonyalizminin acı ve yıkıcı tecrübelerini deneyimlemek zorunda kalmıştır.⁷¹ Bugün bazı değişim emareleri olmakla birlikte günümüz insanının doğaya yabancılaşmış bakış açısını ana hatlarıyla koruduğunu söylemek mümkün. Aslında insanın doğayla karşılıklı, içselleştirici, kapsayıcı ve bütünlükçü bir ontolojik bağı yeniden kurabilmesi için yapması gerekenler çok açık. Nitekim Gezegensel Sınırlar Akademik Ağı'nın ekolojik krizi aşmak için öne sürdüğü manifesto niteliğindeki ilkeler seti, ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın doğaya bakışını niçin ve nasıl değiştirmesi gerektiği konusunda yol gösterici bir rehber olarak görülebilir:

“i- İnsanlar doğanın bir parçasıdır, doğadan ayrı değildir, ii- yenilenemeyen materyaller sonlu/sınırlı bir gezegende süresiz olarak hasat edilemez, iii- dünya ekosistemlerinin, kirliliği asimile etme kabiliyeti sınırlıdır, iv- enerji üretimi ekonomi de dahil olmak üzere tüm insan faaliyetleri için gereklidir, v- teknoloji enerji üretmek için değil, dağıtmak için bir araçtır, vi- fosil yakıtların kullanılması süregelen küresel iklim değişikliğinin başlıca nedenidir, vii- ister fiziksel ister ekonomik olsun üstel büyüme eninde sonunda sona ermelidir, viii- bugünün seçimleri aynı anda hem gelecek nesiller için sorun yaratabilir hem de gelecek nesilleri kaynaklardan mahrum bırakabilir, ix- insan davranışı bilinçli ya da bilinçsiz olarak değişebilir olsa da değişime engeller dayatan zihinsel kültür modelleri tarafından şekillendirilir, x- sınırlı kaynakların büyük ölçüde

⁶⁵ Jason W. Moore, “Capitalism As World-Ecology: Braudel and Marx on Environmental History,” *Organization & Environment* 16(4), (2003b): 431.

⁶⁶ Daniel Hartley, “Anthropocene, Capitalocene, and the Problem of Culture,” içinde ed. Jason W. Moore, *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*, (Oakland: PM Press, 2016), 158.

⁶⁷ Moore, “The Modern World-System,” 331.

⁶⁸ Moore, “Introduction: Anthropocene or,” 2-3.

⁶⁹ Moore, “Capitalism As World-Ecology,” 446-447.

⁷⁰ Moore, “Introduction: Anthropocene or,” 7; Moore, “The Rise of Cheap Nature,” 81.

⁷¹ Bu konuda çarpıcı bir çalışma için bkz. Eduardo Galeano, *Latin Amerika'nın Kesik Damarları*, Çev. Roza Hakmen, Attila Tokatlı, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017).

tüketilmesi sırasında birkaç nesil için görünen başarı, uzun vadeli başarı şansı hakkında çok az şey söylemektedir".⁷²

Sonuç

Küresel ekolojik kriz dünyamız ile sınırlı kalmayan, aynı zamanda tüm gezegeni ilgilendiren iç içe geçmiş sorun(sal)lar yumağıdır. Çok boyutlu ve karmaşık bu ekolojik krizde tek pay sahibi olmamakla birlikte en önemli aktör modern bireydir; zira insanlık tarihi boyunca ekolojik yabancılaşma içindeki modern insan kadar ekolojide zarar veren başka bir varlık olmamıştır. Nitekim karasal çevrenin dörtte üçü ve denizlerin yaklaşık %66'sı insan eylemleriyle önemli ölçüde değiştirilirken yerli toplulukların yaşadığı veya yönettiği alanlarda bu eğilimlerin olmaması ya da daha az olması,⁷³ ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın küresel ekolojik krizde ne denli rol oynadığını göstermesi bakımından makalenin ana argümanını destekler niteliktedir.

Ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın bu yabancılaşma hali aslında varoluşunu anlamlandıramadığı ontolojik bir bunalımdır. Zira güven(lik) duygusu, eko-psikolojik olarak güvende olma hali ve dolayısıyla ekolojik güvenlik insanın en temel varoluşsal ihtiyaçlarından biridir. Oysa doğayı sahip olunması gereken bir nesne ya da tüketilmesi gereken bir meta olarak gören bir zihniyetin ekolojik güvenlikten mahrum kalması kaçınılmazdır. Yabancılaşma içindeki modern insanın ekolojik açıdan kendini güvende hissedebilmesi, varoluşuna ve geleceğine dair güven duygusu içinde olabilmesi için tüketim ve haz kültürüyle donanmış bireyci ve çıkarıcı psikolojisinden kurtulması gerekir. Fakat ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın 21. yüzyıl dünyasındaki günlük koşturmacası, insan-doğa bütünselliğini anlamlandırmadaki ekolojik bilincin ve sorumluluğun önünde duran en önemli engellerden biri olarak gözükmektedir. Günümüzün iletişim hızı, bir yerlere yetişme çabası, ekonomik dünyanın zorlayıcılığı, kazanma hırsı, toplumsal istikrarsızlık ve belirsizlikler, kısacası her alanda var olma mücadelesi ekolojik yabancılaşma üzerine odaklanıp düşünmemizi engellemektedir. Başka bir ifadeyle hayatın hızı ve zorlayıcı yaşam koşulları ekolojik kaygı gibi duygularımızı bastırmamıza veya görmezden gelmemize ve dolayısıyla çözüm arayışımızı sürekli olarak ertelememize neden olmaktadır. Böylece öne sürülen çözüm stratejilerinin de etkili ve sürdürülebilir bir biçimde hayata geçirilmesi zorlaşmaktadır.

Sonuç olarak insan-doğa ilişkisini hayatın hızından, hazzından, egoizminden ve tüketim döngüsünden çıkarıp bütünlükçü bir eko-psikolojik denklem üzerine yeniden kurmak gerekir. Çünkü giderek artan bir süreç olarak ekolojik yabancılaşma, her yeni neslin bir öncekinden daha fazla doğadan kopuk bir yaşam sürmesine neden olmaktadır. Günümüz çocuklarının doğayla temas kurma imkânları giderek azalırken, araştırmalar bu durumun onların duygusal ve ruhsal olarak daha çok zorlanmalarına, stres ve endişe düzeylerinde artışa neden olduğunu ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle doğadan yabancılaşma yeni nesil çocukları "acı çeken bireylere" dönüştürmüştür.⁷⁴ Bu açıdan eğitim alanında ekolojik bilinç odaklı çalışmaların artırılması ve eko-psikolojik yaklaşımların her düzeydeki müfredatta yer bulması önem arz etmektedir. Özellikle kreş veya anasınıfından başlayarak çocuklarımıza ekolojik bilinç ve erdemi aşılayacak teorik ve uygulamalı ekoloji derslerinin zorunlu olarak eğitim-öğretim sistemine konulması ve bu öğretilerin ailelerin desteğiyle uygulamaya dönüşmesi küresel ekolojik krizle mücadelede belki en basit ama uzun vadede en etkili adımlardan biridir. Bununla birlikte ekolojik yabancılaşma içindeki modern insanın öncelikle yapması gereken kadim medeniyetlerdeki ekolojik bilinç ve ekolojik erdemi hatırlamaktır. Meng ve Wang'ın deyimiyle

⁷² Murphy vd., "Modernity is incompatible," 6.

⁷³ *UN Report*.

⁷⁴ Kateřina Jančaříková, Roman Kroufek, Martin Modrý, Karel Vojtř, "Alienation from Nature and Its Impact on Primary and Pre-Primary Education," *Pedagogika* 2020, 70(4): 525.

eski medeniyetlerin sahip olduğu ekolojik bilinç, ekolojik eğitimin inşası ve gelişimi açısından özünün içselleştirilmesi gereken kültürel bir hazinedir.⁷⁵ Örneğin Türk-İslam medeniyetinde doğayı “Toprak Ana” olarak gören ontolojik bakış ya da yerli Amerikan halklarındaki insandoga bütünselliğini şekillendiren *Pachamama* öğretisi yeniden benimsenmelidir. Zira doğaya dönmek ve doğayla ayrılmaz ontolojik bütünselliğimizi hatırlamak her birimiz için gerçek bir kollektif mücadele başlatabilmemizin ön koşuludur.

KAYNAKÇA

- Arons, Wendy. “We Should Be Talking about the Capitalocene.” *TDR: The Drama Review* 1, no. 67 (2023): 35-40.
- Bookchin, Murray. *The Ecology of Freedom: The Emergence and Dissolution of Hierarchy*. Montreal/New York: Black Rose Books, 1991.
- Burke, Anthony, Stefanie Fishel, Audra Mitchell, Simon Dalby, Daniel J. Levine. “Planet Politics: A Manifesto from the End of IR.” *Millennium: Journal of International Studies*, (2016): 1-25.
- Çiğdem, Ahmet. *Aydınlanma Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.
- Davutoğlu, Ahmet. *Medeniyetlerin Ben İdraki: Medeniyet Teorisine Mukaddime*. İstanbul: Küre Yayınları, 2018.
- Dickens, Peter. *Reconstructing Nature: Alienation, emancipation and the division of labour*. London and New York: Routledge, 1996.
- Dupré, Louis. “Hegel’s Concept of Alienation and Marx’s Reinterpretation of it.” *Hegel-Studien* 7, (1972): 217-236.
- Emeklier, Bilgehan, Nihal Emeklier. “Emotions in War: The Emotionality-Rationality Equation in Clausewitz’s Theory of War.” *The Philosophical Journal of Conflict and Violence* 4(1), (2022): 44-64.
- Fromm, Erich. *Marx’ın İnsan Anlayışı*. Çev. Kaan H. Ökten, İstanbul: Arıtan Yayınevi, 1992.
- Galeono, Eduardo. *Latin Amerika’nın Kesik Damarları*. Çev. Roza Hakmen, Attila Tokatlı, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.
- Galtung, Johan. *On the Dialectic Between Crisis and Crisis Perception*. 1983. Erişim 23.03.2023, <https://www.transcend.org/galtung/papers/On%20the%20Dialectic%20Between%20Crisis%20and%20Crisis%20Perception.pdf>
- Global Footprint Network, *Türkiye’nin Ekolojik Ayak İzi Raporu*, 2012. Erişim 01.10.2023, www.footprintnetwork.org/content/images/article_uploads/Turkey_Ecological_Footprint_Report_Turkish.pdf
- Hailwood, Simon A. *Alienation and Nature in Environmental Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Han, Byung-Chul. *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. Çev. Haluk Barışcan. İstanbul: Metis Yayınları, 2019.
- Hardt, Judith Nora. “Research Perspectives and Boundaries of Thought: Security, Peace, Conflict, and the Anthropocene.” *Revista de Estudios en Seguridad Internacional* 7(1), (2021): 11-28.
- Hartley, Daniel. “Anthropocene, Capitalocene, and the Problem of Culture.” *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism* içinde ed. Moore, Jason W., 154-165 (Oakland: PM Press, 2016).
- Horkheimer, Max, Theodor W. Adorno. *Dialectic of Enlightenment*. Stanford: Stanford University Press, 2002.
- <https://www.overshootday.org/content/uploads/2023/01/Country-Overshoot-Days-2023.pdf> Erişim 01.10.2023.

⁷⁵ F. L. Meng, Y. Wang, “Ecological wisdom,” 3168-3169. Benzer bir yaklaşımla, Antroposen çağının getirdiği bu yenileyici dönemde yerel öğrenim süreçlerine aktarma ve küresel düzeyde bilgi paylaşımı bağlamında Aborjinlerden yola çıkarak yerli halkların kadim bilgeliliğinin gezegenin ekolojik sağlığı için önemli katkılar içerdiği ortaya koyan bir çalışma için bkz. Anne Poelina, Sandra Blaise, Mindy Blaise, Catrina Luz Aniere, Pierre Horwitz, “Regeneration time: Ancient wisdom for planetary wellbeing,” *Australian Journal of Environmental Education*, 38(3-4), 2022, 397-414.

- Jančaříková, Kateřina, Roman Kroufek, Martin Modrý, Karel Vojř. "Alienation from Nature and Its Impact on Primary and Pre-Primary Education." *Pedagogika* 2020, 70(4): 509–532.
- Kalın, İbrahim. *Açık Ufuk*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Kalın, İbrahim. *Gök Kubbenin Altında*, İstanbul: Mecra Yayınları, 2022.
- Kařwak, Weronika, Vanessa Weighgold. "The Relationality of Ecological Emotions: An Interdisciplinary Critique of Individual Resilience as Psychology's Response to the Climate Crisis." *Frontiers in Psychology* 13, (2022): 1-10.
- Kalyoncu, Hasan, Kemaleddin Taş. "Türk Kùltüründe Çevre Algısı ve İslam'ın Türk Toplumunun Çevre Anlayışına Etkileri." *Tabula Rasa Felsefe & Teoloji Dergisi* 39, (2022): 43-51.
- Karatzogianni, Athina, Andrew Robinson. *Power, resistance and conflict in the contemporary world social: Movements, networks and hierarchies*. New York: Routledge, 2010.
- Kellogg, Scott. *Urban ecosystem justice: The field guide to a socio-ecological systems science of cities for the people*. Yayınlanmış Doktora Tezi, New York: Department of Science and Technology Studies Rensselaer Polytechnic Institute Troy, 2018.
- Knutsen, Torbjon L. *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi*. Çev. Mehmet Özey, İstanbul: Açılım Kitap, 2006.
- Leiss, William. *The Domination of Nature*. Canada: McGill-Queen's University Press, 1994.
- Marx, Karl. *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844 and the Communist Manifesto*. Çev. Martin Milligan, New York: Prometheus Books, 1988.
- Marx, Karl. *Grundrisse*. Çev. Martin Nicolaus, New York: Random House, 1973.
- Meng, F. L., Y. Wang. "Ecological wisdom contained in the belief in water god along the ancient silk road." *Applied Ecology and Environmental Research* 20(4), (2022): 3155-3171.
- Merchant, Carolyn. "The Scientific Revolution and The Death of Nature". *Isis* 97, (2006): 513-533.
- Mignolo, Walter D. *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*. Durham & London: Duke University Press, 2011.
- Modelski, George. *Long Cycles in World Politics*. Seattle and London: University of Washington Press, 1987.
- Moore, Jason W. "Sugar and the Expansion of the Early Modern World-Economy: Commodity Frontiers, Ecological Transformation, and Industrialization." *Review (Fernand Braudel Center)* 23(3), (2000): 409-433.
- Moore, Jason W. "'The Modern World-System' as Environmental History? Ecology and the Rise of Capitalism." *Theory and Society* 32(3), (2003a): 307-377.
- Moore, Jason W. "Capitalism As World-Ecology: Braudel and Marx on Environmental History." *Organization & Environment* 16(4), (2003b): 431-458.
- Moore, Jason W. "Madeira, Sugar, and the Conquest of Nature in the "First" Sixteenth Century: Part I: From "Island of Timber" to Sugar Revolution, 1420–1506." *Review (Fernand Braudel Center)* 32(4), (2009): 345-390.
- Moore, Jason W. "Madeira, Sugar, and the Conquest of Nature in the "First" Sixteenth Century, Part II: From Regional Crisis to Commodity Frontier, 1506—1530." *Review (Fernand Braudel Center)* 33(1), (2010): 1-24.
- Moore, Jason W. "Introduction: Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism." *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. içinde ed. Moore, Jason W., 1-13, Oakland: PM Press, 2016a.
- Moore, Jason W. "The Rise of Cheap Nature." *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. içinde ed. Moore, Jason W., 78-115, Oakland: PM Press, 2016b.
- Mourits, R.F.E. *The psychological roots of ecologically destructive consumptive behaviour: ecological alienation and self-alienation*, Thesis Philosophy of Psychology, Leiden: Leiden University, 2021.
- Murphy, T.W. Jr., D.J. Murphy, T.F. Love, M.L.A. LeHew, B.J. McCall. "Modernity is incompatible with planetary limits: Developing a PLAN for the future." *Energy Research & Social Science* 81(102239), (2021): 1-6.
- OECD, *Climate Change in Figures*. Erişim 02.10.2023 <https://www.oecd.org/environment/cop21-climate-change-in-figures.htm>
- Özdemir, İbrahim. *Çevre, İnsan ve Sorumluluklarımız*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2020.
- Øversveen, Emil. "Capitalism and alienation: Towards a Marxist theory of alienation for the 21st century." *European Journal of Social Theory* XX(X), (2022): 1-18.

- Poelina, Anne, Sandra Blaise, Mindy Blaise, Catrina Luz Aniere, Pierre Horwitz. "Regeneration time: Ancient wisdom for planetary wellbeing." *Australian Journal of Environmental Education*, 38(3-4), 2022, s. 397-414.
- Rosa, Hartmut. *Social acceleration: A new theory of modernity*, Çev. Jonathan Trejo-Mathys, New York: Columbia University Press, 2013.
- Stanley, Samantha K., Teaghan L. Hogg, Zoe Leviston, Iain Walker. "From anger to action: Differential impacts of eco-anxiety, eco-depression, and eco-anger on climate action and wellbeing". *The Journal of Climate Change and Health* 1 (100003), (2021): 1-5.
- Thomashow, Mitchell. "The ecopsychology of global environmental change." *The Humanistic Psychologist* 26 (1-3), (1998): 275-300.
- Uğur, Aydın. "Antroposen: İklim Krizi mi Yoksa Uygarlık Krizi mi?." *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi* 2(3), (2021): 557-579.
- UN Report: Nature's Dangerous Decline 'Unprecedented'; Species Extinction Rates 'Accelerating'. 2019. Erişim 02.10.2023 <https://www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2019/05/nature-decline-unprecedented-report/>
- Vogel, Steven. "Marx and Alienation From Nature." *Social Theory and Practice* 14:3, (1988): 367-387.
- Walsh, Elizabeth A. "Ellen Swallow Richards and the "Science of Right Living": 19th century foundations for practice research supporting individual, social and ecological resilience and environmental justice." *Journal of Urban Management* 7(3), (2018): 131-140.
- WORLD BANK, *Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration.*, 2021, Erişim 02.10.2023, <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/2c9150df-52c3-58ed-9075-d78ea56c3267>
- WWF *WWF's Living Planet Report Reveals a Devastating 69% Drop in Wildlife Populations on Average in Less Than a Lifetime.*, 2022. Erişim 02.10.2023, <https://wwf.ca/media-releases/living-planet-report-international-2022/>.
- Yalvaç, Faruk. *Alienation and Marxism: An alternative starting point for critical IR theory.* 2022, Erişim 24.08.2023, <https://www.e-ir.info/2022/01/27/alienation-and-marxism-an-alternative-starting-point-for-critical-ir-theory/>
- Yılmaz, Ensar. "Hint Kültüründe ve Tek Tanrılı Dinlerde Çevre Toplum İlişkisi." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12 (1), (2010): 25-48.

YAZIM ESASLARI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne gönderilen yazıların başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanması amacıyla başka bir yere iletilmemiş olması gerekir.

Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergiye eserinin yayımlanması için başvurduğunda, derginin yazım esasları ile yayın ve etik ilkelerini kabul etmiş olur. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının başka bir yayında tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır.

Makaleler, *The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)* atf ve referans sistemi esas alınarak hazırlanmalıdır.

Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayın izni ve metnin orijinali gereklidir.

Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Üsküdar Üniversitesi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

Yazım dili Türkçe ve İngilizcedir. Dergiye gönderilen yazıların yazım düzeltmesi Editörler/Editör yardımcıları tarafından yapılır. Türkçe makalelerin yazımında, noktalamasında ve kısaltmalarda TDK Yazım Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır.

Makalelerde kelime sayısı sadece nicel araştırmaya dayanan makaleler için 4000'den diğer alanlarda yazılan makaleler için ise 5000'den az olmamalı; makale Öz/Abstract ve kaynakça dâhil 30 sayfa veya 10.000 kelime sınırını geçmemelidir.

Kitap değerlendirmelerinde kelime sayısı 2000'den fazla olmamalıdır.

Yazım esaslarının tam metnine yandaki karekoddan veya sosyalbilimlerdergisi.com/tr/sayfa/yazim-esaslari bağlantısından erişilebilir. Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

PUBLICATION GUIDELINES

Papers submitted to Üsküdar University Journal of Social Sciences must not be published before or sent for publication elsewhere.

The copyright of the papers published in the journal belongs to the journal. The author agrees to transfer all copyrights of the paper that is approved to be published in the journal. Following the submission of the article to the journal, the author accepts to abide by the ethical principles and publication guidelines. The Editorial Board sends two copies of the journals to the author in exchange for the copyright. Any re-publication of the published work is subjected to the approval of the journal.

The articles must be prepared on the basis of *The Chicago Manual of Style (17th Edition, Notes and Bibliography)* citation rules.

Regarding translations submitted to the journal, publication permission of the author and the original text are required. Translations must also be submitted to the approval of the referee as in copyright issues.

The opinions, thoughts, and proposals within the articles are but reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Üsküdar University.

Languages of publication are Turkish and English. Corrections regarding the principles are made by editors/co-editors. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation, and abbreviations.

The texts must be no less than 5,000 words (4,000 words for papers that extensively rely on quantitative analyses) and no more than 30 pages or 10,000 words including the Öz/Abstract and references.

Book reviews must be no more than 2000 words.

Full text publication guidelines can be accessed via <https://sosyalbilimlerdergisi.com/en/page/publication-guidelines> hyperlink or the QR code. In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

YAYIN ETİĞİ VE KÖTÜYE KULLANIM BEYANI

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin (ÜSBİD) yayın süreci bilginin bilimsel yöntemle yansız biçimde üretilmesi, geliştirilmesi ve paylaşılmasına dayanır; akademik ilkelere bağlı kalarak, belirlenmiş akademik ve etik standartlarla uyumlu bir şekilde yayıncılıkta yanlış uygulamaların önüne geçmeyi taahhüt eder. Etik standartları sağlamak için gönderilen bilimsel yazılarda **COPE** (Committee on Publication Ethics)'un belirlediği uluslararası standartlar dikkate alınmaktadır.

ÜSBİD'deki çalışmalar *Creative Commons Atf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı* ile lisanslanmıştır.

ÜSBİD hakem değerlendirmeleri "Çift Kör Hakemlik" kuralına uygun olarak gerçekleştirilir.

ÜSBİD açık erişimli bir dergidir ve makale gönderme/değerlendirme süreçleri ücretsizdir.

ÜSBİD, gönderilen yazılarda düzeltme yapmak, yazıları yayımlamak ya da yayımlamamak hakkına sahiptir.

Telif Hakkı Devri Formu, tüm yazarlarca imzalanarak makale ile beraber ÜSBİD'in ilgili DergiPark sayfasına yüklenmelidir.

ÜSBİD'de editörler, hakemler, yazarlar ile ilgili etik ilkelere uymayan bir davranış ya da değerlendirme sürecindeki, erken görünümdeki ya da yayımlanmış bir makale ile ilgili etik ilkelere aykırı bir durumla karşılaşılması durumunda, lütfen **uusbd@uskudar.edu.tr** adresine ileti yoluyla bildiriniz.

Etik ilkelere uymayan durumların bildirilmesi halinde dergi editörlüğü şikâyeti değerlendirir. Değerlendirme sonucunda gerekli görülmesi halinde, editörlük, konunun incelenmesi için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kuruluna şikâyeti iletir. Kurulun raporuna göre nihai karar verilir ve uygulanır.

Hakem Değerlendirme Süreci, Makale Değerlendirme Süreci, Yayın Kurulunun Sorumlulukları, Editörler / Editör Yardımcılarının Sorumlulukları, Hakemlerin Sorumlulukları, Yazarların Sorumlulukları, Makalenin Geri Çekilmesi, Lisans Bilgisi, Telif Hakları ve Etik İlkelerin İhlali ve Kötüye Kullanım Durumun Editöre Bildirilmesi başlıklarını içeren Yayın Etiği ve Kötüye Kullanım Beyanı tam metnine yandaki karekoddan veya <https://sosyalbilimlerdergisi.com/sayfa/yayin-ve-etik-ilkeleri> bağlantı adresinden erişilebilir.

Matbu ve dijital sürümler arasında fark olması halinde, dijital sürüm esas kabul edilir.

PUBLICATION ETHICS AND MALPRACTICE POLICY

The publication process of Üsküdar University Journal of Social Sciences (JOSOC) is predicated on the objective production, development and sharing of knowledge through scientific methods. The Journal promises to adhere to academic principles and prevent false practices in conformity with academic and ethical standards. In order to maintain the ethical standards for submitted articles, the international standards of the **COPE** (Committee on Publication Ethics) are taken into account.

The works in JOSOC are licensed under a *Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License*.

JOSOC employs a double-blind peer review system.

JOSOC is an open-access journal and the article submission/evaluation process is free of charge.

JOSOC has the right to edit, publish or not publish the submitted articles.

The author(s) has/have to sign the Copyright Transfer and Author Agreement and has/have to upload the form on the DergiPark page of JOSOC along with the manuscript.

If a violation of ethical principles in the evaluation process, preliminary assessment or a published article in JOSOC concerning Editors, Referees or Authors, is observed, please report to uusbd@uskudar.edu.tr

Upon the reporting of a violation of ethical principles, the journal's editors evaluate the complaint. As a result of the evaluation of the complaint, if deemed necessary, they forward the matter to the Üsküdar University Non-Interventional Research Ethics Board for examination. The final decision is made and implemented according to the report of the Board.

This text is for informational purposes only. Full text of Publication Ethics and Malpractice Policy containing topics of Peer-review Process, Article Review Process, Responsibilities of the Editorial Board, Responsibilities of Editors / Vice-Editors, Responsibilities of Referees, Responsibilities of Authors, Retraction Policy, License Notice, Copyright Information, and Notifying the Editors about Malpractices and Violations of Ethical Principles can be accessed via <https://sosyalbilimlerdergisi.com/en/page/ethical-principles> hyperlink or the QR code.

In case of differences between published and digital versions, digital version is considered as valid.

T.C. ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ

İnsanı anlamaya bir adım daha...

Bu dergi çevreci kağıtla hazırlanmıştır.

www.uskudar.edu.tr

[uskudaruniversitesi](https://www.facebook.com/uskudaruniversitesi)

[uskudaruni](https://twitter.com/uskudaruni)

[uskudaruniversitesi](https://www.youtube.com/uskudaruniversitesi)

[uskudaruni](https://www.instagram.com/uskudaruni)